

Satakunnan ammattikorkeakoulu
Satakunta University of Applied Sciences

TIIA-LEENA FORMA

Lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevien lakimuutosten vaikutukset asian käsittelyyn Satakunnan käräjäoikeudessa

LIIKETALOUDEN KOULUTUSOHJELMA
2020

Tekijä Forma, Tiia-Leena	Julkaisun laji Opinnäytetyö, AMK	Päivämäärä Toukokuu 2020
	Sivumäärä 58	Julkaisun kieli Suomi
Julkaisun nimi Lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevien lakimuutosten vaikutukset asian käsittelyyn Satakunnan käräjäoikeudessa		
Tutkinto-ohjelma Liiketalouden koulutusohjelma		
<p>Opinnäytetyön tarkoituksena oli selvittää, ovatko 1.12.2019 voimaan tulleet lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta annettuun lakiin ja eräisiin siihen liittyviin lakeihin tehdyt muutokset vaikuttaneet Satakunnan käräjäoikeuteen saapuviin hakemuksiin tai niiden käsittelyyn. Työ toteutettiin toimeksiantona Satakunnan käräjäoikeudelle.</p> <p>Opinnäytetyö on tyypiltään tapaustutkimus, jossa menetelmänä sovellettiin laadullista empiiristä oikeustutkimusta ja tiedonkeruumenetelminä sisällönanalyysia sekä teema-haastattelua. Teoriaosuudessa perehdyttiin niihin lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskeviin lakimuutoksiin, joilla voi olla vaikutusta käräjäoikeuteen saapuvien hakemusten sisältöön tai käräjätuomarin työskentelyyn kyseisen asian parissa. Keskeisenä teorialähteenä käytettiin 1.12.2019 voimaan tulleita lakimuutoksia, joita tulkittiin hallituksen esityksen ja oikeuskirjallisuuden avulla.</p> <p>Empiirisessä osuudessa selvitettiin 1.12.2019-29.2.2020 saapuneiden hakemusten sisältöä ja haastateltiin Satakunnan käräjäoikeuden tuomareita lakimuutosten vaikutuksista työskentelyyn ja päätöksentekoon. Hakemuksia tutkittiin sisällönanalyysia hyödyntäen, kun niiden sisältöä peilattiin suhteessa lakiuudistuksiin. Tuomareiden haastattelut puolestaan toteutettiin teemahaastattelumenetelmää hyödyntäen heidän työhuoneissaan tai videoyhteyden välityksellä.</p> <p>Työn tuloksista käy ilmi, etteivät lakimuutokset ole juurikaan vaikuttaneet tuomioistuimeen saapuneiden hakemusten sisältöön tai niiden käsittelyyn. Hakemusten kohdalla tähän on saattanut vaikuttaa muun muassa lakiuudistusten tuoreus ja hakijoiden tietämättömyys. Tuomioistuimen käsittelyä koskevista uudistetuista säädöksistä moni taas oli jo voimassa ollut oikeutta oikeuskäytäntöjen kautta, jonka vuoksi muutokset eivät olleet niin konkreettisia.</p>		
Asiasanat Lapsen huolto, tapaamisoikeus, lainsäädäntö		

Author Forma, Tiia-Leena	Type of Publication Bachelor's thesis	Date May 2020
	Number of pages 58	Language of publication: Finnish
Title of publication Effects of Amendments on the Act on Child Custody and Right of Access on Proceedings at Satakunta District Court		
Degree program Business Administration		
<p>The aim of this Bachelor's thesis was to clarify if amendments to the Act on Child Custody and Right of Access that came into force on 1 December 2019 and amendments to certain other acts connected to it have affected the applications arriving at Satakunta District Court and their proceedings. The thesis was commissioned by Satakunta District Court.</p> <p>This thesis is a case study where qualitative empirical legal studies were applied as a research method and content analysis and focused interviews as data collection methods. In the theoretical part, those amendments on the Act on Child Custody and Right of Access that may affect the contents of the applications arriving at the district court or the working of the district court judge on the proceedings in question were examined. The central theoretical source for the research were the amendments that came into force on 1 December 2019 and which were interpreted by legal literature and Government proposal.</p> <p>In the empirical part the contents of the applications that arrived during 1 December 2019 – 29 February 2020 were discovered and the judges at Satakunta District Court were interviewed on the effects of amendments on working and decision-making. The applications were studied by utilizing content analysis, with their content reflected in relation to amendments. The judges were interviewed in their offices or by video connection, utilizing focused interview method.</p> <p>The results of the thesis reveal that the amendments have hardly affected the content of the applications arriving at the court nor their proceedings. In the case of applications, e.g. the novelty of legal reforms and the ignorance of applicants may have had an effect. Several of the reformed acts related to court proceedings had already been in force by legal praxis, thus the changes were not that concrete.</p>		
Key words Custody of a child, visiting rights, legislation		

SISÄLLYS

1 JOHDANTO	6
2 TYÖN TAVOITTEET, TARKOITUS JA TAUSTA	6
2.1 Opinnäytetyöongelman asettaminen	7
2.2 Teoreettinen viitekehys	8
3 TUTKIMUSMENETELMÄT	9
3.1 Empiirinen oikeustutkimus	9
3.2 Laadullinen oikeustutkimus	10
3.2.1 Sisällönanalyysi	11
3.2.2 Teemahaastattelu	11
4 LAPSEN HUOLTOA JA TAPAAMISOIKEUTTA KOSKEVAT LAKIUUDISTUKSET	12
4.1 Yleinen säännös lapsen huollosta	13
4.2 Yleinen säännös tapaamisoikeudesta	14
4.3 Edellytykset käsittelyyn ottoon	15
4.3.1 Hakemuksen vireillepano	15
4.3.2 Oikeuspaikka	16
4.4 Hakemuksen käsittely tuomioistuimessa	16
4.4.1 Joutuisa käsittely	16
4.4.2 Tuomioistuimen oikeus päättää huollosta, asumisesta ja tapaamisoikeudesta	17
4.4.3 Elatusapu	18
4.4.4 Tarkemmat määräyksen vuoroasumisesta ja tapaamisoikeudesta	18
4.4.5 Tuetut ja valvotut tapaamiset sekä valvotut vaihdot	19
4.4.6 Erityisen läheisen henkilön tapaamisoikeus	21
4.4.7 Tapaamisoikeuden turvaaminen sakon uhalla	22
4.4.8 Lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta päättäminen huostassapidon aikana	22
4.4.9 Lapsen asemaa ja oikeutta koskevat asiat tuomioistuinsovittelussa	23
4.4.10 Asiaan osallisten kuuleminen	24
4.4.11 Lapsen toivomusten ja mielipiteen selvittäminen ja huomioiminen	25
4.4.12 Lapsen kuuleminen tuomioistuimessa	26
4.4.13 Selvityksen hankkiminen sosiaalilautakunnalta	27
4.4.14 Selvityksen tekijän kuuleminen tuomioistuimessa	29
4.5 Päätöksenteko	29
4.5.1 Väliaikaiset määräykset	29
4.5.2 Huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevan asian ratkaiseminen	31

4.5.3 Hakemuksen hylkääminen kirjallisessa menettelyssä.....	32
4.5.4 Päätöksen täytäntöönpano.....	33
5 SATAKUNNAN KÄRÄJÄOIKEUTEEN SAAPUNEIDEN HAKEMUSTEN TUTKIMINEN.....	35
5.1 Saapuneet hakemukset	36
5.2 Lapsen huolto ja elatusapu	36
5.3 Lapsen asuminen.....	37
5.4 Tapaamisoikeus ja uhkasakko.....	39
5.5 Väliaikaismääräys ja tuomioistuinsovittelu	40
6 TUOMAREIDEN HAASTATTELUT	41
6.1 Oikeuskäsittelyn tehostaminen.....	43
6.2 Lapsen osallistaminen käsittelyssä.....	44
6.3 Lapsen tosiasiallinen mielipide	46
6.4 Tarkemmat määräykset	50
6.5 Väliaikaismääräys	51
6.6 Tuomioistuinsovittelu	53
6.7 Hakemuksen hylkääminen kirjallisessa menettelyssä.....	54
6.8 Lapsen edun mukainen päätös	55
7 TULOKSET JA YHTEENVETO	56
LÄHTEET	
LIITTEET	

1 JOHDANTO

Lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevat lakiuudistukset ovat tulleet voimaan 1.12.2019. Lakimuutosten keskeisenä tavoitteena on parantaa lapsen edun toteutumista ja vahvistaa lapsen osallisuutta häntä koskevien asioiden käsittelyssä. Tarkoitus on ollut myös saattaa lapsenhuoltolaki ajan tasalle vastaamaan yhteiskunnassa tapahtuneita muutoksia ja oikeuskäytäntöjä sekä tehostaa oikeuskäsittelyä lapsen huoltoon ja tapaamisoikeuteen liittyvissä asioissa (HE 88/2018, 18).

Opinnäytetyö on toteutettu työn toimeksiantajalle, Satakunnan käräjäoikeudelle. Tarkoituksena on selvittää, näkyvätkö lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevat lakiuudistukset käräjäoikeuteen saapuneissa hakemuksissa ja onko niillä ollut vaikutusta käräjätuomareiden työskentelyyn ja päätöksentekoon. Työn toimeksiantajaa kiinnostaa nähdä lakiuudistuksen alkuvaiheessa merkit siitä, onko käsillä lakimuutos, joka on tullut tarpeeseen vai jääkö muutos kuolleeksi kirjaimeksi.

Aihe on ajankohtainen paitsi hetki sitten voimaan tulleiden lakimuutosten vuoksi, myös siksi, että lapsen etu ja häntä koskevat oikeudet, kuten koskemattomuus ja asema yhteiskunnassa, ovat enemmissä määrin olleet esillä myös uutisvirrassa. Lasten huolto ja tapaamisoikeus on myös aiheena tunteita herättävä, jonka vuoksi on hyvä pureutua lain tosiseikkoihin, millä edellytyksin päätöksiä asioissa on tehtävä.

2 TYÖN TAVOITTEET, TARKOITUS JA TAUSTA

Opinnäytetyön tavoitteena oli selvittää, näkyvätkö lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevat lakiuudistukset Satakunnan käräjäoikeuteen saapuvien hakemusten sisällyksessä ja onko näillä lakiuudistuksilla vaikutusta käräjätuomarin työskentelyyn

hakemusten käsittelyssä ja päätöksenteossa. Opinnäytetyön aihe tuli työn toimeksiantajalta, Satakunnan käräjäoikeudelta.

Lakimuutos on nyt paitsi ajankohtainen ja mahdollistaa uusia seikkoja hakemuksissa, asian käsittelyssä sekä päätöksenteossa, se on myös merkityksellinen lapsen oikeuksien kannalta. Tämän vuoksi tutkimus haluttiin toteuttaa heti lakimuutosten voimaantultua, jolloin tutkimustuloksena huomataan, onko käsillä tarpeeseen tullut lakimuutos, eli näkyvätkö lakiuudistukset heti käytännössä, vai jääkö muutos kuolleeksi kirjaimiksi. Erityisesti tuloksia odotettiin siitä, tullaanko lapsen kuulemista pyytämään ja toteuttamaan käräjäoikeudessa, tai saapuuko lapselle läheisten henkilöiden, kuten isovanhempien hakemuksia.

Ennen lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevien lakimuutosten voimaantuloa, tuomareille on järjestetty asiasta koulutuksia, joista yhteen Satakunnan käräjäoikeudessa pidettyyn koulutuspäivään sain myös mahdollisuuden osallistua opinnäytetyön alkuvaiheessa. Koulutuksessa perehdyttiin tuleviin lakimuutoksiin ja kerrottiin sekä pohdittiin vaikutuksia käytännön tasolla eri toimijoihin, kuten sosiaalitoimeen sekä tuomioistuimiin. Kun lakimuutosten vaikutuksia tutkitaan nyt saapuneista hakemuksista ja niiden käsittelystä, ajaa tämä myös käräjäoikeudessa asiaa käsitteleviä tuomareita pohtimaan omaa työskentelyään tällä hetkellä suhteessa lakimuutosten tavoitteisiin.

Opinnäytetyön liitteessä (Liite 4) käsitellään vastaavat lakiuudistukset kuin tämän työn neljännessä luvussa, mutta pykäläkohtaiset muutokset on yksilöity tarkemmin. Liite soveltuu paremmin alalla työskentelevien, kuten käräjäoikeuden tarpeisiin, sillä tästä on helposti löydettävissä, miltä osin pykälää on uudistettu. Liitteestä jää työn toimeksiantajalle hyvä koottu yhteenveto hyödynnettäväsi kyseisiä lakimuutoksista.

2.1 Opinnäytetyöongelman asettaminen

Opinnäytetyön tavoite luo myös opinnäytetyöongelman: ovatko lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevat lakiuudistukset vaikuttaneet Satakunnan käräjäoikeuteen saapuvien asiaa koskevien hakemusten sisältöön tai niiden käsittelyyn lain voimaantultua. Tätä tukevia apukysymyksiä, joihin opinnäytetyössä vastaan ovat:

- Mitkä pykälät lakiuudistuksissa voivat vaikuttaa hakemusten sisältöön, käräjätuomarin työskentelyyn tai päätöksentekoon?
- Mikä tavoite lakiuudistuksilla on ollut?
- Mitä lakiuudistuksen jälkeen saapuneilla hakemuksilla on haettu?
- Millä tavoin käräjätuomarit ovat saapuneita hakemuksia käsitelleet?

Näistä kahteen ensimmäiseen kysymykseen vastataan opinnäytetyön teoriaosassa ja kahteen jälkimmäiseen empiirisessä osassa.

2.2 Teoreettinen viitekehys

Opinnäytetyön teoreettisena viitekehystenä on lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskeva uudistunut lainsäädäntö, joka on tullut voimaan 1. joulukuuta 2019. Tätä tutkitaan lainopin keinoja soveltaen. Hirvonen kirjoittaa lainopin eli oikeusdogmatiikan tutkimuskohteena olevan voimassaoleva oikeus, eli pätevä ja velvoittava oikeus. Lainoppi siis selvittää voimassaolevien oikeusnormien sisältöä ja sitä mikä merkitys laista ja muista oikeuslähteistä, kuten lainvalmisteluasiakirjoista löytyvällä materiaalilla on. (Hirvonen 2011, 21-23.) Lainoppiin liittyvä laintulkinta on keskeinen metodi oikeustieteessä (Karttunen, Laasanen, Sippel, Uitto & Valtonen 2015, 37).

Ensisijaisena lähteenä ovat muuttuneet lakipykälät, joita avataan tarkemmin pääasiassa hallituksen esityksen avulla. Koska lakiuudistukset ovat vasta hetki sitten saaneet lainvoiman, ei oikeuskirjallisuudesta vielä löydy kovinkaan paljoa ajankohtaista lähdeaineistoa pykäläkohtaisiin muutoksiin pohjautuen. Täydentävänä tietolähteenä työssä on kuitenkin hyödynnetty muuta alakohtaista kirjallisuutta. Tässä opinnäytetyössä käsiteltäviksi pykäliksi on valittu ne lakikohtaiset pykälät, jotka voivat vaikuttaa nimenomaisesti saapuvien hakemusten sisältöön tai käräjätuomarin työskentelyyn lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevan asian käsittelyssä ja edelleen päätöksenteossa. Nämä lakipykälät esitetään työssä kokonaisuudessaan niin kuin ne on laissa esitetty, jolloin säännöksen merkitys käy kokonaan ilmi, eikä muuttunut kohta jää irralliseksi asiayhteydestä. Rajaus on tehty tutustumalla ensin kokonaisuudessaan voimaan tulleisiin lakiuudistuksiin, jolloin joukosta on samalla poimittu ne pykälät, joita

työssä on tarkoitus käsitellä. Tällä rajauksella työstä on saatu yhtenäinen kokonaisuus, joka vastaa työn toimeksiantajan, Satakunnan käräjäoikeuden tarpeita.

3 TUTKIMUSMENETELMÄT

Tämä opinnäytetyö on tyypiltään tapaustutkimus. Tapaustutkimuksessa tutkitaan yksityiskohtaisesti ja syvällisesti tiettyä kohdetta monipuolisesti eri metodeja käyttäen, kuten havainnoin, haastatteluja ja dokumentteja tutkien. Tavoitteena on saada mahdollisimman kokonaisvaltainen ja tarkka kuvaus tietystä ilmiöstä. (Hirsjärvi, Remes & Sajavaara 2009, 134-135.)

Tässä opinnäytetyössä tutkimuksen kohteena on lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevien lakimuutosten vaikutus Satakunnan käräjäoikeuteen saapuvien hakemusten sisältöön ja niiden käsittelyyn. Tutkimusaineistona hyödynnetään oikeuslähteinä lakiuudistuksia ja hallituksen esitystä, Satakunnan käräjäoikeuteen saapuvia hakemuksia sekä käräjätuomareiden haastatteluja. Työssä sovelletaan laadullisen empiirisen oikeustutkimuksen menetelmiä, jossa aineiston tiedonkeruumenetelmiä ovat sisälönanalyysi sekä teemahaastattelu.

3.1 Empiirinen oikeustutkimus

Empiirisen oikeustutkimuksen kohteena on oikeudellinen ilmiö, kuten oikeudellisten toimijoiden päätöksenteko, toimintatavat tai lainsäädännön vaikuttaminen (Miettinen 2016, 249). Tutkimuskysymys asetetaan usein siten, että tavoitteena on tutkia jonkin asian vaikutuksia johonkin toiseen (Miettinen 2016, 262). Empiirisiä menetelmiä voidaan käyttää muun muassa arvioimaan jälkikäteen lainsäädännön muutosten todellisia vaikutuksia, kuinka lain tarkoitus on käytännössä toteutunut (Miettinen 2016, 251).

Opinnäytetyössä on tarkasteltu, ovatko lakiuudistukset vaikuttaneet saapuvien hakemusten sisältöön ja onko lakiuudistuksilla ollut vaikutusta tuomareiden työskentelyyn ja päätöksentekoon. Tästä tuloksesta syntyy myös pohdintaa, kuinka hallituksen

esityksessä esitetyt muutoksen tarkoitukset ovat toteutuneet tuomioistuimessa käytännön tasolla.

Empiirisessä tutkimuksessa käytetään empiirisen tutkimuksen metodeja kokemusperäisen tiedon hankintaan, analysointiin ja päätelmien tekemiseen (Miettinen 2016, 249). Koottu konkreettinen tutkimusaineisto on tutkimuksen keskiössä ja toimii teorian ohella tutkimuksen tekemisen lähtökohtana. Empiirinen oikeustutkimus voi olla määrällinen tai laadullinen, riippuen tutkimusongelmasta ja tutkimuksen tarkoituksesta. (Miettinen 2016, 254.) Tämä opinnäytetyö on toteutettu laadullista tutkimusmenetelmää hyödyntäen, jotta hakemusten sisältö voidaan käydä yksityiskohtaisesti läpi ja näin tunnistaa mahdolliset lakiuudistusten vaikutukset.

3.2 Laadullinen oikeustutkimus

Laadulliseen eli kvalitatiiviseen tutkimukseen sisältyy ajatus, että todellisuus on moninainen ja tutkimuksen kohdetta pyritään tutkimaan mahdollisimman kokonaisvaltaisesti (Hirsjärvi ym. 2009, 161). Tutkittavaa ilmiötä pyritään kuvaamaan ymmärrettävästi ja antamaan sille teoreettisesti mielekäs tulkinta (Tuomi & Sarajärvi 2018, 98). Laadullisessa tutkimuksessa tieto hankitaan tyypillisesti luonnollisissa, todellisissa tilanteissa henkilöiden välisessä kanssakäymisessä. Muita tyypillisiä piirteitä ovat tarkoin valittu ja rajattu kohderyhmä sekä tapausten käsittely ainutlaatuisina. (Hirsjärvi ym. 2009, 164.)

Tutkimuskohteena on 1.12.2019-29.2.2020 aikavälillä Satakunnan käräjäoikeuteen saapuneet lasten huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevat hakemukset sekä tällaisten hakemusasioiden käsittely. Saapuneiden hakemusten sekä niitä käsittelevien tuomareiden hallittava määrä on mahdollistanut laadullisen tutkimusmenetelmän hyödyntämisen, joka puolestaan on mahdollistanut kokonaisvaltaisen kuvan luomisen, huomioiden hakemusten ja niiden käsittelyn ainutlaatuisuus sekä yksilöllisyys. Saapuneiden hakemusten tarkastelu on toteutettu sisällönanalyysina ja tuomareiden haastattelut teemahaastattelumallia hyödyntäen.

3.2.1 Sisällönanalyysi

Sisällönanalyysi sopii menettelytapana minkä tahansa dokumentin analysointiin. Tarkoituksena on erottaa tutkimusaineistosta samanlaisuudet ja erilaisuudet. Aineistosta rajataan tutkittava ilmiö, joka voidaan ryhmitellä esimerkiksi teemoittain yhteenvedon kirjaamista varten. (Tuomi & Sarajärvi 2018, 103-105.) Aineistona toimineista hakemuksista tutkittavaksi ilmiöksi on rajattu lakiuudistuksia koskevat seikat. Saapuneiden hakemusten keskeinen sisältö on koottu yhteenvedon omaisesti yhteen ja näistä on nostettu esiin lakiuudistusten näkyvät vaikutukset. Muu sisältö, kuten hakemuksissa esitetyt perustelut vaatimuksille on jätetty tutkimuksen ulkopuolelle. Hakemusten tutkimisessa on näin ollen hyödynnetty teorialähtöistä analyysia.

Teorialähtöinen analyysi nojaa tiettyyn teoriaan tai malliin, joka on tutkimuksen teoreettisessa osassa kuvailtu. Tämän mukaan on myös määritelty sisällönanalyysissa tutkittavat ilmiöt eli aikaisemman tiedon perusteella luotu teoria ohjaa aineiston analyysia. (Tuomi & Sarajärvi 2018, 110.) Tässä tutkimuksessa lakiuudistukset toimivat teorianä, johon sisällönanalyysissa tutkittavat ilmiöt nojautuvat. Teorialähtöistä sisällönanalyysia on hyödynnetty myös teemahaastatteluissa saatujen vastausten analysoinnissa.

3.2.2 Teemahaastattelu

Hakemusten käsittelyä eli tuomareiden työskentelyä on tutkittu teemahaastattelua hyödyntäen. Teemahaastattelussa eli puolistrukturoidussa haastattelussa edetään tiettyjen, etukäteen valittujen teemojen ja niihin liittyvien tarkentavien kysymysten varassa. Haastattelun aikana kysymyksiä voidaan kuitenkin tarkentaa ja syventää haastateltavien vastausten perusteella. Teemahaastattelu mahdollistaa myös haastattelijan valinnan sille, esitetäänkö jokaiselle haastateltavalle samat kysymykset, käytetäänkö jokaisessa samaa sanamuotoa tai vaihdetaanko esimerkiksi kysymysten järjestystä. Tarkoituksena on kuitenkin löytää merkityksellisiä vastauksia tutkimuksen tarkoituksen ja ongelmanasettelun tai tutkimustehtävän mukaisesti. (Tuomi & Sarajärvi 2018, 87-88.) Avoimuutensa vuoksi teemahaastattelu on sopiva haastattelumuoto tässä tutkimuksessa.

Teemahaastattelu mahdollistaa vapaamuotoisempaa keskustelua teemojen ja tarkentavien kysymysten ympärillä. Tämä antaa mahdollisuuden myös spontaaneille lisäkysymyksille, joita voi nousta haastattelun aikana tuomareilta saatujen vastausten perusteella. Tällöin asiassa päästään vielä syvemmälle ja saadaan monipuolisempaa tai yksityiskohtaisempaa tietoa.

4 LAPSEN HUOLTOA JA TAPAAMISOIKEUTTA KOSKEVAT LAKIUUDISTUKSET

Lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevaa lakimuutosta on käsitelty hallituksen esityksessä 88/2018 vp. Lakimuutosten keskeisenä tavoitteena on ollut parantaa lapsen edun toteutumista lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevissa asioissa sekä päivittää lapsenhuoltolaki vastaamaan yhteiskunnassa tapahtuneita muutoksia ja oikeuskäytäntöjä. Muutoksella on pyritty myös vahvistamaan lapsen osallisuutta häntä koskevien asioiden käsittelyssä ja ylipäätään tehostamaan oikeuskäsittelyä. (HE 88/2018, 18.)

Tässä luvussa lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevat lakiuudistukset esitellään alakappaleissa ensin ajantasainen lain säännös pykäläkohtaisesti, jonka jälkeen pääasiassa hallituksen esityksen avulla kuvataan tarkemmin lakimuutosta ja avataan lain sovellettavuutta. Kuvio 1 kuvaa tämän luvun etenemistä. Aluksi käsitellään yleiset säännökset lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta. Tämän jälkeen siirrytään pykäliin, jotka vaikuttavat hakemusten käsittelyyn ottoon tuomioistuimessa ja edelleen edetään niihin, jotka vaikuttavat varsinaiseen käsittelyyn. Viimeiseksi pureudutaan vielä päätöksentekoon ja päätöksen täytäntöönpanoon vaikuttaviin lakimuutoksiin.

Kuvio 1. Lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevien lakiuudistusten käsittely

4.1 Yleinen säännös lapsen huollosta

Lapsen huollon tarkoituksena on turvata lapsen tasapainoinen kehitys ja hyvinvointi lapsen yksilöllisten tarpeiden ja toivomusten mukaisesti. Huollon tulee turvata myönteiset ja läheiset ihmissuhteet erityisesti lapsen ja hänen vanhempiansa välillä. Myös muita lapselle tärkeitä ihmissuhteita on vaalittava.

Lapselle tulee turvata hyvä hoito ja kasvatus sekä lapsen ikään ja kehitystasoon nähden tarpeellinen valvonta ja huolenpito. Lapselle on pyrittävä antamaan turvallinen ja virikkeitä antava kasvuympäristö sekä lapsen taipumuksia ja toivomuksia vastaava koulutus. Lasta on suojeltava kaikenlaiselta ruumiilliselta ja henkiseltä väkivallalta, huonolta kohtelulta ja hyväksikäytöltä.

Lasta tulee kasvattaa siten, että lapsi saa osakseen ymmärtämystä, turvaa ja hellyyttä. Lasta ei saa alistaa, kurittaa ruumiillisesti eikä kohdella muulla tavoin loukkaavasti. Lapsen itsenäistymistä sekä kasvamista vastuullisuuteen ja aikuisuuteen tulee tukea ja edistää. (Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta 361/1983 1 §.)

Uudistettuun pykälään lapsen huollosta on lisätty säännös, jonka mukaan paitsi lapsen ja hänen vanhempiansa välistä suhdetta, myös muita lapselle erityisen läheisiksi ja merkityksellisiksi muodostuneita ihmissuhteita on vaalittava. Tällainen suhde voi muodostua esimerkiksi sisaruksiin tai isovanhempiin. (HE 88/2018, 34.) On huoltajien tehtävä pyrkiä mahdollistamaan, että lapsi oppii tuntemaan nämä läheisensä (Hakalehto 2018, 17). Ihmissuhteen tärkeyttä on arvioitava lapsen näkökulmasta, huomioon otettuna lapsen mielipide ja toivomukset. Säännöksestä huolimatta joissakin tilanteissa lapsen etu voi myös vaatia, ettei yhteyttä hänelle tärkeäksi muodostuneeseen henkilöön enää ylläpidetä. (HE 88/2018, 34-35.)

Pykälään on niin ikään lisätty säännös, jonka mukaan lasta on suojeltava kaikenlaiselta väkivallalta, kaltoinkohtelulta ja hyväksikäytöltä (HE 88/2018, 35). Voidaan katsoa olevan selvää, etteivät vanhemmat ja huoltajat saa kohdistaa lapseen tällaista toimintaa, mutta huoltajan velvollisuus on suojella lasta myös muiden henkilöiden aiheuttamalta väkivallalta tai kaltoinkohtelulta (Hakalehto 2018, 18). Lasta on suojeltava myös suoraan häneen kohdistumattomalta väkivallalta, kuten henkiseltä väkivallalta tilanteissa, jossa vanhempi vaikeuttaa lapsen ja toisen vanhemman välistä vuorovaikutussuhdetta ja näin yrittää vieraannuttaa heitä toisistaan (HE 88/2018, 35; Hakalehto 2018, 18).

4.2 Yleinen säännös tapaamisoikeudesta

Tapaamisoikeuden tarkoituksena on turvata lapselle oikeus luoda ja säilyttää myönteinen ja läheinen suhde vanhempaansa, jonka luona lapsi ei asu. Tapaamisoikeuteen kuuluu, että lapsi saa ajoittain olla tämän vanhemman luona tai tavata tätä muualla taikka pitää tähän yhteyttä muulla tavoin.

Lapsen kummankin vanhemman on omalta osaltaan myötävaikutettava tapaamisoikeuden toteutumiseen. Vanhemman on kasvatustehtävässään vältettävä kaikkea, mikä on omiaan aiheuttamaan haittaa lapsen ja toisen vanhemman väliselle suhteelle.

Lapsen oikeudesta tavata muuta henkilöä kuin vanhempaansa säädetään 9 c §:ssä. (Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta, 2 §.)

Alkuperäisessä säännöksessä tapaamisoikeuden tarkoituksena oli ainoastaan turvata lapselle oikeus pitää yhteyttä ja tavata vanhempaa, jonka luona hän ei asu. Vanhempien velvollisuudesta oli kuvattu, että heidän tulee yhteisymmärryksessä, erityisesti lapsen etua silmällä pitäen pyrkiä toteuttamaan tapaamisoikeuden tarkoitus 1 §:ssä säädettyjen periaatteiden mukaisesti. (Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta 2 §, alkuperäinen säännös.) Nyt voimassa olevan lain pykälän sanamuotoa tapaamisoikeudesta on muutettu niin, että sen tarkoitus, sisältö sekä vanhempien velvollisuus myötävaikuttaa tapaamisoikeuden toteutumiseen on tarkemmin määriteltä (HE 88/2018, 35).

Lapsen vanhemmilla on velvollisuus myötävaikuttaa tapaamisoikeuden toteutumiseen. Toisen vanhemman tapaaminen on paitsi sallittava, sitä on myös edesautettava siten kuin tapaamisoikeutta koskevassa sopimuksessa tai päätöksessä määrätään. Esimerkiksi vastuu lapsen kuljettamisesta tapaamisiin tai tästä aiheutuvista matkakuluista on voitu sopimuksen tai määräyksen mukaan jakaa vanhempien kesken, jolloin kummankin vanhemman on tätä noudatettava ja näin myötävaikutettava tapaamisoikeuden toteutumiseen. Pykälässä puhutun tapaamisoikeuden sisältö määritellään yksityiskohteisemmin tapauksittain. (HE 88/2018, 35-36.)

Uusi säännös, jossa vanhemman on vältettävä aiheuttamasta haittaa lapsen ja toisen vanhemman väliselle suhteelle koskee nimenomaan kasvatusta. Tällöin vanhempi voi kuitenkin tehdä omia elämänvalintojaan, kuten hakea avioeroa lapsen toisesta

vanhemmasta. Oleellista on, ettei vanhempi saa missään tilanteessa välittää lapselle kielteistä tietoa tai mielikuvaa toisesta vanhemmasta. (HE 88/2018, 37.)

4.3 Edellytykset käsittelyyn ottoon

4.3.1 Hakemuksen vireillepano

Lapsen huoltoa tai tapaamisoikeutta koskeva asia pannaan vireille hakemuksella, jonka voivat tehdä lapsen vanhemmat yhdessä, toinen vanhemmista, lapsen huoltaja tai sosiaalilautakunta.

Jos lapsi on huoltajan kuoleman johdosta jäänyt vaille huoltajaa, voi hakemuksen tehdä myös lapsen sukulainen tai muu lapselle läheinen henkilö.

Edellä 1 ja 2 momentissa tarkoitettujen tahojen lisäksi henkilö, jolle on vahvistettu oikeus saada lasta koskevia salassa pidettäviä tietoja, voi tehdä hakemuksen, joka koskee tämän oikeuden muuttamista. Myös 9 c §:ssä tarkoitettu lapselle erityisen läheinen henkilö voi 1 ja 2 momentissa mainittujen tahojen lisäksi tehdä hakemuksen, joka koskee lapsen oikeutta tavata häntä.

Lapsen huoltoa tai tapaamisoikeutta koskevan asian yhteydessä voidaan esittää myös vaatimus lapselle maksettavan elatusavun vahvistamisesta tai vahvistetun elatusavun muuttamisesta. (Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta 14 §.)

Pykälä 14 vastaa pääasiassa vanhaa lakia, mutta tähän on lisätty oikeus muutamalle henkilölle hakemuksen vireillepanoon. Nyt myös henkilö, jolle on vahvistettu oikeus saada lasta koskevia salassa pidettäviä tietoja voi tehdä hakemuksen, joka koskee tämän oikeuden muuttamista. Muutos voi tarkoittaa sisällöllisiä muutoksia tai oikeuden poistamista kokonaan. Lisäksi lapselle erityisen läheinen henkilö voi tehdä hakemuksen, joka koskee lapsen oikeutta tavata häntä. Tällöin hakijan oma ilmoitus läheisestään on riittävä peruste vireillepano-oikeuteen, mutta se on hakemuksessa kuitenkin tarkemmin perusteltava. Mikäli tuomioistuin on antanut tällaisen tapaamisoikeutta koskevan päätöksen, on henkilöllä oikeus hakea myös tapaamisoikeuden muuttamista, jos esimerkiksi olosuhteet ovat päätöksen antamisen jälkeen muuttuneet. (HE 88/2018, 59.)

4.3.2 Oikeuspaikka

Lapsen huoltoa tai tapaamisoikeutta koskeva asia tutkitaan käräjäoikeudessa, jonka tuomiopiirissä lapsella on kotipaikka tai vakituinen asuinpaikka. Sisaruksia koskeva asia voidaan tutkia myös käräjäoikeudessa, jonka tuomiopiirissä jollakin heistä on kotipaikka tai vakituinen asuinpaikka. (Oikeudenkäymiskaari 4/1734, 10 luku 13 §.)

Oikeudenkäymiskaaren 10 luvussa säädetään oikeuspaikasta riita-asioissa. Luvun 13 pykälään on lisätty virke, joka mahdollistaa sisarusten ja sisarpuolien huoltoa tai tapaamisoikeutta koskevan asian käsittelyn siinä käräjäoikeudessa, jonka tuomioistuimessa jonkun heidän kotipaikka tai vakituinen asuinpaikka on. Jos lapsella on kaksi asuinpaikkaa eri käräjäoikeuksien tuomiopiireissä, vuoroasumista koskevan sopimuksen tai päätöksen perusteella, on näistä kumpi tahansa toimivaltainen käsittelemään asiaa. (HE 88/2018, 70-71.)

4.4 Hakemuksen käsittely tuomioistuimessa

4.4.1 Joutuisa käsittely

Lapsen huoltoa tai tapaamisoikeutta koskeva asia on käsiteltävä joutuisasti. Jos asiaa on käsiteltävä käräjäoikeuden istunnossa, ensimmäinen istunto on järjestettävä ilman aiheetonta viivytystä. (Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta 14 b §.)

14 b § on kokonaan uusi pykälä, jossa säädetään yleisestä velvollisuudesta käsitellä lapsen huoltoa tai tapaamisoikeutta koskeva asia joutuisasti (HE 88/2018, 60). Joutuisalla tarkoitetaan viivytyksetöntä käsittelyä, jolloin käsittelyaika pidetään myös kohtuullisena (Kulla 2018, 175). Joissakin tapauksissa voi olla lapsen edun mukaista, että väliaikaismääräyksen antamisen jälkeen seurataan muutaman kuukauden ajan lapsen sopeutumista esimerkiksi vuoroasumisjärjestelyyn ennen lopullinen päätöksen antamista asiassa. Tällainen asian käsittelyn lykkäys edellyttää kuitenkin asiaan osallisten suostumusta. (HE 88/2018, 60-61.)

4.4.2 Tuomioistuimen oikeus päättää huollosta, asumisesta ja tapaamisoikeudesta

Tuomioistuin voi päättää, että:

- 1) lapsen huolto uskotaan molemmille vanhemmille yhteisesti tai yksin toiselle vanhemmalle;
- 2) lapsen huolto uskotaan vanhemman tai vanhempien ohella tai sijasta yhdelle tai useammalle henkilölle, joka on antanut tähän suostumuksensa;
- 3) vanhemmalla, joka ei ole lapsen huoltaja, tai muulla henkilöllä, joka on antanut tähän suostumuksensa, on sama oikeus kuin huoltajalla saada lasta koskevia salassa pidettäviä tietoja viranomaisilta ja yksityisiltä palveluntuottajilta joko kaikissa tai päätöksessä määrätyissä asioissa.

Lisäksi tuomioistuin voi päättää, että:

- 1) lapsen tulee asua toisen vanhempansa luona, jos vanhemmat eivät asu yhdessä;
- 2) lapsen tulee asua 1 momentin 2 kohdassa tarkoitetun huoltajan luona;
- 3) lapsen tulee asua vuorotellen kummankin vanhempansa luona;
- 4) lapsen tulee asua vuorotellen vanhempiensa tai toisen vanhempansa ja 1 momentin 2 kohdassa tarkoitetun huoltajan luona;
- 5) lapsella on oikeus pitää yhteyttä ja tavata vanhempansa, jonka luona lapsi ei asu.

Jos vanhemmat tai toinen heistä ovat lapsensa huoltajia, tuomioistuin voi uskoa lapsen huollon 1 momentin 2 kohdan mukaisesti vanhemman tai vanhempien sijasta yhdelle tai useammalle henkilölle vain, jos tähän on lapsen kannalta erittäin painavia syitä.

Tuomioistuin voi tarvittaessa antaa määräyksiä huoltajan tehtävistä, oikeuksista ja velvollisuuksista sekä, jos lapsella on kaksi tai useampia huoltajia, tuomioistuin voi päättää tehtävien jaosta huoltajien kesken. (Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta 9 §.)

Pykälään 9 on lisätty uusia kohtia, joista tuomioistuin voi tehdä päätöksiä. Luettelo ei kuitenkaan ole tyhjentävä, vaan tuomioistuimella on laaja liikkumavapaus harkitsemaan lapsen kannalta parasta järjestelyä. Tuomioistuin voi nyt tehdä erillisen päätöksen siitä, että muulla kuin lapsen huoltajalla on oikeus saada lasta koskevia salassa pidettäviä tietoja viranomaisilta ja yksityisiltä palvelun tuottajilta. Tuomioistuin voi nyt

myös määrätä lapsen asumaan oheishuoltajan luona, tai päättää vuoroasumisesta. (HE 88/2018, 49.) Vuoroasumisessa lapsi asuu vuorotellen kummankin vanhempansa tai vanhemman ja oheishuoltajan luona yhtä paljon tai vähintään 40 prosenttia kalenterivuodesta (Hakalehto 2018, 218). Aiempaan lain säännökseen verrattuna, uudessa pykälässä on huomioitu myös tilanteet, joissa lapsella on vain yksi vanhempi. Pykälän säännöksissä puhutaan nyt vanhemmasta sekä vanhemmista. (HE 88/2018, 49.)

4.4.3 Elatusapu

Vanhempi voidaan velvoittaa suorittamaan lapselle elatusapua, jos: 1) hän ei muulla tavoin huolehdi lapsen elatuksesta; 2) lapsi ei asu pysyvästi hänen luonaan; tai 3) lapsi asuu vuorotellen hänen ja toisen vanhempansa tai muun huoltajansa luona.

Elatusavun määrä ja sen suorittamistapa vahvistetaan sopimuksella tai tuomiolla. (Laki lapsen elatuksesta 704/1975, 4 §.)

Elatusapulain 4 §:ään on lisätty uutena kohta, jonka mukaan vanhempi voidaan velvoittaa suorittamaan lapselle elatusapua tilanteessa, jossa lapsi asuu vuorotellen hänen ja toisen vanhempansa tai muun huoltajan luona. Lisäys on tehty selvennykseksi siitä, että elatusapu voidaan vahvistaa suoritettavaksi myös silloin, kun kyseessä on vuoroasuminen. Tällainen voi tulla kyseeseen esimerkiksi tilanteessa, jossa toisella vanhemmalla on parempi elatuskyky kuin toisella, vaikka he huolehtisivatkin lapsen jokapäiväisestä elatuksesta yhtä laajasti. (HE 88/2018, 68-69.) Elatusapu tarkoittaa käytännössä elatusvelvollisuuden täyttämistä rahasuorituksin (Hakalehto 2018, 233).

4.4.4 Tarkemmat määräyksen vuoroasumisesta ja tapaamisoikeudesta

Vuoroasumisesta tai tapaamisoikeudesta päättäessään tuomioistuimen tulee antaa tarkemmat määräykset vuoroasumisen taikka tapaamisen ja luonapidon ehdoista.

Ennen vuoroasumista koskevan päätöksen tekemistä tuomioistuimen on otettava omasta aloitteestaan käsiteltäväksi päätöksen vaikutus lapsen kotikuntalain (201/1994) mukaiseen asuinpaikkaan. Tuomioistuimen tulee määrätä, kumpi koti ilmoitetaan lapsen viralliseksi asuinpaikaksi.

Tuomioistuin voi tarvittaessa määrätä, miten vastuu vuoroasumisen tai tapaamisoikeuden toteuttamisesta aiheutuvista kuljetuksista tai

matkakuluista jakautuu asiaan osallisten kesken. Vastuun jakamista harkittaessa on otettava huomioon heidän kykynsä vastata kuljettamisesta tai kustannuksista sekä muut olosuhteet. (Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta 9 a §.)

Lakiin lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta on kokonaan lisätty uudet 9 a-d pykälät, joissa säädetään edelleen lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevista päätöksistä. Alkuperäisen lain säännöksissä on niin ikään säädetty tuomioistuimen velvollisuudesta antaa tapaamisoikeudesta päättäessään tarkemmat määräykset tapaamisen ja luonapidon ehdoista, mutta uudessa 9 a §:ssä viitataan tämän lisäksi vuoroasumiseen ja sen ehdoista määräämiseen. Tarkempi määräys voi koskea muun muassa sitä, milloin lapsi siirtyy vuoroasumisessa vanhemmalta toiselle ja kumman luona lapsi viettää aikaa lomakausina ja juhlapyhinä. (HE 88/2018, 50.)

Pykälässä säädetään myös vastuun jakamisesta asiaan osallisten kesken kuljetusten ja matkakulujen osalta, kun vuoroasumista tai tapaamisoikeutta toteutetaan. Asiaan osallisilla tarkoitetaan tilanteen mukaan paitsi lapsen vanhempia myös oheishuoltajaa, vaikkei hänellä olekaan elatusvelvollisuutta lasta kohtaan. Vastuun jakamista harkittaessa on huomioitava paitsi kyky vastata kuljettamisesta tai kustannuksista, myös muut olosuhteet, kuten lapsen toisen vanhemman muutto kauas lapsen asuinpaikasta. Tällöin voidaan ajatella, että muuttavan vanhemman vastuulle jäisi suurempi osa muuton aiheuttamista lisäkustannuksista kuljetuksissa. (HE 88/2018, 50-51.)

4.4.5 Tuetut ja valvotut tapaamiset sekä valvotut vaihdot

Vanhemmat voivat sopia, että lapsen ja vanhemman väliset tapaamiset toteutetaan tuettuina tai valvottuina taikka että tapaamiset aloitetaan ja lopetetaan valvotusti (*valvotut vaihdot*). Sosiaalilautakunta voi vahvistaa sopimuksen siten kuin 8 §:ssä säädetään, jos tuki tai valvonta on tarpeen lapsen edun kannalta perustellusta syystä. Tapaamiset voidaan vahvistaa valvotuiksi vain, jos tapaamisten tukeminen tai valvotut vaihdot eivät riitä turvaamaan lapsen etua.

Samoin edellytyksin kuin sosiaalilautakunta voi vahvistaa sopimuksen tuomioistuin voi päättää, että tapaamiset toteutetaan tuettuina tai valvottuina taikka valvottuina vaihdoin.

Jos on perusteltua aihetta epäillä, että lapsi aiotaan viedä luvottomasti pois maasta, tuomioistuin voi määrätä valvotun tapaamisen

edellytykseksi, että vanhemman, jota lapsella on oikeus tavata, on luovutettava oma ja hänen hallussaan oleva lapsen voimassa oleva passi sekä muut matkustusasiakirjat valvojalle tapaamisen ajaksi.

Tuettujen ja valvottujen tapaamisten sekä valvottujen vaihtojen järjestämisestä säädetään sosiaalihuoltolaissa (1301/2014). (Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta 9 b §.)

Kun tuomioistuin harkitsee määräystä koskien tuettuja tai valvottuja tapaamisia, taikka valvottuja vaihtoja, on sen huomioitava myös lapsen etu sekä lapsen omat toivomukset ja mielipide. Kun tärkeimpänä perusteena on lapsen etu, ei tuettuja tai valvottuja tapaamisia tule jatkaa sen pidempää kuin on välttämätöntä. (HE 88/2018, 51-52.)

Tuetulla tapaamisella tarkoitetaan tapaamista, johon liittyy valvojan myötävaikutusta (HE 88/2018, 51). Valvojana voi toimia sosiaalityöntekijä tai henkilö, jolla on muu tehtävään soveltuva ylempi korkeakoulututkinto (Sosiaalihuoltolaki 1301/2014, 27 a §). Valvoja on käytettävissä tapaamisen ajan, mutta hänen ei tarvitse olla samassa tilassa lapsen ja vanhemman kanssa koko aikaa. Tuen tarve katsotaan tapauskohtaisesti. Valvotuissa vaihdoissa tapaamiset aloitetaan ja lopetetaan valvotusti niin, että valvoja huolehtii lapsen siirtymisestä sopimuksen tai päätöksen mukaisesti vanhemmalta toiselle. Valvotuissa tapaamisissa taas valvoja on jatkuvasti samassa tilassa tai muuten jatkuvassa näkö- ja kuuloyhteydessä. Tällä varmistetaan, että tapaaminen sujuu lapsen kannalta turvallisella ja asianmukaisella tavalla, eikä lasta viedä ilman lupaa pois tapaamisesta. Valvotut tapaamiset vaikuttavat merkittävästi lapsen ja vanhemman yksinäisyyden ja perhe-elämän suojaan, jonka vuoksi tätä tulee pitää viimeisenä vaihtoehtona. (HE 88/2018, 51-52.)

Tuetut tai valvotut tapaamiset voivat olla tarpeen esimerkiksi silloin, kun lasta tapaava vanhempi on aiemmin käyttäytynyt väkivaltaisesti tai uhkaavasti lasta kohtaan, tai jos lapsi ja vanhempi eivät ole aiemmin olleet yhteydessä, tai siitä on huomattavan pitkä aika. Tapaamisten valvomiseen ei kuitenkaan aina turvaa lapsen etua, jolloin tapaamisoikeutta ei voida vahvistaa lainkaan. Tilanne arvioidaan aina tapauskohtaisesti. (HE 88/2018, 52.)

4.4.6 Erityisen läheisen henkilön tapaamisoikeus

Lapselle voidaan vahvistaa oikeus tavata hänelle erityisen läheistä henkilöä, jonka kanssa hänellä on lapsen ja vanhemman väliseen suhteeseen verrattava vakiintunut suhde. Tapaamisoikeus vahvistetaan tuomioistuinten päätöksellä.

Tässä pykälässä tarkoitettua tapaamisoikeutta vahvistettaessa ja toteutettaessa sovelletaan muuten, mitä lapsen ja vanhemman välisestä tapaamisoikeudesta säädetään. (Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta 9 c §.)

Erityisen läheisen henkilön tapaamisoikeuden tarkoituksena on turvata lapselle oikeus säilyttää myönteinen ja läheinen suhde sellaiseen erityisen läheiseen henkilöön, jonka luona lapsi ei asu. Tarvetta tapaamisoikeuden vahvistamiseen tulisi arvioida ennen kaikkea lapsen näkökulmasta, huomioiden lapsen etu, toivomukset ja mielipide. Varsinkin varttuneemman lapsen kohdalla on tärkeää huomioida, pitääkö lapsi itse kyseistä henkilöä itselleen tällaisena erityisen läheisenä, jota haluaa tavata säännöllisesti. Lapsi saisi tällöin ajoittain olla tällaisen henkilön luona, tavata tätä, tai pitää yhteyttä muulla tavoin. Tarkemmista yksityiskohdista määrätään erikseen tapauskohtaisesti. (HE 88/2018, 54.)

Erityisen läheisten henkilöiden piiri on kuitenkin rajattu erittäin suppeaksi (Hakalehto 2018, 206). Erityisen läheisellä henkilöllä tulee olla lapsen kanssa lapsen ja vanhemman väliseen suhteeseen verrattava vakiintunut suhde. Tämä edellyttää pitkäaikaista ja läheistä kanssakäymistä, kuten asumista samassa taloudessa ja päivittäistä osallistumista lapsen hoitoon ja kasvatukseen. Tällainen suhde voi syntyä esimerkiksi vanhemman avio- tai avopuolisoon, joka sittemmin on eronnut lapsen vanhemmasta. Pelkkä sukulaisuussuhde ei siten riitä. (HE 88/2018, 54.)

Erityisen läheisen henkilön tapaamisoikeutta koskevan hakemuksen tuomioistuimelle voi tehdä lapsen vanhempi, huoltaja, sosiaalilautakunta tai henkilö, joka haluaa tapaamisoikeuden vahvistettavan itsensä ja lapsen välille. Tapaamisoikeuden sisältö ja täytäntöönpano vastaavat lähtökohtaisesti samanlaista, mikä vahvistetaan suhteessa vanhempaan. Tällöin myös erityisen läheisellä henkilöllä on velvollisuus myötävaikuttaa tapaamisoikeuden toteutumiseen. Hänen tulee vastata osaltaan lapsen kuljetuksista tai matkakuluista, välttää aiheuttamasta haittaa esimerkiksi lapsen ja toisen vanhemman

väliselle suhteelle sekä ilmoittaa muuttoaikeistaan, jos niillä on vaikutusta lapsen huollon ja tapaamisoikeuden toteutumiseen. Tuomioistuimien antaa tarkemmat määräykset luonapidon ja tapaamisen ehdoista, jotka voidaan vahvistaa toteutettavaksi myös tuettuina tai valvottuina. (HE 88/2018, 54-55.)

4.4.7 Tapaamisoikeuden turvaaminen sakon uhalla

Tuomioistuin voi tapaamisoikeudesta päättäessään velvoittaa vanhemman tai huoltajan, jonka luona lapsi asuu, sakon uhalla sallimaan tapaamiset sekä ryhtymään muihin tapaamisten toteuttamiseksi tarvittaviin toimiin siten kuin päätöksessä määrätään, jos tämän vanhemman tai huoltajan aikaisemman toiminnan perusteella on aihetta epäillä, että hän ei tulisi vapaaehtoisesti noudattamaan tapaamisoikeutta koskevaa päätöstä. Uhkasakon asettamiseen sovelletaan muuten, mitä lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevan päätöksen täytäntöönpanosta annetun lain (619/1996) 18, 20 ja 28 §:ssä säädetään.

Tämän pykälän mukaisesti asetettu uhkasakko voidaan tuomita maksettavaksi lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevan päätöksen täytäntöönpanosta annetun lain säännöksiä noudattaen. (Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta 9 d §.)

Tapaamisoikeuden toteutumisen tehosteeksi voidaan määrätä uhkasakko samassa päätöksessä, jossa tapaamisoikeus vahvistetaan joko lapsen ja vanhemman tai lapsen ja erityisen läheisen henkilön välille. Uhkasakon asettaminen edellyttää, että sitä on vaadittu ja että lapsen kanssa asuvalle vanhemmalle tai huoltajalle on varattu tilaisuus lausua uhkasakkovaatimuksen johdosta. (HE 88/2018, 55-56.)

Uhkasakko asetetaan pääsääntöisesti kiinteänä ja vain erityisistä syistä juoksevana. Päätös uhkasakon asettamisesta on välittömästi täytäntöönpanokelpoinen, mutta uhkasakko ei automaattisesti lankea maksettavaksi tapaamisoikeuden toteutumatta jäämisestä, vaan tätä tulee erikseen vaatia. (HE 88/2018, 55.)

4.4.8 Lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta päättäminen huostassapidon aikana

Lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevan asian ratkaisemisesta huostassapidon aikana säädetään lastensuojelulain (417/2007) 46 §:ssä. Jos asian ratkaiseminen on huostassapidon takia lapsen edun kannalta

tarpeetonta, sosiaalilautakunta voi jättää sopimuksen vahvistamatta tai tuomioistuimella hylätä hakemuksen.

Sosiaalilautakunnan vahvistama sopimus tai tuomioistuimen päätös lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta ei vaikuta huostaanottoon eikä sen sisältöön.

Tuomioistuimen oikeudesta saada sosiaaliviranomaiselta lasta koskevia tietoja säädetään sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista annetun lain (812/2000) 18 §:ssä. (Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta 11 a §.)

Pykälä 11 a on kokonaan uusi laissa lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta. Lähtökohtana on, että huostassapidon aikana vanhemmat voivat sopia lapsen huollosta, asumisesta ja tapaamisoikeudesta, samoin kuin tuomioistuimella on toimivalta päättää lapsen huollosta, tapaamisoikeudesta ja edunvalvonnasta. Tuomioistuimen ratkaisu tällaisessa asiassa ei kuitenkaan välittömästi vaikuta huostaanottoon tai sen sisältöön. (HE 88/2018, 58.) Lastensuojelulain mukaan sosiaaliviranomaisella on oikeus päättää huostaan otetun lapsen olinpaikasta, hoidosta, kasvatuksesta, valvonnasta, muusta huolenpidosta ja näiden toteuttamiseksi tarpeellisesta opetuksesta ja terveydenhuollosta, sekä lapsen ja tämän vanhempien ja muiden hänelle läheisten henkilöiden välisestä yhteydenpidon rajoittamisesta (Lastensuojelulaki 417/2007, 45 §).

Kun tuomioistuimelle saapuu lapsen huoltoa tai tapaamisoikeutta koskeva hakemus lapsen huostassapidon aikana, toimii tuomioistuin ja lastensuojeluviranomainen yhteistyössä tilanteen selvittämiseksi. Tuomioistuimella on oikeus saada tietoja lapsen tilanteesta suoraan sosiaaliviranomaiselta, tai se voi pyytää sosiaalilautakunnan selvitystä esimerkiksi siitä, onko asiassa edellytyksiä antaa päätöstä lapsen asumisesta. (HE 88/2018, 58-59.)

4.4.9 Lapsen asemaa ja oikeutta koskevat asiat tuomioistuinsovittelessa

Lapsen asemaa ja oikeutta koskevista asioista voidaan tuomioistuimessa sovittaa niitä, jotka koskevat lapsen elatusta tai lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta. Tuomioistuinsovitteleva on toteutettava siten, että siinä otetaan huomioon lapsen etu sekä lapsen omat toivomukset ja mielipide sikäli kuin se on lapsen ikään ja kehitystasoon nähden mahdollista. Harkitessaan, voidaanko sovinto vahvistaa, tuomioistuimen on otettava

huomioon lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta annetun lain sekä lapsen elatuksesta annetun lain (704/1975) säännökset.

Lapsen huoltoa, tapaamisoikeutta ja elatusta koskevassa asiassa sovitteluinto tulee järjestää viipymättä sen jälkeen, kun tuomioistuin on tehnyt päätöksen sovittelun aloittamisesta. (11.4.2014/316)

Sovinto, joka vahvistetaan 1 momentin mukaisesti sovitellussa asiassa, rinnastetaan tuomioistuimen päätökseen tai tuomioon näissä asioissa. (Laki riita-asioiden sovittelusta ja sovinnon vahvistamisesta yleisissä tuomioistuimissa 394/2011, 10 §.)

Tuomioistuinsovittelussa asia on ratkaistava vanhempien sopimalla tavalla, ellei ole aihetta olettaa sen olevan vastoin lapsen etua (Ervasti 2013, 167). Pykälään on täydennetty viittaus nimenomaan lapsen mielipiteen huomioon ottamisesta. Vanhempien on keskusteltava asiasta lapsen kanssa ja huomioitava tämän mielipide ja toivomukset sovinnosta neuvotellessaan. Tuomioistuimen puolestaan on varmistuttava siitä, että vanhemmat ovat selvittäneet lapsen mielipiteen. Tarvittaessa lasta voidaan kuulla myös sovittelutilanteessa henkilökohtaisesti. (HE 88/2018, 70.)

4.4.10 Asiaan osallisten kuuleminen

Lapsen huoltoa tai tapaamisoikeutta koskevaa asiaa käsiteltäessä tuomioistuimen on varattava lapsen vanhemmille ja huoltajalle tilaisuus tulla kuulluiksi.

Tilaisuus tulla kuulluksi on varattava myös:

- 1) henkilölle, jolle on vahvistettu oikeus saada lasta koskevia salassa pidettäviä tietoja, jos hakemus koskee tämän oikeuden muuttamista;
- 2) 9 c §:ssä tarkoitetulle lapselle erityisen läheiselle henkilölle, jos hakemus koskee mainitussa pykälässä tarkoitetun tapaamisoikeuden vahvistamista tai jos asiassa annettava ratkaisu voi vaikuttaa vahvistetun tapaamisoikeuden toteutumiseen.

Tilaisuutta tulla kuulluksi ei kuitenkaan tarvitse varata, jos kuulemistilaisuuden varaamista koskeva tiedoksianto olisi toimitettava oikeudenkäymiskaaren 11 luvun 9 §:ssä tarkoitetulla tuomioistuimen kuulutuksella. (Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta 15 §.)

Suhteessa alkuperäiseen pykälään, säännökseen on vanhempien ja huoltajien lisäksi lisätty henkilöitä, joille on myös varattavat tilaisuus tulla kuulluksi heitä koskevassa

asiassa. Kun henkilölle on vahvistettu oikeus saada lasta koskevia salassa pidettäviä tietoja, on hänelle varattava tilaisuus tulla kuulluksi, jos hakemuksessa haettu asia koskee tämän oikeuden muuttamista. Kyseessä voi olla aiemmin vahvistetun tietojensaantioikeuden sisällöllinen muutos tai oikeuden poistaminen kokonaan. Myös lapselle erityisen läheiselle henkilölle on varattava tilaisuus tulla kuulluksi, jos hakemus koskee hänen ja lapsen välistä tapaamisoikeutta. Kyse voi olla tapaamisoikeuden vahvistamisesta, kun erityisen läheinen henkilö ei itse ole hakijana, tai päätöksestä, joka vaikuttaa vahvistetun tapaamisoikeuden toteutumiseen. Esimerkiksi tilanteessa, jossa on haettu muutosta siihen, kenen luona lapsi asuu. Tällaisten henkilöiden kuulemisesta voidaan kuitenkin luopua, jos ainoa tapa tiedoksiantaa hänelle oikeus lausua on julkaista kuultus virallisessa lehdessä. (HE 88/2018, 61.)

4.4.11 Lapsen toivomusten ja mielipiteen selvittäminen ja huomioiminen

Lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevassa asiassa on selvitettävä ja otettava huomioon lapsen omat toivomukset ja mielipide sikäli kuin se on lapsen ikään ja kehitystasoon nähden mahdollista.

Lapsen mielipide on selvitettävä hienovaraisesti ja ottaen huomioon lapsen kehitystaso sekä siten, ettei siitä aiheudu haittaa lapsen ja hänen vanhempiensa välisille suhteille. Lapselle on selostettava mielipiteen selvittämisen tarkoitus ja selvittämiseen liittyvä menettely. (Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta 11 §.)

Tästä pykälästä on poistettu alkuperäisessä säännöksessä olleet lapsen mielipiteen selvittämisvelvollisuutta rajaavat edellytykset. Nykyinen säännös edellyttää vähintään sitä, että vanhempien on keskusteltava lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevasta asiasta lapsen kanssa ja välittävä tieto lapsen mielipiteestä tuomioistuimelle. Pykälää on edelleen täydennetty säännöksellä, joka velvoittaa lapsen mielipidettä selvitettäessä kertomaan lapselle keskustelun tarkoituksesta ja käynnissä olevasta menettelystä. Lapselle tulisi selostaa, miten lapsen mielipide vaikuttaa asiaan sekä selvittää, ettei päätöksenteko asiassa ole lapsen vastuulla. (HE 88/2018, 57-58.)

Paikka, jossa lasta kuullaan on järjestettävä mahdollisimman lapsiystävälliseksi. Kuulemisessa on käytettävä lapsen iän ja kehitystason mukaista kieltä, joten myös

esimerkiksi vammaisten lasten kuulemisessa on huolehdittava mahdollisesta tulkkaus-tarpeesta tai muista apuvälineistä. (HE 88/2018, 57-58.)

4.4.12 Lapsen kuuleminen tuomioistuimessa

Lapsen toivomusten ja mielipiteen selvittämiseksi häntä voidaan kuulla henkilökohtaisesti tuomioistuimessa, jos se on asian ratkaisemisen kannalta tarpeen ja lapsi sitä pyytää tai siihen suostuu. Alle 12-vuotiaasta lasta voidaan kuulla henkilökohtaisesti vain, jos kuuleminen on välttämätöntä asian ratkaisemiseksi ja siitä ei arvioida aiheutuvan lapselle merkittävää haittaa.

Lapsen henkilökohtainen kuuleminen tuomioistuimessa voi tapahtua pääkäsittelyssä tai muulla tuomioistuimen sopivaksi harkitsemalla tavalla. Tuomioistuin voi käyttää lapsen kuulemisessa apuna 17 b §:ssä tarkoitettua asiantuntija-avustajaa. Jos lapsen suojaamiseksi tai hänen itsenäisen mielipiteensä selvittämiseksi on tarpeen, lasta voidaan kuulla henkilökohtaisesti siten, että hänen lisäksi läsnä on vain yksi tai useampi tuomioistuimen jäsen. Lapsen kuuleminen voidaan tallentaa äänitallenteeseen.

Jos lasta kuullaan ilman, että asiaan osalliset ovat läsnä, asiaan osallisille on varattava tilaisuus kuunnella lapsen kuulemisesta tehty äänitallenne tai heille on selostettava lapsen kuulemisessa esiin tulleet seikat niiltä osin kuin niillä voi olla vaikutusta asian ratkaisemiseen. Heille on myös varattava tilaisuus lausua käsityksensä lapsen kuulemisessa esiin tulleista seikoista. (Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta 15 a §.)

Pääsääntöisesti lapsen kuuleminen tapahtuu sosiaalilautakunnan selvityksen yhteydessä, mutta kynnystä kuulla lasta henkilökohtaisesti tuomioistuimessa on alennettu. Kuuleminen tuomioistuimessa voisi tulla kyseeseen esimerkiksi silloin, kun lapsen kuulemisesta sosiaalitoimissa on kulunut aikaa, olosuhteet ovat sen jälkeen muuttuneet tai jos sosiaalilautakunnan selvitys olisi tarpeen vain lapsen mielipiteen selvittämistä varten. (HE 88/2018, 61-62.)

Lapsi voi esittää pyynnön tulla kuultavaksi tuomioistuimessa esimerkiksi sosiaalilautakunnan selvityksen yhteydessä, suoraan tuomioistuimelle tai vanhempiansa välityksellä. Jos lasta on tarkoitus kuulla vanhemman pyynnöstä tai tuomioistuimen omasta aloitteesta, edellyttää tämä lapsen suostumusta. Lapsen kuulemisessa on huomioitava lapsen ikä ja kehitystaso, sekä varmistuttava siitä, ettei kuuleminen aiheuta lapselle merkittävää haittaa. (HE 88/2018, 62.) Aiemmasta poiketen lakiin on lisätty ikäraja,

jonka mukaan alle 12-vuotiasta lasta kuullaan vain, jos se on välttämätön (Hakalehto 2018, 225).

Tuomioistuimella on harkintavaltaa suunniteltaessa lapsen kuulemista. Kuuleminen voidaan järjestää tuomioistuimen ulkopuolella epämuodollisissa puitteissa, tai esimerkiksi ilman asiaan osallisten tai heidän avustajiensa läsnäoloa. Vaihtoehtoja punnitessa on huomioitava myös lapsen mielipide. Lapselle on myös kerrottava vanhempien oikeudesta saada tieto kuulemisesta keskustelluista asioista. Mikäli tuomioistuin harkitsee asiantuntija-avustajan hyödyntämistä, on sen hyvä keskustella asiasta esimerkiksi lapsen vanhemman tai muun läheisen henkilön kanssa, jolla on kokemusta lapsen sopeutumisesta eri tilanteissa. Avustajan tehtävä on ainoastaan avustaa tuomaria lapsen kohtaamisessa. (HE 88/2018, 62-63.)

4.4.13 Selvityksen hankkiminen sosiaalilautakunnalta

Lapsen huoltoa tai tapaamisoikeutta koskevassa asiassa tuomioistuimen on tarvittaessa hankittava selvitys sen kunnan sosiaalilautakunnalta, jossa lapsella taikka lapsen vanhemmilla tai muulla asiaan osallisella on asuinpaikka. Jos tällaisella henkilöllä ei ole asuinpaikkaa Suomessa, selvitys on hankittava sen kunnan sosiaalilautakunnalta, jossa henkilö oleskelee. Selvitystä pyytäessään tuomioistuimen on yksilöitävä, mistä kysymyksistä selvitystä erityisesti tarvitaan.

Selvityksen tarkoituksena on antaa tuomioistuimelle tietoja perheen tilanteesta, lapsen elinolosuhteista ja muista asian ratkaisemiseen vaikuttavista seikoista. Jos selvitystä tehtäessä käy ilmi, että asia on ratkaistavissa sosiaalilautakunnan vahvistamalla sopimuksella, sosiaalilautakunnan on annettava tarvittavaa apua sopimuksen tekemisessä.

Selvitystä tehtäessä on keskusteltava lapsen kanssa henkilökohtaisesti, jos se lapsen ikä ja kehitystaso huomioon ottaen on mahdollista ja lapsi siihen suostuu, jollei se ole selvästi tarpeetonta. Keskustelussa on pyrittävä selvittämään lapsen omat toivomukset ja mielipide siten kuin 11 §:ssä säädetään.

Tuomioistuimen on asetettava määräaika selvityksen toimittamiselle. Jos tuomioistuin katsoo, että sosiaalilautakunnan antama selvitys on puutteellinen, tai jos asiaa käsiteltäessä on tullut esiin uusia seikkoja, joiden johdosta lisäselvitys on tarpeen, tuomioistuin voi pyytää aikaisemman selvityksen täydentämistä tai muuta selvitystä.

Selvityksessä ja asiaa koskevassa oikeudenkäynnissä saa ilmaista myös salassa pidettäviä tietoja soveltaen, mitä sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista annetun lain 18 §:n 1 momentissa, 19 §:ssä sekä 27 §:n 2–4 momentissa säädetään. (Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta 16 §.)

Pykälään 16 on lisätty useita uusia säännöksiä. Tuomioistuin voi hankkia selvityksen myös sen kunnan sosiaalilautakunnalta, jossa asiaan osallisella on asuinpaikka. Asiaan osallinen voi olla esimerkiksi muu huoltaja tai lapselle erityisen läheinen henkilö, jolle on vahvistettu tapaamisoikeus. Jos lapsella tai vanhemmalla on liittymiä ulkomaille, tuomioistuin voi pyytää lasta koskevia tietoja myös ulkomaan viranomaiselta. (HE 88/2018, 63.)

Pyydettyään selvitykseen tulee yksilöidä, mistä asioista selvitystä erityisesti tarvitaan. Tämä nopeuttaa asiaan perehtymistä sosiaaliviranomaisessa ja ehkäisee selvityksen viivästymistä sen vuoksi, että asiaa selvitetään yli tai ohi tarpeen. Selvityksessä voidaan kuitenkin tuoda esille muitakin kuin pyydettyjä seikkoja, jos sosiaalilautakunta katsoo näiden voivan vaikuttaa asian ratkaisuun. (HE 88/2018, 63.)

Lapsen kuuleminen on pääsääntöisesti keskeinen osa selvitystä. Lapsen näkemykset on selvitettävä hienovaraisesti ja kehitystaso huomioiden. Etenkin varttuneemmalle lapselle tulisi kertoa mahdollisuudesta tulla kuulluksi myös suoraan tuomioistuimessa. Jos lapsi näin haluaa, tulee tämä kirjata selvitykseen. Joissakin tilanteissa, esimerkiksi kun kyse on ainoastaan huoltomuodon muutoksesta, lapsen kuuleminen voi olla tarpeetonta selvitystä tehtäessä. (HE 88/2018, 64.)

Selvityksen toimittamiselle asetettavan määräajan pituus on harkittava tapauskohtaisesti. Tuomioistuimen on tärkeää myös olla yhteydessä sosiaalitoimeen ja huomioida heidän käytettävissään olevat resurssit selvityksen tekemiseen. Asetettua määräaikaa voidaan tarvittaessa pidentää, mutta selvitystyö on kuitenkin aloitettava viivytyksettä ja kaikki vaiheet suoritettava joutuisasti. (HE 88/2018, 64.)

4.4.14 Selvityksen tekijän kuuleminen tuomioistuimessa

Tuomioistuimen on kutsuttava 16 §:ssä tarkoitetun selvityksen tekijä kuultavaksi tuomioistuimessa suullisesti, jos:

- 1) tuomioistuin katsoo sen lapsen edun tai mielipiteen selvittämiseksi tai muusta syystä tarpeelliseksi; tai
- 2) asiaan osallinen sitä pyytää eikä kuuleminen ole selvästi tarpeetonta.

Selvityksen tekijän kutsumiseen sovelletaan, mitä oikeudenkäymiskäärin 17 luvun 41 ja 42 §:ssä säädetään asiantuntijan kutumisesta. (Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta 16 a §.)

Pykälä 16 a on laissa kokonaan uusi ja merkitsee muutosta selvityksen tekijän asemaan oikeudenkäynnissä. Selvityksen tekijää ei voida enää kuulla tuomioistuimessa todistajana tai asiantuntijana, vaan kuultavana. Kuuleminen voi olla tarpeen esimerkiksi silloin, kun asiassa kaivataan lisätietoja tai selvityspyynnössä esitettyihin kysymyksiin annetut vastaukset ovat epäselviä. Jos selvityksen tekemiseen on osallistunut useita henkilöitä, päätetään tapauskohtaisesti, ketä tai keitä heistä kuullaan. Selvityksen tekijän kutsumiseen sovelletaan asiantuntijan kutumisessa sovellettavia säännöksiä, kuten että selvityksen tekijä voidaan kutsua sakon uhalla, eikä hänellä ole oikeutta saada korvausta valtion varoista kuultavaksi saapumisen johdosta. Tämä katsotaan kuuluvan selvityksen tekijän virkatyöhön, jonka kustannuksista, kuten matkakuluista, vastaa asianomainen kunta. (HE 88/2018, 64.)

4.5 Päätöksenteko

4.5.1 Väliaikaiset määräykset

Kun lapsen huoltoa tai tapaamisoikeutta koskeva asia on vireillä tuomioistuimessa, tuomioistuin voi antaa väliaikaisen määräyksen lapsen asumisesta ja tapaamisoikeudesta. Tapaamisoikeutta koskevaan väliaikaiseen määräykseen ei voi asettaa sakon uhkaa. Tuomioistuin voi erityisesti syystä antaa väliaikaisen määräyksen siitä, kenelle lapsen huolto uskotaan, ja oikeudesta saada lasta koskevia salassa pidettäviä tietoja. Jos asiaa ei voida viivyttää, väliaikainen määräys voidaan antaa kuulematta 15 §:ssä tarkoitettuja henkilöitä.

Lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevan asian käsittelyn yhteydessä tuomioistuimien voi antaa väliaikaisen määräyksen myös lapselle maksettavasta elatusavusta, jos se on tarpeen lapsen elatuksen turvaamiseksi.

Tuomioistuimen antamaan väliaikaiseen määräykseen ei saa hakea muutosta.

Väliaikainen määräys on voimassa, kunnes tuomioistuin lopullisesti päättää asiasta, jollei määräystä tätä ennen peruuteta tai muuteta. (Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta 17 §.)

Pykälän 17 sisältöä on osittain muutettu ja aiempaa sanamuotoa täsmennetty. Tuomioistuin voi uuden säännöksen mukaan erityisestä syystä antaa väliaikaisen määräyksen lapsen huollosta, lapselle maksettavasta elatusavusta sekä lasta koskevien salaisten tietojen tietojensaantioikeudesta. Tietojensaantioikeus voi tulla kysymykseen esimerkiksi tilanteessa, jossa vanhempi on huolissaan lapsen terveydentilasta eikä ole saanut tätä koskevia tietoja. Väliaikainen määräys voi koskea myös lapsen vuoroasumista, tähän tai tapaamisoikeuteen liittyviä kuljetus- ja kuluvastuita, tai tuettuja ja valvottuja tapaamisia sekä vaihtoja. Tällainen määräys voidaan antaa myös kuulematta asiaan osallista henkilöä, kuten toista vanhempaa, jos tilanteen kiireellisyys sitä vaatii. (HE 88/2018, 65.)

Koska lakiin lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta on otettu säännös elatusavun väliaikaisesta määräämisestä, on myös elatusapulakiin otettu uusi pykälä tätä koskien johdonmukaisuuden vuoksi:

Kun lapsen elatusta koskeva asia on vireillä tuomioistuimessa, tuomioistuin voi antaa elatusavusta väliaikaisen määräyksen, jos se on tarpeen lapsen elatuksen turvaamiseksi. Tuomioistuimen antamaan väliaikaiseen määräykseen ei saa hakea muutosta. Väliaikainen määräys on voimassa, kunnes tuomioistuin lopullisesti päättää asiasta, jollei määräystä tätä ennen peruuteta tai muuteta. (Laki lapsen elatuksesta 14 a §.)

Väliaikaisen elatusavun tarkoitus on turvata lapsen elatus oikeudenkäynnin aikana (Aaltonen 2009, 191). Tällöin väliaikaismääräys elatusavusta voi olla tarpeen esimerkiksi tilanteessa, jossa vanhemman elatuskykyyn vaikuttavien seikkojen selvittämiseen kuluu pitkä aika (HE 88/2018, 69-70).

4.5.2 Huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevan asian ratkaiseminen

Lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskeva asia on ratkaistava ennen kaikkea lapsen edun mukaisesti. Tässä tarkoituksessa on erityisesti kiinnitettävä huomiota siihen, miten 1 ja 2 §:ssä säädetty huollon ja tapaamisoikeuden tavoitteet parhaiten toteutuvat vastaisuudessa.

Tehtäessä ratkaisua siitä, onko lapsen huolto uskottava molemmille vanhemmille yhteisesti vai toiselle heistä, on 1 momentissa säädetyn lisäksi kiinnitettävä huomiota erityisesti vanhempien kykyyn asettaa lapsen tarpeet vanhempien välisten ristiriitojen edelle.

Tehtäessä ratkaisua lapsen asumisesta ja tapaamisoikeudesta on otettava 1 momentissa säädetyn lisäksi huomioon erityisesti lapsen ikä ja kehitystaso, lapsen luonne ja taipumukset, lapsen mahdolliset erityistarpeet, vanhempien asuinpaikkojen välinen etäisyys sekä vanhempien kyky ottaa yhdessä vastuu lasta koskevista asioista ja suojella lasta kaikenlaiselta väkivallalta 1 §:ssä tarkoitetulla tavalla.

Asia, joka koskee lapsen huollon uskomista molemmille vanhemmille yhteisesti tai toiselle heistä taikka lapsen asumista vanhempansa luona tai lapsen oikeutta tavata vanhempansa, on ratkaistava vanhempien sopimalla tavalla, jos vanhemmat tai toinen heistä ovat lapsensa huoltajia eikä ole aihetta olettaa, että tämä ratkaisu olisi vastoin lapsen etua. (Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta 10 §.)

10 pykälän säännökset koskevat sekä sosiaalilautakuntaa sen harkitessa sopimuksen vahvistamista että tuomioistuinta sen harkitessa ratkaisua. Alkuperäisessä pykälässä on säädetty, että lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevassa ratkaisussa on kiinnitettävä huomioita siihen, miten huolto ja tapaamisoikeus parhaiten toteutuvat vastaisuudessa (Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta 10 §, alkuperäinen säännös). Nyt voimassa olevassa säännöksessä on viitattu kaikkiin niihin huollon ja tapaamisoikeuden tavoitteisiin, joista säädetään lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevan lain 1 ja 2 §:ssä. Näiden pohjalta tulee ratkaista, mikä kokonaisuutena arvioiden turvaa parhaiten niiden toteutumisen vastaisuudessa. Tämän lisäksi on arvioitava, millaisen järjestelyn voidaan otaksua parhaiten turvaavan sen, ettei lapsi altistu väkivallalle, muulle huonolle kohtelulle tai hyväksikäytölle. (HE 88/2018, 56.)

Uutena pykälässä on myös tuomioistuimen velvollisuus huomioida vanhempien kyky asettaa lapsen etu ja tarpeet vanhempien välisten ristiriitojen edelle. Tämä on keskeinen tekijä harkittaessa sitä, onko lapsen edun mukaista uskoa hänen huoltonsa

molemmille vanhemmille yhteisesti vai ainoastaan toiselle heistä. Tällaista kykyä käytännössä osoittaa esimerkiksi se, että vanhemmat pystyvät kaikesta huolimatta kommunikoimaan keskenään lapsen huoltoon liittyvistä kysymyksistä. Tilanteissa, jossa lapsen etu on ristiriidassa esimerkiksi vanhempien etujen ja oikeuksien kanssa, on ristiriidat ratkaistava tapauskohtaisesti, mutta tällöinkin lapsen edulla on enemmän painoarvoa. (HE 88/2018, 56-57.)

Lainvoimaisessa pykälässä säädetään nyt myös niistä seikoista, mitkä on otettava huomioon harkittaessa lapsen asumista ja tapaamisoikeutta. Edellä kerrottujen lisäksi on huomioitava lapsen ikä ja kehitystaso, luonne ja taipumukset, mahdolliset erityistarpeet, asuinpaikkojen välinen etäisyys sekä vanhempien vastuunotto-kyky. Ihmissuhteiden ja elinympäristön pysyvyys katsotaan olevan pienen lapsen kehityksen kannalta tärkeää, eikä herkässä kehitysvaiheessa olevan lapsen kohdalla suositella esimerkiksi viikoittain vaihtuvaa vuoroasumista. Tilanteet ovat hyvin tapauskohtaisia, sillä lapsien tarpeet ja taipumukset eroavat toisistaan. Jollekin lapselle asumisen muuttaminen esimerkiksi vuoroviikoin sopii hyvin, kun taas toinen voi olla herkempi, vierastaa muutoksia ja kokee tällaisen järjestelyn hyvin stressaavana. (HE 88/2018, 57.)

4.5.3 Hakemuksen hylkääminen kirjallisessa menettelyssä

Jos hakemuksen, sen johdosta mahdollisesti annetun kirjallisen lausuman ja aikaisempien ratkaisujen perusteella on ilmeistä, että edellytyksiä sopimuksen tai päätöksen muuttamiseen ei ole, hakemus on hylättävä kirjallisessa menettelyssä. (Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta 14 a §.)

14 a on laissa uusi pykälä. Päätös hylkäämisestä kirjallisessa menettelyssä voidaan tehdä varaamatta asiaan osalliselle tilaisuutta antaa lausumaa, jos hylkäämisen edellytykset voidaan todeta suoraan hakemuksen perusteella. Mikäli tuomioistuimien antaa tilaisuuden lausua hakemuksen johdosta ja lausumassa on esitetty asian ratkaisuun vaikuttavia seikkoja, on tuomioistuimen vielä pyydettävä hakijalta kirjallinen lausuma vastapuolen lausuman johdosta ennen kuin hakemus voidaan hylätä. (HE 88/2018, 59-60.)

Tuomioistuimen arvioidessa sopimuksen tai päätöksen muuttamisen edellytyksiä on sen otettava huomioon myös lapsen huoltoon ja tapaamisoikeuteen liittyvät aikaisemmat ratkaisut, sopimukset ja päätökset. Näistä merkittävin on se, johon muutosta haetaan. (HE 88/2018, 60.) Lain säännös on tarkoitettu sovellettavaksi tilanteessa, jossa asia on ainakin kerran ratkaistu riitaisana oikeudenkäyntimenettelyssä, eli tuomioistuimien on ottanut kantaa väitteisiin. Pykälän tarkoituksena on ehkäistä samojen asianosaisten väliset toistuvat riitaiset oikeudenkäynnit, joissa jo kirjallisen aineiston perusteella on selvää, ettei ratkaisun muuttamiselle ole edellytyksiä, eikä hakemus näin ollen tulisi menestymään. (HE 88/2018, 60.) Tällöin on oltava myös selvää, etteivät olosuhteet ole olennaisesti muuttuneet ratkaisun antamisen jälkeen (Hakalehto 2018, 222).

4.5.4 Päätöksen täytäntöönpano

Tuomioistuimen päätös ja väliaikainen määräys (*päätös*) lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta pannaan täytäntöön siten kuin tässä laissa säädetään. Tämän lain säännöksiä, jotka koskevat lapsen huollosta annetun päätöksen täytäntöönpanoa, noudatetaan myös pantaessa täytäntöön tuomioistuimen päätöstä siitä, kenen luona lapsen tulee asua, sekä päätöstä lapsen luovuttamisesta huoltajalleen. Lapsen tapaamisoikeudesta annetun päätöksen täytäntöönpanoa koskevia säännöksiä noudatetaan myös pantaessa täytäntöön tuomioistuimen päätöstä vuoroasumisesta. (8.2.2019/191)

Sopimus, jonka sosiaalihuoltolain 6 §:ssä tarkoitettu kunnan toimielin (*sosiaalihuollon viranomainen*) on vahvistanut lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta annetun lain 8 §:n mukaisesti, pannaan täytäntöön tämän lain mukaisessa järjestyksessä kuten tuomioistuimen päätös, joka on saanut lainvoiman.

Tämän lain säännöksiä lapsen huoltoa tai tapaamisoikeutta koskevan päätöksen täytäntöönpanosta noudatetaan myös haettaessa lapsen luovuttamista lailliselle huoltajalleen tai tapaamisoikeuden täytäntöönpanoa, jos lapsi on jonkun muun hoidossa kuin sen, jolla huoltajana, tapaamisoikeuden nojalla tai muulla laillisella perusteella on oikeus pitää lasta luonaan, vaikka sitä vastaan, jonka hoidossa lapsi on, ei ole 1 tai 2 momentissa tarkoitettua päätöstä tai sopimusta. Lapsen luovuttamista ei kuitenkaan voida hakea 4 §:n 2 momentin nojalla ulosottomieheltä.

Vieraassa valtiossa annetun päätöksen ja lapsen palauttamista koskevan määräyksen täytäntöönpanosta säädetään 33 §:ssä. (Laki lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevan päätöksen täytäntöönpanosta 619/1996, 1 §.)

Edellä oleva pykälä vastaa muutoin aiemmin säädettyä lakia, mutta siihen on täydennetty lapsen tapaamisoikeudesta annetun päätöksen täytäntöönpanoa koskevien säännösten koskevan myös tuomioistuimen päätöstä vuoroasumisesta. Kun lapsi on määrätty asumaan vuorotelleen vanhempiensa tai vanhemman ja muun huoltajan luona, voi heistä kumpi tahansa hakea sopimuksen tai päätöksen täytäntöönpanoa. Täytäntöönpanoa voidaan hakea, kun tapaamisoikeutta ei noudateta – esimerkiksi tilanteessa, jossa lasta ei palauteta toisen osapuolen luokse sopimuksen tai päätöksen mukaisesti. (HE 88/2018, 67.) Täytäntöönpanon tehtävänä on siis toteuttaa se asiointi, jonka tuomioistuin on katsonut lapsen edun mukaiseksi tai josta vanhemmat ovat keskenään sopineet (Hakalehto 2018, 227).

Täytäntöönpanolaissa vuoroasuminen rinnastetaan tapaamisoikeuteen, joten myös muita täytäntöönpanolain pykälää sovelletaan siihen soveltuvin osin. Esimerkiksi päätös vuoroasumisesta voidaan panna tarvittaessa täytäntöön sakon uhalla ja vain erittäin painavista syistä määrätä lapsi noudettavaksi. Lisäksi tuomioistuin voi täytäntöönpanolain mukaisesti täsmentää tai muuttaa vuoroasumisen ehtoja, kun se on lapsen edun mukaista ja edistää tapaamisoikeuden toteutumista. (HE 88/2018, 67.)

Jos lapsi on täyttänyt 12 vuotta, täytäntöönpanoon ei saa ryhtyä vastoin lapsen tahtoa. Täytäntöönpanoon ei myöskään saa ryhtyä vastoin 12 vuotta nuoremman lapsen tahtoa, jos lapsi on niin kehittynyt, että hänen tahtoonsa voidaan kiinnittää huomiota.

Lapsen vastustuksen merkitystä arvioitaessa on kiinnitettävä huomiota erityisesti lapsen esittämiin perusteisiin vastustukselleen sekä siihen, voidaanko lapsen vastustuksen asiassa esille tulleet seikat huomioon ottaen katsoa perustuvan hänen itsenäiseen tahtoonsa. (8.2.2019/191) (Laki lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevan päätöksen täytäntöönpanosta, 2 §.)

Lapsen tahdon huomioon ottamisesta säädetään täytäntöönpanolain 2 §:ssä. Pykälään on lisätty säännös siitä, mitä seikkoja tulisi ottaa huomioon arvioidessa lapsen tahtoa. Kun lapsen katsotaan olevan siinä määrin kehittynyt, että hänen mielipiteeseensä voidaan huomioda, on viranomaisen arvioitava, estääkö lapsen vastustus täytäntöönpanon. Pykälässä viitataan lapselle kuuluvaa itsemääräämisoikeuteen. Tätä on

kunnioitettava ja samalla huomioitava, että lapsella on oikeus muuttaa mielipidettään. (HE 88/2018, 67-68.)

5 SATAKUNNAN KÄRÄJÄOIKEUTEEN SAAPUNEIDEN HAKEMUSTEN TUTKIMINEN

Työn toimeksiantajan kanssa sovittu tutkimusaika, jona aikana saapuneita lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevia hakemuksia tutkittiin, oli kolme kuukautta lakimuutosten voimaan tulosta, 1.12.2019-29.2.2020. Tällaisia hakemuksia tutkimusajana saapui Satakunnan kärjäoikeuteen yhteensä 25 kappaletta.

Saapuneista hakemuksista tutkittiin, näkyvätkö lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevat lakimuutokset hakemusten sisällöissä. Tutkimus rajattiin koskemaan ainoastaan sitä, mitä hakemuksissa on haettu, jolloin ulkopuolelle jätettiin hakemuksissa esitetyt taustatiedot ja perustelut, miksi tuomioistuimelta on kyseistä määräystä haettu. Tutkimuksen ulkopuolelle jätetty tieto ei ole relevanttia, kun tarkoitus on tarkastella ja tunnistaa lakiuudistusten vaikutuksia. Tällöin hakemuksen yksityiskohtaisempi tarkastelu ja sisällön esittely ei ole tarpeen ja hakijoiden sekä asiaan osallisten yksityisyys saadaan suojattua.

Pohjatyönä ennen saapuneiden hakemusten läpikäyntiä on perehdytty voimaan tulleisiin lakiuudistuksiin, jotka ovat esitelty myös edellä olevassa kappaleessa. Lisäksi Satakunnan kärjäoikeuden laamannilta on haettu lupa kyseisten hakemusten tutkimiseen osana opinnäytetyöhön kuuluvaa tutkimustyötä (Liite 1). Saapuneiden hakemusten sisällönanalyysi on toteutettu tutkimalla hakemuksia kärjäoikeuden sähköisten järjestelmien avulla, jolloin samalla tutkittava tieto, eli se mitä hakemuksilla on haettu, on ryhmitelty teemoittain erilliseen tiedostoon. Käsiteltyjen hakemusten perusteella teemoiksi muodostuivat: huoltajuus, elatusapu, asuminen, tapaamisoikeus, uhkasakko, väliaikaismääräys ja tuomioistuinsovittelu. Kunkin teeman alle kirjattiin, mitä teemaan liittyvää hakemuksissa on mainittu, kuten haettu yhteishuoltajuutta tai ilmaistu

suostumus tuomioistuinsovitteluun. Tämän jälkeen teemoista koottiin yhteenvedot ja tarkasteltiin niitä lakiuudistusten näkökulmasta.

5.1 Saapuneet hakemukset

Laissa lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta säädetään, että lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevan hakemuksen voivat tehdä lapsen vanhemmat yhdessä, toinen vanhemmista, lapsen huoltaja tai sosiaalilautakunta (Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta 14 § 1 mom.). Jokaisessa Satakunnan käräjäoikeuteen tutkimusaikana saapuneessa hakemuksessa hakijana oli lapsen toinen vanhempi. Näin ollen jokainen vireille pantu hakemus oli lain säännöksen mukainen.

Lisäksi jokainen näistä hakemuksista oli toimitettu oikeaan oikeuspaikkaan, jolloin Satakunnan käräjäoikeus oli toimivaltainen käsittelemään saapuneita hakemuksia. Lapsen huoltoa tai tapaamisoikeutta koskeva asia käsitellään käräjäoikeudessa, jonka tuomiopiirissä lapsen tai hakemuksessa esitetyn sisaren tai sisarpuolen kotipaikka, tai vakituinen asuinpaikka sijaitsee (Oikeudenkäymiskaari 10 luku 13 §).

5.2 Lapsen huolto ja elatusapu

Tuomioistuin voi päättää, että lapsen huolto uskotaan yksin toiselle vanhemmalle, molemmille vanhemmille yhdessä tai heidän ohella tai sijasta yhdelle tai useammalle henkilölle, joka on antanut tähän suostumuksensa (Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta 9 § 1 mom.). Satakunnan käräjäoikeuteen saapuneissa hakemuksissa oli haettu niin lapsen yksinhuoltoa, yhteishuoltajuutta kuin oheishuoltoakin. Muutamassa lapsen yksinhuoltoa koskevassa hakemuksessa oli esitetty lakiuudistuksen mahdollistama toiselle vanhemmalle määrättävä oikeus saada huoltajaan rinnastettavan laaja tiedonsaantioikeus koskien lapsen asioita. Jos vanhempi, joka ei ole lapsen huoltaja, antaa tähän suostumuksensa, tuomioistuin voi päättää vanhemmalla olevan sama oikeus kuin huoltajalla saada lasta koskevia salassa pidettäviä tietoja viranomiasilta ja yksityisiltä palveluntarjoajilta kaikissa tai päätöksessä määrätyissä asioissa (Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta 9 § 1 mom. 3 k).

Oheishuoltoa koskevissa hakemuksissa lapsen oheishuoltajaksi oli yhdessä esitetty hakijan vanhempaa täysi-ikäistä lasta ja muissa hakijan nykyistä puolisoa tai avopuolisoa. Hakalehto kirjoittaa oheishuoltajalla olevan samat velvollisuudet ja yhtäläiset oikeudet kuin muilla huoltajilla, esimerkiksi saada lasta koskevaa salassa pidettävää tietoa viranomaisilta ja yksityisiltä palveluntuottajilta sekä edustaa lasta tarvittaessa. Ainoa poikkeus on, ettei oheishuoltajalla ole elatusvelvollisuutta lasta kohtaan. (Hakalehto 2018, 184.)

Lapsen huollon yhteydessä hakemuksissa esitettiin pääsääntöisesti myös vaatimus elatusavusta. Toinen vanhempi tulee velvoittaa maksamaan lapselle elatusapua hakemuksessa euroina esitetty määrä kuukausittain etukäteen, kunnes lapsi täyttää kahdeksantoista vuotta tai asiasta sitä ennen toisin päätetään tai määrätään. Laissa lapsen elatuksesta säädetään, että vanhempi voidaan velvoittaa suorittamaan lapselle elatusapua, jos hän ei muulla tavoin huolehdi lapsen elatuksesta, lapsi ei asu pysyvästi hänen luonaan tai asuu vuorotellen hänen ja toisen vanhempansa tai muun huoltajan luona. Elatusavun määrä ja suorittamistapa vahvistetaan sopimuksella tai tuomiolla. (Laki lapsen elatuksesta 704/1975, 4 §.)

Lähtökohtaisesti elatusapu vahvistetaan suoritettavaksi hakemuksen vireillepanosta alkaen, mutta se voidaan vahvistaa myös tuomioissa määrätystä myöhäisemmästä ajankohdasta lukien ja erityisen painavista syistä myös takautuvasti, esimerkiksi jos elatusvelvollisuutta on tahallaan vältelty (Laki lapsen elatuksesta 10 §; Hakalehto 2018, 233-234). Pääsääntöisesti saapuneissa hakemuksissa ei ollut määriteltynä, mistä alkaen elatusapu tulisi maksaa. Muutamassa kuitenkin oli vaadittu elatusavun vahvistamista vireilletulopäivästä, lapsen tulevasta muuttopäivästä hakijan luokse tai takautuvasti määritellystä päivämäärästä alkaen.

5.3 Lapsen asuminen

Tuomioistuimien voi päättää lapsen asumisesta muun muassa niin, että lapsen tulee asua toisen vanhempansa luona, jos vanhemmat eivät asu yhdessä, tai vuorotellen kummankin vanhemman luona (Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta 9 § 2 mom.). Kun

lapsi asuu ja viettää puolet tai lähes puolet ajastaan vuorotellen kummankin vanhempansa luona, on kyse vuoroasumisesta (Aaltonen 2009, 97).

Saapuneissa hakemuksissa, joissa haetaan lapsen asumiseen koskevaa määräystä tuomioistuimelta, on pääasiallisesti esitetty lapsi määrättäväksi asumaan hakijan luona. Vanhempi, jonka luona lapsi asuu, on lapsen lähivanhempi, jolloin toisesta vanhemmasta käytetään nimitystä etävanhempi tai tapaava vanhempi (Hakalehto 2018, 182). Yhdessä hakemuksessa hakija on ilmoittanut suostumuksensa toisen vanhemman laajaan tapaamisoikeuteen. Ennen 1.12.2019 voimaan tulleita lakimuutoksia tuomioistuinten ei ole ollut mahdollista määrätä vuoroasumisesta, vaan tämän sijaan lapsi on määrätty asumaan toiselle vanhemmalle ja toiselle vanhemmalle on myönnetty laaja tapaamisoikeus, jolloin lapsi käytännössä asuu puolet ajasta tämän vanhemman luona (Koulu 2014, 136; Aaltonen 2009, 97; Nystén 2015, 128). Käytännössä tämä vastaa siis nyt lakimuutosten mahdollistamaa vuoroasumista, jota oli suoraan haettu yhdessä hakemuksessa.

Vuoroasumista haetussa hakemuksessa pyydettiin, että lapsi määrätään vanhempien yhteishuoltoon ja asumaan vanhemmillaan vuoroviikoin. Lapsen viralliseksi asuinpaikaksi hakija on esittänyt toisen vanhemman kotia. Tuomioistuimen tulee antaa tarkempi määräys, kumpi koti ilmoitetaan lapsen viralliseksi asuinpaikaksi (Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta 9 a §, 2 mom.). Vuoroasumisesta huolimatta lapsella voi siis olla vain yksi virallinen asuinpaikka. Tämä on merkityksellinen lapsen ja perheen arjessa, sillä lapseen kohdistuvat palvelut ja etuudet, kuten asumistuki ja lapsilisä, koulukuljetus sekä terveydenhuoltopalvelut määräytyvät sen mukaan, kumman vanhemman luona lapsen väestötietojärjestelmän mukainen asuinpaikka on. (Hakalehto 2018, 195.) Asuinpaikkojen välinen lyhyt etäisyys edesauttaa vuoroasumisen toteuttamista, sillä vuoroasumisessa lapsen elinpiirin tulisi lähtökohtaisesti pysyä muuttumattomana niin, että hän voi käydä asuinpaikastaan riippumatta samassa päiväkodissa tai koulussa (HE 88/2018, 57).

5.4 Tapaamisoikeus ja uhkasakko

Lapsen tapaamisoikeutta on haettu vain muutamassa hakemuksessa. Näissä hakijana on ollut lapsen toinen vanhempi, joten hakemuksista yksikään ei ole koskenut lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta annetun lain 9 c §:n mukaista, lapselle erityisen läheisen henkilön tapaamisoikeutta. Tapaamisoikeus nousi kuitenkin esiin useassa hakemuksessa niin, että lapsen luonaan asumista hakenut on lisäksi esittänyt, milloin lapsella olisi oikeus tavata toista vanhempaansa. Laissa on säädetty tapaamisoikeuden tarkoituksena olevan turvata lapselle oikeus luoda ja säilyttää läheinen suhde vanhempaansa, jonka luona hän ei asu ja lapsen kummankin vanhemman on tähän omalta osaltaan myötävaikutettava (Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta, 2 §). Tällä tavoin hakemuksissa on hyvin huomioitu vanhemman velvollisuus myötävaikuttaa lapsen ja toisen vanhemman välisen suhteen ylläpitoon.

Tapaamisoikeuteen on hakemuksissa liitetty myös muita yhteydenpitoa koskevia määräyksiä, kuten kuinka usein lapsella olisi oikeus olla puhelimitse yhteydessä tavattavaan vanhempaan ja milloin puhelut tulisi suorittaa. Esimerkiksi lapsi voisi soittaa päivärytmiin sopivalla hetkellä ja vanhempi taas sovittuna aikana. Tapaamisoikeuteen kuuluukin, että lapsi voi olla ajoittain tavattavan vanhempansa luona tai tavata tätä muualla, tai pitää yhteyttä muulla tavoin (Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta, 2 § 1 mom.).

Tapaamisoikeuden osalta hakemuksissa oli pääsääntöisesti esitetty hyvin yksityiskohtaiset vaatimukset toisen vanhemman tapaamisoikeuteen liittyen: päivän ja kellon ajan tarkkuudella, milloin lapsella olisi oikeus tavata toista vanhempaa ja olla tämän luona, sekä miten kuljetukset tapaamisiin tulisi hoitaa. Esimerkiksi lapsella on oikeus olla toisen vanhempansa luona parittomina viikkoina perjantaista klo 17 alkaen sunnuntaihin klo 18 saakka. Lasta tapaava vanhempi hakee lapsen luokseen ja toinen vanhempi taas hakee sunnuntaina lapsen takaisin kotiin. Juhlapyhien ja loma-aikojen osalta tapaamisesta on hakemuksissa esitetty erikseen, kuitenkin samoin yksityiskohtaisesti.

Tuomioistuimen tulee antaa tarkemmat määräykset tapaamisen ja luonapidon ehdoista. Tarvittaessa tuomioistuin voi määrätä myös kuljetuksista tai matkakuluista osallisten kesken. (Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta 9 a §.)

Tapaamisoikeudesta päättäessä tuomioistuin voi sakon uhalla velvoittaa vanhemman tai huoltajan, jonka luona lapsi asuu, sallimaan tapaamiset sekä ryhtymään muihin toimiin niiden toteutumiseksi. Asetettu uhkasakko voidaan tuomita maksettavaksi, kun tätä on erillisellä vaatimuksella esitetty. (Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta 9 d §; HE 88/2018, 55.)

Uhkasakkoa koskeva vaatimus esiintyi ainoastaan kahdessa hakemuksessa. Toisessa on haettu uhkasakon asettamista ja toisessa taas uhkasakon täytäntöönpanoa. Uhkasakkoa on haettu asetettavaksi tapaamisoikeuden toteutumisen vahvistamiseksi. Hakemuksessa on määriteltä uhkasakon määrä euroina peruserältään sekä lisäerältään. Toisessa hakemuksessa hakija on pyytänyt, että toiselle vanhemmalle aiemmin asetettu uhkasakko määrätään pantavaksi maksuun. Lisäksi hakija on vaatinut, että jokaisella seuraavalla kerralla, kun tapaamisoikeudesta annettua päätöstä ei noudateta, määrätään toisen vanhemman maksettavaksi hakemuksessa määritetyllä kiinteällä summalla nouseva uhkasakko, kunnes tapaamisoikeutta noudatetaan. Molemmissa hakemuksissa on kyse juoksevasta uhkasakosta, jolloin uhkasakolle määrätään kiinteä peruserä, sekä lisäerä jokaisesta kerrasta, jona päätöstä ei noudateta (Nystén 2015, 156).

5.5 Väliaikaismääräys ja tuomioistuinsovittelu

Osassa hakemuksista oli pyydetty tuomioistuimelta väliaikaismääräyksen antamista asiassa välittömästi kirjallisessa menettelyssä, tai erillisen istuntokäsittelyn järjestämistä pikimmiten. Haetut väliaikaismääräykset vastasivat sisällöltään samaa, mitä hakija oli hakemuksessaan muutoinkin vaatimuksinaan esittänyt. Tuomioistuin voi antaa väliaikaismääräyksen lapsen asumisesta, tapaamisoikeudesta, elatusavusta sekä erityisesti syystä lapsen huollosta ja oikeudesta saada lasta koskevia salassa pidettäviä tietoja (Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta 17 §; Laki lapsen elatuksesta 14 a §).

Väliaikaismääräys voidaan antaa oikeudenkäynnin ajaksi. Ohjenuorana väliaikaismääräyksissä on, ettei olemassa olevaa tilannetta muuteta, ellei se ole välttämätöntä. (Nystén 2015, 139.) Tuomioistuimen antama väliaikaismääräys on voimassa, kunnes

asiassa annetaan lopullinen ratkaisu, ellei määräystä tätä ennen peruta tai muuteta (Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta 17 § 4 mom.; Nystén 2015, 141).

Osassa hakemuksia oli pyydetty tai ilmoitettu hakijan suostumus tuomioistuinavustei-
seen sovitteluun asian sopimiseksi. Tämä on vaihtoehto oikeudenkäynnille (Ervasti
2014, 15), jolloin sovittelijana toimii tuomioistuimessa asiaa käsittelevä tuomari (Laki
riita-asioiden sovittelusta ja sovinnon vahvistamisesta yleisissä tuomioistuimissa 5 §).
Tuomioistuinsovittelu on vapaaehtoinen menettely, jossa tuomari ei anna päätöstä,
vaan hänen johdollaan osapuolten on tarkoitus itse löytää paitsi heitä tyydyttävä, myös
lapsen edun mukainen ratkaisu konfliktiin (Ervasti 2013, 58; Hakalehto 2018, 226).
Siinä ei keskitytä juridisiin kysymyksiin tai ulottuvuuksiin, vaan ongelmanratkaisuun
sitien, että osapuolten tarpeet ja intressit saadaan tyydytettyä. Sovittelijan tehtävä on
saada aikaan rakentavaa ja laadukasta keskustelua, jotta osapuolet voivat löytää rat-
kaisun. (Ervasti 2014, 15-18.) Tuomioistuinsovittelu tulee järjestää viipymättä, kun
päättös sen aloittamisesta on tehty (Laki riita-asioiden sovittelusta ja sovinnon vahvis-
tamisesta yleisissä tuomioistuimissa 10 §).

Kun tuomioistuimeen saapuneessa riita-asiassa järjestetään tuomioistuinsovittelu, voi
asia päättyä vahvistettuun sovintoon tai jäädä sillensä, jos osapuolet eivät pääse sopuun
tai he eivät halua vahvistaa saavuttamaansa sovintoa. Jos sovintoa ei synny, asia palaa
riitaprosessiin, jossa sen käsittely voi päättyä tuomioon, vahvistettuun sovintoon tai
asian sillensä jättämiseen. (Laki riita-asioiden sovittelusta ja sovinnon vahvistamisesta
yleisissä tuomioistuimissa 9 §; Ervasti 2014, 34.) Vahvistettu sovinto on rinnastetta-
vissa tuomioistuimen päätökseen tai tuomioon (Hakalehto 2018, 226).

6 TUOMAREIDEN HAASTATTELUT

Tuomareiden haastattelut toteutettiin teemahaastatteluina. Tämä mahdollisti haastatte-
lussa oman liikkumavaransa, jolloin haastattelussa esiin nousseista asioista voitiin esit-
tää tarkentavia lisäkysymyksiä ja muuttaa haastattelun kulkua tilanteeseen sopivalla
tavalla.

Haastattelukysymykset suunniteltiin lainsäädännön pohjalta niin, että esille nostettiin lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevien lakimuutosten tavoitteet ja täydennettiin kokonaisuutta voimaan tulleiden lakiuudistusten perusteella. Haastatteluiden tarkoituksena oli selvittää, vaikuttavatko lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevat lakiuudistukset kärjätuomareiden työskentelyyn ja näkyvätkö lakiuudistusten tavoitteet asian käsittelyssä. Ennen haastatteluajankohtien sopimista tuomareiden kanssa, suunniteltu haastattelurunko hyväksyttiin vielä Satakunnan kärjäoikeuden laamannilla (Liite 3).

Tutkimusaikana saapuneita lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevia hakemuksia käsittelee Satakunnan kärjäoikeudessa kolmetoista tuomaria. Haastattelupyynnö lähetettiin heille jokaiselle sähköpostitse ja viestin oheen liitettiin tietosuojaseloste, jossa kerrottiin tarkemmin henkilötietojen käsittelystä ja haastateltavan oikeuksista (Liite 2). Sopimalla haastatteluajan, haastateltava tuomari antoi suostumuksensa tutkimukseen.

Haastattelupyynnön saaneista yksitoista vastasi viestiin ja kahdeksan kanssa sovittiin haastattelu. Haastattelut oli tarkoitus suorittaa haastateltavan kanssa kasvokkain Satakunnan kärjäoikeuden tiloissa, mutta yllättäen maailmalta Suomeen levinneen koronavirusepidemian vuoksi henkilöitä oli kärjäoikeudessakin ohjeistettu mahdollisuuksien mukaan pääsääntöisesti tekemään etätöitä. Tämän vuoksi osa haastatteluista jouduttiin toteuttamaan videohaastatteluna. Videohaastattelu valittiin vaihtoehtoiseksi tavaksi, sillä tämä vastasi parhaiten kasvokkain tapahtuvaa haastattelutilannetta. Haastatteluista neljä toteutettiin Satakunnan kärjäoikeudessa tuomarin työhuoneessa ja neljä Skypen kautta videopuhelun välityksellä.

Haastatteluissa saadut vastaukset kirjattiin erillisiin tiedostoihin kysymyskohtaisesti niin, että jokaisen haastattelurungossa (Liite 3) esitetyn kysymyksen alapuolelle koottiin tuomareiden niihin antamat vastaukset. Kun jokaisen kysymyksen kohdalla vastauksista oli koottu yhteenvedot, muodostettiin näistä teemoja sen perusteella, miten kootut vastaukset linkittyivät muihin kysymyksiin. Tässä luvussa haastatteluissa saadut tulokset käsitellään näiden teemojen mukaisesti niin, että teemaan liittyviä

kysymyksiä pohjustetaan ensin lakimuutoksilla sekä oikeuslähteillä, ennen tulosten läpikäyntiä.

6.1 Oikeuskäsittelyn tehostaminen

Lakiuudistuksen yhtenä tarkoituksena oli lasta koskevien asioiden joutuisampi käsittely (Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta 14 b §). Ripeän käsittelyn vaatimusta korostaa lapsen oikeus turvalliseen kehitykseen (Hakalehto 2018, 256). Tämän vuoksi haastateltavilta kysyttiin, onko lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevan asian käsittely heidän mielestään nopeutunut ja jos on, mikä tähän on vaikuttanut, tai jos ei, mistä se voisi johtua.

Haastateltavien yhteinen näkemys oli, ettei käsittelyprosessi ole nopeutunut, mutta näiden asioiden käsittely on jo ennen lakiuudistustakin hoidettu ripeästi niin, että ne ovat työpinossa päällimmäisenä ennen muita. Haastatteluissa nousi suurimpana pulonkaulana käsittelyn pituudelle olosuhdeselvityksen saaminen sosiaalitoimesta, joka useimmiten pyydetään, jos osapuolet eivät saavuta sovintoa sovintoneuvottelussa. Olosuhdeselvityksen tekeminen vie monia kuukausia ja tämän tekemiselle pyydetään myös usein lisääaikaa. Samassa yhteydessä nostettiin kuitenkin esiin, ettei sosiaalitoimea voi tästä kuitenkaan syyllistää, sillä tämä on pitkälti resurssikysymys ja kokonaisuuteen vaikuttaa moni tekijä. Yksi haastateltavista myös kertoi, että Suomen mitta-kaavassa Satakunnassa on sosiaalitoimessa nopeat käsittelyajat, sillä esimerkkinä mainitsemassaan kaupungissa olosuhdeselvityksen saaminen kestää poikkeuksetta vähintään puolivuotta.

Prosessin viivästymiseen kerrottiin voivan vaikuttaa myös esimerkiksi se, ettei hake-
musta saada tiedoksiannettua toiselle osapuolelle. Joskus sovintoneuvottelun pohjalta voidaan taas tehdä jopa puolen vuoden mittainen kesopimus ja jos tämä ei ole toimiva, joudutaan asiassa tekemään olosuhdeselvitys jatkokäsittelyä varten, jolloin käsittelyaika kokonaisuudessaan venyy pitkäksi. Lisäksi asian käsittely ja pohdinta ennen ratkaisua vaatii oman aikansa, sillä kyse ei ole vain juridisista asioista, kun puhutaan lapsen edun mukaisista päätöksistä. Käsittelyaika on siis myös käsittelysidonnainen.

6.2 Lapsen osallistaminen käsittelyssä

Keskeisenä tavoitteena lakiuudistuksessa on ollut myös parantaa lapsen edun toteutumista. Tähän kytkeytyy voimakkaasti lapsen osallisuus ja osallistaminen häntä koskevien asioiden käsittelyssä. (HE 88/2018, 18.) Lapsen etu on lapsioikeudellisen sääntelyn perusarvo, jota pyritään vahvistamaan osallisuusperiaatteella. Lapsen oikeuksien komitean mukaan lapsen edun mukaisessa ratkaisussa on lähtökohtaisesti aina huomioitu lapsen näkemys. (Hakalehto 2018, 95-96.) Osallisuusperiaatteen mukaan lapsella on oikeus ilmaista näkemyksensä ja saada tämä otetuksi huomioon häntä koskevissa asioissa. Osallisuusperiaate on huomioitu lakiuudistuksissa entistä vahvemmin niin, että kynnystä antaa lapselle oikeus osallistua häntä koskevien asioiden käsittelyyn on madallettu. (Hakalehto 2018, 89-91.) Haastateltavilta kysyttiin, millä tavoin tuomioistuimien voi heidän mielestään kasvattaa lapsen osallisuutta käsittelyprosessissa.

Vastauksissa todettiin muun muassa: ”Koska kyseessä on lasta koskeva asia, lapsen tulisi saada osallistua asian käsittelyyn”. ”Kuuleminen on yksi tapa osallistaa lasta, mutta siihen ei yksin voida nojata”. Laissa on korostettu lapsen kuulemista ja eräs haastateltavista kertoi tämän aiheuttavan aluksi käsittelijöissä hieman pelkoa siitä, että lapsia pitäisi ruveta kuulemaan tuomioistuimissa pääsääntöisesti. Haastateltavat nostivat esiin sosiaalitoimen asiantuntijoiden olevan lapsiasioissa ammattilaisia, joten heidän kauttaan lapsen osallistaminen tapahtuu parhaiten turvallisissa olosuhteissa, olosuhdeselvityksen avulla. Tässä yhteydessä kyseenalaistettiin, miten tuomari voisi saada lapsen mielipidettä sen paremmin tai laajemmin selville. Eräs haastateltavista kertoi lakiuudistuksia koskevassa koulutuksessa esiin nostetusta vaihtoehdosta, jossa asiaa käsittelevä tuomari menisi mukaan olosuhdeselvitykseen. Ajatus tuntui hänestä kuitenkin vieraalta, etteivät osapuolten roolit sekoitu. Yksi haastateltavista sanoi aktiivisen prosessinjohtamisen olevan tärkeää ja oleellista, eli puheenjohtajan tulee kysellä ja ottaa muutenkin aktiivinen rooli.

Lapsen kuulemista tuomioistuimissa ei pidetty oikeana tapana, sillä tarkoitus on suojella lasta. ”Lapsi on kuitenkin lapsi ja muutenkin vanhempien välissä”. ”Käsittely ei saa kuormittaa lasta liikaa, eikä lapsi ole kuitenkaan se, joka asian saa ratkaista”. Pienen lapsen kohdalla koettiin mahdolliseksi, että vanhemmat pyrkivät vaikuttamaan lapseen ja vanhempi lapsi taas määrää jo itsekin, missä esimerkiksi haluaa asua.

Vaikka kuulemisen kynnystä on madallettu, tulisi tätä koskeva pyyntö esittää perustellusti, miksi oikeuden tulisi lasta kuulla. ”Pääsääntö on, ettei lasta kuulla tuomioistuimessa, eikä tämä käytäntö ole muuttunut”. Jos lasta kuitenkin kuultaisiin tuomioistuimessa, kertoivat haastateltavat tekevänsä kuulemisen esimerkiksi omassa työhuoneessaan, ei oikeuden istuntosalissa.

Haastateltavat yhdistivät lapsen osallistamisen tuomioistuimen toimesta lähes kokonaan lapsen kuulemiseen. Lapsen kuulemisen kynnystä onkin lakiuudistuksissa myös tuomioistuimen toimesta pyritty madaltamaan (HE 88/2018, 61; Hakalehto 2018, 225.) Haastateltavilta kysyttiin, ovatko he koskaan kuulleet lasta ja pyydettiin kertomaan, millaisessa tilanteessa lapsen kuuleminen tuomioistuimen toimesta on heidän mielestään tarpeellista ja käyttäisikö tässä apuna asiantuntija-avustajaa.

Kahdeksasta haastateltavasta kolme on uransa aikana kuullut lasta lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevassa asiassa. Kuulemiskertoja heillä oli ollut kaksi tai kolme, mutta jokaisella näistä oli jo kulunut pitkä aika. Kahden haastateltavan kanssa nousivat esiin myös tilanteet, joissa vanhempi oli pyytänyt lapsen kuulemista myös tuomioistuimessa. Kummassakaan tapauksessa lasta ei kuitenkaan ollut kuultu, sillä haastateltavat olivat kokeneet, etteivät olisi saaneet asiassa sen enempää irti, mitä jo useat kuulleet tahot olivat tuoreissa selvityksissään saaneet.

Kun keskusteltiin siitä, millaisessa tilanteessa haastateltava kuulis lasta, moni nosti esille vastauksissaan merkittävänä seikkana lapsen iän. Pääsääntöisesti haastateltavat sanoivat voivansa ajatella kuulla myös alle 12-vuotiasta lasta, jos vanhemmat tähän kuulemiseen suostuisivat, kuulemisesta ei olisi haittaa lapselle ja lapsen kehitystaso sen sallisi. Kaksi haastateltavista sanoi, että lapsen tulisi olla vähintään 12-vuotias, jotta kuulisivat häntä.

Lapsen kuulemiseen tuomioistuimessa suhtauduttiin yleisesti hieman varauksella. ”Lapsen ei kuulu joutua valitsemaan puolta tai ottaa kantaa, tai jos taustalla olisi muutenkin ikäviä asioita, kuten pahoinpitelyä, ei lapsen tarvitse näitä tulla tänne kertomaan ja muistelemaan.” Kuulemista tuomioistuimessa ei muun muassa pidetty lapsen edunmukaisena, kuulemista välteltäisiin viimeiseen asti, eikä kuulemista ollut ajateltu lisätä ilman erityistä poikkeusyytä. Saapuneen hakemuksen tulisi olla sellainen, josta

vakuuttuisi nimenomaan siinä kyseisessä tapauksessa lapsen kuulemisen olevan tarpeellista. Esille nousseita esimerkkejä olivat muun muassa tilanteet, joissa olosuhdeselvityksen teosta olisi kulunut jostain syystä merkittävän pitkä aika, tai siitä ei selkeästi kävisi ilmi lapsen mielipide. Puolet haastateltavista nosti esille myös sillä olevan merkitystä, että lapsen kuulemista pyydetäisiin. Yksi heistä sanoi, ettei kuulisi pientä lasta missään olosuhteissa, mutta vanhemman lapsen halua ja pyyntöä tulla kuulluksi olisi vaikea ohittaa.

Yksi haastateltavista kertoi voivansa ajatella kuulla lasta tilanteessa, jossa lapsi on yli 15-vuotias, eikä asiassa olisi väitteitä epäasiallisesta käytöksestä lasta kohtaan tai muuten huonoista olosuhteista. Tällöinkin iän ja kehitystason tulisi olla sellainen, että voisi katsoa lapsen voivan ottaa kantaa asiassa. Toinen haastateltava toi esiin kuvitteellisen tilanteen, jossa vaikuttaisi siltä, että molemmat vanhemmat pyrkivät suunnaltaan voimakkaasti vaikuttamaan lapseen ja asiassa tehty olosuhdeselvityskin jättäisi tilanteen epäselväksi niin, ettei asiassa pysty selkeästi ratkaisua tekemään ja lisätietoja tarvittaisiin. Tähän viittaa osittain toisen haastateltavan tiivistetty vastaus: ”Jos lapsen kuulemisella voitaisiin saada vastaus ratkaisevaan asiaan, kuulisin lasta”.

Asiantuntija-avustajaan haastateltavat suhtautuivat pääsääntöisesti hyvin avoimin mielin. Tämä nähtiin käyttökelpoisena työkaluna, sillä lapsen kuuleminen tuomioistuimessa koettiin osittain haasteelliseksi ja tämän avulla lasta voisi olla helpompi myös lähestyä. Yksi haastateltavista epäili, ettei käyttäisi tällaista apuna kuulemisessa. Toinen pohti tämän voivan tuoda lisäarvoa ja voisi kuvitella konsultoivansa asiantuntija-avustajaa ja kysyä tältä vinkkejä, mutta epäili kuitenkin myös, voisiko tästä tulla ongelmia, jos avustaja esimerkiksi johdattelisi asiassa liiaksi. Kaksi sanoi käyttävänsä mielellään asiantuntija-avustajaa apunaan ja muut pitivät tätä todennäköisenä vaihtoehtona, jota voisivat käyttää.

6.3 Lapsen tosiasiallinen mielipide

Ensisijaisesti vanhempien tehtävä on selvittää lapsen toivomukset ja mielipide (HE 2018, 23; Aaltonen 2019) ja tuomioistuimen puolestaan varmistua siitä, että vanhemmat ovat nämä selvittäneet. 31.10.2019 Satakunnan kärjäoikeudessa pidetyssä

koulutuksessa Aaltonen toi esille, ettei tuomioistuimen yleensä tarvitse tietää, mitä mieltä lapsi on hakemuksesta ollut, vaan asiassa riittää lasten huoltolain 10 § 4 momentin sisältyvä oletama (Aaltonen 2019). Tämän momentin mukaan, kun asia koskee lapsen huollon uskomista molemmille vanhemmille yhteisesti tai toiselle heistä, lapsen asumista vanhempansa luona, tai lapsen oikeutta tavata vanhempansa, ratkaistaan asia vanhempien sopivalla tavalla, jos vanhemmat tai toinen heistä ovat lapsen huoltajia eikä ole aihetta olettaa, että tämä ratkaisu olisi vastoin lapsen etua (Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta 10 § 4 mom.). Jos asiaa käsitellään valmistelu- tai sovitteluistunnossa, vanhempien kanssa otetaan puheeksi lapsen toiveiden ja ajatusten selvittäminen (Aaltonen 2019).

Haastateltavilta kysyttiin, millä tavoin he varmistuvat, että vanhemmat ovat selvittäneet lapsen tosiasiallisen mielipiteen asiassa. Tähän kytkeytyy myös seuraava esitetty kysymys: jos hakemuksessa on ilmoitettu hakemuksen vaatimusten vastaavan myös lapsen toiveita, millä tavoin varmistut näiden todella vastaavan lapsen tahtoa.

”Jos asia ei riitaudu, täytyy asiassa tehdä ratkaisu sen mukaan, mitä osapuolet asiassa sopivat”. ”Sovintoneuvottelussa ollaan sen varassa, mitä asiasta kerrotaan”. Jos taas asia menee riitaiseksi, haastateltavat sanoivat luottavansa varmimmin olosuhdeselvityksestä saatuihin tietoihin, sillä tällöin lapsen mielipiteen on selvittänyt ulkopuolinen taho ja asiassa on puolueeton näkemys. Toisena nousi esiin vanhempien kuulemisen merkitys, josta kerrottiin saavan yllättävänkin paljon tietoa niin sanotusti rivien välistä ja muutoin tilannetta tarkkailemalla ja tulkitsemalla. Asiassa kerrottiin esitettävän jonkin verran myös henkilötodistelua, mutta pääasiassa tällöin kuullaan sukulaista tai ystävää, jolloin he tukevat lähes täysin esittäjän kantaa.

Lapsen tosiasiallisen mielipiteen selvittäminen koettiin myös haasteelliseksi, sillä keinoja pidettiin kohtuullisen rajallisina ja asian käsittelyä tuomioistuimessa hieman jäykänä. Myös olosuhdeselvityksen kohdalla tasojen kerrottiin vaihtelevan. Eräs haastateltava toi myös esiin, että periaatteessa asiassa riittää, että vanhemmat ilmoittavat kysyneensä lapsen mielipiteen, eikä tuomioistuimen tarvitse tästä tietää tämän tarkemmin, mutta todellisuudessa vanhempien kanssa tulee keskusteltua istunnossa myös lapsen mielipiteestä.

Käräjäoikeuden avioeroa koskeviin hakemuksiin on lisätty avioeroasian liitännäisvaatimuksiin lapsia koskien rastitettavat ruudut lapsen kuulemiseen liittyen: ”Lapsen kanssa on puhuttu hänen tulevaisuutensa järjestämisestä ja lapsen toiveet on hakemuksessa otettu huomioon siltä osin kuin se on mahdollista” ja ”Lapsen iän ja kehitystason vuoksi hänen toiveidensa selvittäminen ei ole ollut mahdollista”. Näiden alapuolella on lisätietoja kenttä, johon voi vapaamuotoisesti omin sanoin asiasta vielä kirjata. Ne haastateltavat, jotka nostivat tämän uudistetun hakemuspohjan esiin, mainitsivat sen kuitenkin olevan ehkä enemmän näennäinen tapa, mutta olettaen kuitenkin tyhjää parempi.

Yksinkertaisesti asiaa selvitetään myös suoraan kysymällä vanhemmilta, miten asiaa on lapsen kanssa käyty läpi. Usein vanhempien kerrottiin olevan eri mieltä siitä, mikä lapsen tosiasiallinen tahto asiassa on. Tähän nähtiin vaikuttavan osaltaan myös se, että lapsi on altis vanhempien vaikutukselle ja lapsella on halu miellyttää vanhempiaan. Tällöin jos molemmat vanhemmat erikseen kysyvät lapsen mielipidettä, haluaako hän asua kysyvän vanhemman luona, vastaa lapsi todennäköisesti molemmille vanhemmilleen myöntävästi. Jos hakemuksessa on ilmoitettu lapsen mielipide, kertoo toiselta vanhemmalta asiassa saatu lausuma hakemukseen hänen näkemyksensä asiassa. ”Joko hän myöntää tai kyseenalaistaa lapsen tahdon”. Toisaalta taas, jos kuultava ei vastaa ollenkaan lausumapyyntöön, voidaan tästäkin tehdä omat tulkinnot. Haastatteluissa mainittiin myös, että melko heppoisasti hakemuksiin kirjataan kuvaus siitä, että asia vastaa lapsen toiveita, jolloin tälle ei voi antaa kovinkaan paljon painoarvoa.

Olosuhdeselvityksen kerrottiin olevan hyvä lapsen tosiasiallisen mielipiteen selvittämiseen, sillä se tuo asiassa ulkopuolisen näkemyksen. Tuomioistuimen on yksilöitävä, mistä kysymyksistä selvitystä erityisesti tarvitaan (Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta 16 § 1 mom.), sillä tämä nopeuttaa sosiaaliviranomaisessa asiaan perehtymistä ja selvittämistä vähintään niiltä osin kuin asiassa on tarpeen (HE 88/2018, 63). Kun asian käsittelyyn liittyy useita viranomaisia, tulee heidän tehdä keskenään yhteistyötä lapsen oikeuksia edistävällä tavalla (Hakalehto 2018, 256). Olosuhdeselvitykseen liittyen haastateltavilta kysyttiin, pyytävätkö he jokaisen hakemuksen kohdalla sosiaalilautakunnalta selvityksen asiassa ja yksilöivätkö he tähän, mitä sosiaaliviranomaisen tulisi nimenomaisesti asiassa selvittää.

Yhteinen linja vastauksissa oli, että selvitystä ei automaattisesti aina pyydetä sosiaalilautakunnalta, mutta käytännössä suurimmasta osasta tämä pyydetään, kun asia etenee riittaisena eikä sovintoa saavuteta mahdollisessa sovintoneuvottelussa. ”Olosuhdeselvityksestä saa kuitenkin asiassa lisäarvon ja ulkopuolisen näkemyksen, eli tämä on merkittävä työkalu”. Asiassa, jossa saadaan sovinto, ei siis selvitystä tarvita, eikä aina ole olosuhteita, mitä tarvitsisi selvittää. Yksi haastateltava nosti esiin myös, että yleensä asiassa järjestetään ensin valmisteluistunto ja siellä päätetään selvityksen pyytämisestä. ”Olosuhdeselvitystä usein myös pyydetään tai vaaditaan, jolloin tätä on vaikea myöskään sivuuttaa”.

Osa haastateltavista kertoi selvityksen pyytämisen riippuvan myös asian laadusta. ”Jos kyseessä on riitainen tapaamista tai asumista koskeva asia, pyydetään sosiaalilautakunnan selvitystä. Jos taas kyseessä on huoltajuusasia, esimerkiksi yhteishuolto tai yksinhuoltajuus, voisi tämän pystyä ratkaisemaan ilman selvitystäkin”. Toinen taas sanoi pelkkää tapaamisoikeutta koskevan asian olevan usein ratkaistavissa ilman selvitystä. Selvitystä ei siis pyydetäisi turhaan tilanteessa, jossa asia olisi ratkaistavissa käräjäoikeuden toimesta, eikä selvitys toisi juurikaan lisäarvoa. Tällä vältetään myös turhaan kuormittamasta sosiaaliviranomaisia.

Yleinen vastaus selvityspyynnön yksilöinnistä oli, että harvoin tulee yksilöityä tarkkaan selvitettävät asiat, vaan tulee ennemmin lähetettyä valmis, yleinen olosuhdeselvityspyyntö. Samassa yhteydessä muutama nosti esiin tietävänsä tämän yksilöinnin kuitenkin olevan suositus. Yksi haastateltava kertoi tekevänsä yleiseen selvityspyyntöön lisäksi erikoismaininnan, jos on jokin keskeinen asia, mikä erityisesti pitää selvittää. Toinen taas sanoi, että hänen tulee harvoin omatoimisesti yksilöityä selvitettäviä asioita, mutta valmisteluistunnossa, jossa olosuhdeselvityksestä päätetään, hän kysyy asiaan osallisilta, onko heillä mielessä jotain, mitä pitäisi selvittää.

Kolme haastateltavista sanoi yksilöivänsä pyynnön aina niin pitkälle kuin se on mahdollista ja tuomaan esille sen, mistä asiasta halutaan vastauksia. ”En itse väkisin keksimällä keksi selvitettäviä yksityiskohtia, mutta aina on jotain löytynyt”. Hän kertoi myös kysyvänsä hakemusasian osapuolilta, onko heillä mielessä jotain, mitä asiassa pitäisi selvittää. Yksi heistä nosti huomioitavana seikkana myös esiin, että pyyntö selvityksestä tehdään melko alkuvaiheessa käsittelyä, jolloin se on tehtävä niiden

asiakirjojen pohjalta mitä on, eikä tällöin välttämättä pysty kovin tarkasti pyyntöä yksilöimään.

6.4 Tarkemmat määräykset

Tuomioistuimen tulee antaa tarkemmat määräykset vuoroasumisesta ja tapaamisoikeudesta (Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta 9 a § 1 mom.; Kemppainen & Päivänsalo 2019). Tarkemmat määräykset ovat muun muassa kuinka usein siirtyminen tai asuminen vaihtuu, miten asuminen järjestetään lomien ja pyhien aikaan ja tarvittaessa, miten vastuu lapsen kuljetuksista tai matkakuluista jakautuu (Kemppainen & Päivänsalo 2019). Tuomioistuimen päätöksen tulee lähtökohtaisesti olla niin tarkka ja yksityiselitteinen, että se on tarvittaessa täytäntöönpanokelpoinen (Aaltonen 2009, 76). Useissa saapuneissa hakemuksissa oli jo esitetty yksityiskohtaisesti, kuinka toisen vanhemman tapaamiset ja luonapidot tulisi hoitaa. Haastateltavilta kysyttiin, millä perustein he antavat asiassa tarkemmat määräykset esimerkiksi tapaamisoikeutta koskien.

Jokaisesta haastateltavasta välittyi suoraan vastauksissa tai muuten haastattelun yhteydessä, että tässäkin pyritään ensisijaisesti siihen, että osapuolet saisivat keskenään sovittua näistä yksityiskohdista. Olettaen että molemmat osapuolet ovat valmiita soviteluun. Yksi haastateltavista muisteli, ettei olisi koskaan joutunut itse laatimaan tapaamisoikeuden sisältöä, vaan osapuolet ovat päässeet näistä sopimukseen. Kaksi taas sanoi, ettei näitä asioita päätetä tuomioistuin vetoisesti, vaan keskustelun kautta sovitaan yhdessä raamit. ”Täytyisi olla poikkeustapaus, että tuomioistuin määräisi yksityiskohdat”.

Ratkaisuun sanottiin vaikuttavan paitsi osapuolten tahto, eli vaatimukset ja vastaukset, myös vallitsevat olosuhteet. ”Jos on pyydetty oikein tarkasti määriteltyä päätöstä, joka sisältää myös kellonajat, annan tällaisen”. Jos taas se, millainen tapaamisoikeus asiassa määrätään, jää tuomarin päätettäväksi, katsoo kyseinen tuomari pääasiassa asiassa tehtyä olosuhdeselvitystä, jonka lisäksi myös vanhempien kuuleminen auttaa päätöksen teossa. Kaksi haastateltavaa tuomaria kertoi päätöksen yksityiskohtaisuuden riippuvan osapuolista. Jos on väljästi esitetty esimerkiksi tapaamisoikeuden sisältö ja

vanhemmat pystyvät sopimaan asioista myös keskenään ja ilmoittavat siitä, voidaan tehdä myös väljempi määräys. Jos taas asia on todella riitainen, yksilöidään tarkemmat määräykset hyvin yksityiskohtaisesti niin, ettei jää minkäänlaista tulkinnan varaa.

Eräs haastateltava kertoi antavansa aina hyvin yksityiskohtaisen päätöksen. ”On tuomarin vastuulla, että päätös on riittävän yksityiskohtainen”. Sovinnollisessa asiassa hän pyrkii ohjeistamaan osapuolia niin, että ehdotetusta tapaamisoikeudesta saadaan niin yksityiskohtainen, että se voidaan hyväksyä. Jos esimerkiksi vanhemmat pääsevät sovintoon, että lapsi on toisen vanhemman luona joka toinen viikonloppu perjantaista sunnuntaihin, ohjeistaa haastateltu tuomari heitä sopimaan vielä tarkoista kellonajoista. Toinen kertoi pyrkivänsä siihen, että istunnossa käydään läpi kaikki yksityiskohdat, kellonajat ja lapsen kuljettamiset, jolloin näiden pohjalta annetaan päätös. Kuitenkin jos osapuolet ilmoittaisivat, etteivät halua sopia esimerkiksi tarkoista kellonajoista tapaamisoikeuden yhteydessä, voisi hän antaa päätöksen ilman yksityiskohtaisia määräyksiä, mutta tämä tulisi ilmi päätöksen perusteluissa. Kolmas taas edellyttää osapuolilta yksityiskohtaisia esityksiä asiassa, jonka jälkeen hän sovittaa ne yhteen. ”Asia ratkaistaan lapsen edun mukaisesti maalaisjärkeäkin käyttäen. Annettu päätös ei saa käydä lapselle liian raskaaksi, eikä esimerkiksi koulunkäynti saa häiriintyä”.

Näkemykset siis siitä, kuinka yksityiskohtaisia tarkempien määräysten tulee olla, vaihtelivat osittain haastateltavien kohdalla. Tätä kuvastaa myös erään haastateltavan kommentti siitä, että näissä asioissa on laajat mahdollisuudet tehdä ratkaisuja.

6.5 Väliaikaismääräys

Tuomioistuimien voi antaa asiassa myös väliaikaismääräyksen (Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta 17 §). Tämän tarkoitus on lapsen aseman ja edun suojaaminen oikeudenkäynnin aikana. Oikeuskirjallisuudessa on esitetty tämän olevan luonteeltaan turvaamistoimenpide, jonka avulla pyritään rauhoittamaan lapselle vahingollinen, kärjistynyt tilanne ja estämään osallisten omankädenoikeus. (Aaltonen 2009, 181.) Haastateltavilta kysyttiin, antavatko he aina väliaikaismääräyksen, kun sitä on hakemuksessa haettu. Itse väliaikaismääräyksen antamiseen liittyen heiltä myös kysyttiin, mitä toimia tuomioistuimen pitää tehdä ennen tämän antamista. Ketä pitää kuulla ja tuleeko

järjestää istuntokäsittely, vai voiko päätöksen antaa kirjallisessa menettelyssä? Myös lapsen edun mukaisen päätöksen painoarvoa väliaikaismääräyksessä kysyttiin.

Moni haastateltavista kertoi useimmiten antavansa väliaikaisen määräyksen, mutta tämä ei ole automaatio. Haastateltavat kertoivat väliaikaismääräystä pyydettävän paljon, mutta tilanne harkitaan aina tapauskohtaisesti. ”Väliaikaismääräyksessä täytyy olla edellytykset ja perusteet sille, että asiassa täytyy saada ratkaisu käsittelyn ajaksi”. Yksi haastateltavista sanoi antavansa vain äärimmäisissä tapauksissa väliaikaismääräyksen asumisesta, mutta tapaamisoikeudesta hän voisi tällaisen antaa, jos toinen vanhempi ei ole hetkeen esimerkiksi nähnyt lasta ja tämä kuitenkin olisi turvallista, eikä sille olisi esteitä. Toinen haastateltava sanoi antavansa asiassa herkemmin väliaikaismääräyksen, jos kyseessä on kokonaan uusi hakemus, eli asiaa ei ole aiemmin käsitelty. Jos taas asiassa on aiemmin vahvistettu sopimus tai on annettu aiemmin päätös, tulisi näiden muuttamiselle uudella väliaikaismääräyksellä olla kunnan perusteet. Yksi haastateltavista sanoi, että väliaikaismääräys on annettava silloin kun sitä vaaditaan, paitsi jos sovittelussa saavutetaan sovinto.

Jokainen haastateltavista kuulisikin ennen väliaikaismääräyksen antamista toista osapuolta. Kuulemistapoina olivat valmisteluistuntokäsittely sekä kirjallinen lausumapyyntö lyhyellä vastausajalla. ”Mahdollinen valmisteluistunto pyritään järjestämään mahdollisimman nopeasti ja täällä on tarkoitus päättää väliaikaismääräyksestä sekä kuulla molempia osapuolia”. Muutama haastateltava mainitsi asiassa voivan ottaa vastaan myös todistelua suppeasti, kuten muuta henkilötodistelua. Lähes jokainen haastateltavista piti edellytyksenä, että asiassa järjestetään valmisteluistuntikäsittely ja/tai sosiaaliviranomaisen pikaselvitys ennen väliaikaismääräyksen antamista asiassa. Pikaselvitystä kerrottiin käytettävän esimerkiksi tilanteessa, jossa on epäily väkivallasta. Toinen esimerkki oli tilanteesta, jossa käy ilmi, että taustalla on ollut lastensuojeluhistoriaa. Tällöin voisi sosiaalitoimelta pyytää pikaselvitystä siitä, onko väliaikaismääräykselle tarvetta.

Yksi haastateltavista sanoi, ettei anna väliaikaismääräystä kirjallisessa menettelyssä. Myös toinen haastateltava sanoi tämän vaativan erityiset olosuhteet. Kaksi haastateltavista kertoi voivansa antaa elatusavusta ratkaisun kirjallisessa menettelyssä, jos siitä ei ole riitaa. ”Toinen osapuoli usein myöntää jonkun tietyn summan elatusavuksi,

jolloin sen mukaan voidaan tehdä määräys”. Toisena esimerkkinä kirjallisessa menettelyssä annettavasta ratkaisusta oli tilanne, jossa istuntoa ei ole vaadittu ja asiassa olisi annettava kiireellisesti väliaikaismääräys. Väliaikainen määräys voidaan kiireellisessä tilanteessa antaa myös kuulematta asiaan osallista (Kemppainen & Päivänsalo 2019).

Yhteinen linja haastateltavien vastauksissa oli, että lapsen edun mukainen päätös väliaikaismääräyksessä on yhtä painava peruste kuin lopullisessakin päätöksessä. ”Lapsen etu on aina johtotähti kaikissa päätöksissä”. Vastauksissa nostettiin myös esiin, että tiedot ovat tässä kohtaa vielä vaillinaiset, mutta niiden tietojen perusteella mitä on, pyritään tekemään lapsen kannalta paras mahdollinen ratkaisu. ”Väliaikaismääräys turvaa lapsen edun oikeudenkäynnin ajaksi. Mahdollisimman turvalliseen ja lapsen edun mukaiseen päätökseen tähdätään.”

Myös väliaikaismääräyksen haasteita tuotiin esiin. Väliaikaismääräys ei saisi liiaksi ohjata lopullista ratkaisua, sillä väliaikaismääräystä annettaessa ei käräjäoikeudella ole kovinkaan paljon tietoa olosuhteista (Nystén 2015, 140). Yksi haastateltavista painotti pääsääntönä olevan, ettei väliaikaismääräyksessä puututa vallitseviin olosuhteisiin, kuten huoltoon tai asuinpaikkaan, ilman painavia syitä. ”Lapsen edun sitä vaatiessa voidaan toki tätäkin muuttaa”. Toinen haastateltava huomauttikin väliaikaismääräyksen olevan hieman ristiriitainen siinäkin suhteessa, että olosuhteiden pysyvyys on yksi peruste päätöksen teossa. ”Jos siis päätös olisi eri kuin väliaikaismääräyksessä, on tämä ristiriidassa pysyvyyden kanssa, joka olisi kuitenkin lapsen etu”. Toisaalta taas muutama haastateltavista nosti huomioitavaksi ja painotettavaksi, että kyseessä on väliaikaismääräys, eli erillinen päätös, eikä lopullinen ratkaisu. Se ei siis saisi liiaksi vaikuttaa lopulliseen päätökseen eikä toimia sen perusteena.

6.6 Tuomioistuinsovittelu

Lapsen asemaa ja oikeutta koskevaa asiaa voidaan sovittaa tuomioistuinsovittelussa (Laki riita-asioiden sovittelusta ja sovinnon vahvistamisesta yleisissä tuomioistuimissa 10 § 1 mom.; Hakalehto 2018, 226). Tässä tavoitteena on saada vanhemmat sopimaan asioista lapsen edun mukaisesti ja sitouttaa heidät noudattamaan saavutettua sovintoa (Hakalehto 2018, 226). Haastateltavilta kysyttiin, pyritäänkö jokaisessa

lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevassa asiassa järjestämään ensin tuomioistuinauvusteinen sovittelu, vai täytyykö tätä koskeva pyyntö esittää hakemuksessa?

Yhteinen vastaus haastateltavilla oli, ettei tuomioistuinauvusteista sovittelua tarvitse pyytää, vaan tätä vaihtoehtoa tulisi tarjota. Pientä eroavaisuutta oli siinä, kuinka painokkaasti tätä tarjotaan. Suurin osa haastateltavista sanoi, että käsittelijän tulee tätä vaihtoehtoa tarjota joka tapauksessa ja näin selvittää kanta sovitteluun. Osa taas kertoi toimivan enemmän tapauskohtaisesti, eli jos katsoo asian olevan niin riittävä, ettei edellytyksiä tälle ole, voidaan sovittelua koskeva vaihtoehto jättää kokonaan tarjoamatta. Yksi haastateltavista lisäsi myös asiamiesten olevan hyvin tietoisia sovittelukäytännöstä ja sanoi heidän tätä varmasti jo hakemuksessa pyytävän, jos sovitteluun olisi aihetta.

6.7 Hakemuksen hylkääminen kirjallisessa menettelyssä

Tuomioistuin voin nyt myös hylätä saapuneen hakemuksen kirjallisessa menettelyssä, jos on ilmeistä, ettei edellytyksiä sopimuksen tai päätöksen muuttamiselle ole (Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta 14 a §). Tavoitteena on ehkäistä toistuvat riitaisat oikeudenkäynnit samojen asianosaisten välillä, kun viimeisen ratkaisun jälkeen olosuhteissa ei ole tapahtunut muutosta, eikä ratkaisun muuttamiselle muutoinkaan ole aihetta (Hakalehto 2018, 221-222). Haastateltavilta kysyttiin, ovatko he hylänneet lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevia hakemuksia kirjallisessa menettelyssä.

Kukaan haastateltavista ei ollut vielä hylännyt hakemusta kirjallisessa menettelyssä. Tämä kuitenkin koettiin hyvänä uudistuksena. Yksi haastateltavista sanoi hylkäämisen kirjallisessa menettelyssä voivan tulla hyvin kysymykseen esimerkiksi silloin, jos asiassa ei ole ilmennyt uusia selkeitä ja merkittäviä seikkoja, kuten toisen osapuolen alkoholin väärinkäyttö tai tehty rikos. Joidenkin kerrottiin toimivan myös niin, että heillä on jatkuvasti juttu vireillä, jolloin tällaista pystytään paremmin hillitsemään.

6.8 Lapsen edun mukainen päätös

Koska lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskeva asia on ratkaistava ennen kaikkea lapsen edun mukaisesti (Hakalehto 2018, 96), kysyttiin yhteenvetona lopuksi haastateltavilta, miten he saavuttavat ja varmistuvat, että kyseessä on lapsen edun mukainen päätös. Jokaiselta haastateltavalta tuli oletetusti hieman erilainen vastaus. Kukaan haastateltavista ei maininnut jokaista alla kerrottua seikkaa, vaan esille tuoduista vastauksista on koottu yhtenäinen kokonaisuus siitä, miten haastateltavat varmistuvat antavansa asiassa lapsen edun mukaisen päätöksen.

”Asiassa annetaan päätös kaiken näytön perusteella”. Asiassa tehdään aina perusteltu päätös, eli perustelut ratkaisuun on olemassa. Huomioitavina kriteereinä ovat muun muassa lapsen ikä ja asuinolot. Taustalla vaikuttavat painavasti myös muut olosuhteet, esimerkiksi jos toisella vanhemmalla on väkivalta- tai päihdetaustaa, tai jos lapsen ollessa toisen vanhemman luona on tullut lastensuojeluilmoituksia. Olosuhdeselvityksen sanottiin myös antavan asiassa hyvän pohjan. Tästä nähdään lapsen selvitetty mielipide, sekä selviää myös suoraan tai välillisesti tosiasialliset olosuhteet eri kodeissa. Yksi haastateltavista kuitenkin nosti lapsen mielipiteeseen liittyen esiin, että tässä täytyy huomioida, onko lapsi niin kehittynyt että hänen mielipiteelleen voidaan antaa painoarvoa. Lisäksi kun vanhempia tapaa ja kuulee henkilökohtaisesti istuntokäsitelyissä, saa käsityksen, kummalla on paremman edellytykset lapsen edun mukaisiin olosuhteisiin. Myös muusta henkilötodistelusta saattaa välittyä hyödyllistä tietoa, erityisesti jos kuullaan asiassa täysin ulkopuolista henkilöä, eli ei sukulaista tai ystävää. Joskus on myös kaksi hyvää vaihtoehtoa, joista pitää päättää. Tällöin ei ratkaisukaan voi olla huono. Yksi haastateltavista kommentoi muun ohessa, että valitettavasti vanhempien riidellessä, lapsi voi tilanteessa niin sanotusti hieman hukkoa, koska ei ole näkyvänä osapuolena mukana prosessissa.

Tuomari ei saa jäädä passiiviseksi vaan hänen tulee kysellä yksityiskohtaisia, myös hankaliakin kysymyksiä, niin sovintoneuvottelussa kuin pääkäsittelyssäkin. Eräs haastateltavista kertoi myös sanovansa jo valmistelustunnossa suoraan, jos jommankumman osapuolen ehdotuksen mukaan asiaa ei missään nimessä voida ratkaista, sillä se ei olisi lapsen edun mukaista. Parasta olisi, jos asia ratkeaisi sovintoneuvottelussa. ”Tässä toteutuu lapsen etu parhaiten, kun vanhemmat saavat sovinnollisen ratkaisun

asiassa”. Ratkaisussa auttaa myös tuntuma siinä asiassa, jota osaltaan avittaa elämän tuoma kokemus. Yksi haastateltavista nosti myös esille vanhat vahvat perusteet, kuten ”lapsi tarvitsee äitiään”, eli jos lapsi on asunut aina äidillään, onko perusteita muuttaa asumista nyt. Ohjeena voi myös katsoa samantyylisestä tilanteesta annettua ratkaisua.

7 TULOKSET JA YHTEENVETO

Satakunnan käräjäoikeuteen tutkimusaikana saapuneissa hakemuksissa ei juurikaan näkynyt lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevien lakimuutosten vaikutus. Ainoastaan yhdessä hakemuksessa oli suoraan haettu lapsen vuoroasumista vanhempiansa luona ja toisessa tähän viittaavaa toisen vanhemman laajaa tapaamisoikeutta. Lisäksi muutamassa hakemuksessa oli haettu 9 § 1 momentin 3 kohdan mukaista huoltajaan rinnastettavaa laajaa tiedonsaantioikeutta toiselle vanhemmalle.

Yksi merkittävimmistä lakiuudistuksista, jonka hakemuksissa odotettiin näkyvän, oli lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevassa laissa säädetty 9 c §:n mukainen lapselle erityisen läheisen henkilön tapaamisoikeus. Muiden lakiuudistusten tapaan tämäkin pykälä on huomioitu uutisoinnissa ennen lakimuutosten voimaantuloa ja näissä on viitattu isovanhempien mahdollisuuteen saada tapaamisoikeus (Lehtimäki 2019; STT 2019). Tällaisia hakemuksia ei kuitenkaan tutkimusaikana saapunut. Tuomareiden haastatteluissa esille nousi muun keskustelun ohessa, että tähän saattaa vaikuttaa asianajajien tietämys siitä, mitä erityisen läheisellä henkilöllä todellisuudessa tarkoitetaan. Tämä on saattanut hillitä juuri esimerkiksi isovanhempien lähettämiä hakemuksia, joissa he olisivat hakeneet tapaamisoikeutta lapsenlapselleen. Erityisen läheisellä henkilöllä tulisi olla lapsen kanssa lapsen ja vanhemman väliseen suhteeseen verrattava vakiintunut suhde (Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta 9 c § 1 mom.), joka harvoin täyttyy isovanhemman tai esimerkiksi kummin kohdalla, vaikka välit lapseen olisivatkin läheiset ja hänen kanssaan oltaisiin säännöllisesti tekemisissä.

Tuomarit eivät kokeneet lakiuudistusten myöskään vaikuttaneen juurikaan asian käsittelyn nopeutumiseen tai lapsen osallisuuden lisääntymiseen häntä koskevien asioiden

käsittelyssä, ainakaan tuomioistuimessa. Haastattelutuloksissa selvisi, että lasta koskevat hakemusasiat ovat aina ennenkin olleet nopeasti käsiteltäviä ja työpinossa päällimmäisenä. Ne eivät siis loju tekemättömänä pöydällä, vaan odottavat esimerkiksi olosuhdeselvitystä tai tiedoksiannon palautumista. Oikeusprosessin keston voidaan todeta olevan monesta eri tekijästä riippuvainen.

Toinen merkittävä uudistus oli lapsen kuuleminen, sillä kuulemisen kynnystä tuomioistuimessa on madallettu. Perinteisesti lapsia ei ole henkilökohtaisesti kuultu tuomioistuimessa, jonka vuoksi tämän lakiuudistuksen vaikutuksia käytäntöön erityisesti odotettiin. Tätä ei kuitenkaan pyydetty yhdessäkään tutkimusaikana saapuneessa hakemuksessa ja tuomareiden haastattelussa tuli selkeästi ilmi, että lapsen kuuleminen tuomioistuimessa vaatisi heistä edelleen erityisen syyn. Tuomarit pääasiassa kokivat, etteivät he pystyisi saamaan lapsen mielipidettä sen paremmin selville, kuin sosiaaliviranomaisten ammattilaiset. Kuulemista tuomioistuimessa ei myöskään pääasiassa pidetty lapsen edun mukaisena. Tässä, kuten monessa muussakin kohdassa haastatte-
luja nousi esiin olosuhdeselvityksen merkittävä rooli.

Yhtenä tavoitteena lakiuudistuksissa oli saattaa lapsenhuoltolaki ajan tasalle niin, että se vastaa yhteiskunnassa tapahtuneita muutoksia ja oikeuskäytäntöjä (HE 2018/88, 18). Tämän vuoksi erityisesti hakemusten käsittelyä koskevissa säädöksissä ei tapahtunut juurikaan merkittäviä muutoksia, jotka olisivat voineet haastattelutuloksissa näkyä. Kirjallisessa menettelyssä hylättäviä hakemuksia ei ollut vielä tutkimusaikana ehtinyt tulla, mutta tätä uudistusta pidettiin hyvänä, joten tätä luultavasti tuomarit tulevat työssään myöhemmin hyödyntämään. Tämä kokonaan uusi pykälä mahdollistaa sen, että ne hakemukset, joiden kohdalla on selvää, ettei ratkaisun muuttamiselle ole edellytyksiä, voidaan hylätä heti kirjallisessa menettelyssä ja välttää asian turha käsittely.

Kaikkien hakemusten kohdalla ja niiden käsittelyssä pätee kuitenkin tapauskohtaisuus, yksilöllisyys ja ainutlaatuisuus. Ei ole yhtä mallia, jonka mukaan yksittäinenkään tuomari toimisi, vaan jokainen asia katsotaan aina tapauskohtaisesti, tilanteen mukaan. Tämän vuoksi haastatteluissakin saadut tulokset ovat yleisluonteisia, eikä niistä voi kenenkään haastateltavan kohdalla vetää suoraa linjaa, minkä mukaan hän aina toimi.

Tuomareita haastateltaessa nousi esiin erilaisia hyviä näkökulmia. Tämä herätti ajatuksen, että tuomareiden olisi hyvä keskenäänkin keskustella näistä asioista ja jakaa mielipiteitään sekä kokemuksiaan. Haastatteluiden edetessä tämä ajatus vahvistui, sillä useampi haastateltavista kysyi vastaustensa yhteydessä, mitä muut olivat kyseiseen kohtaan vastanneet. Osa haastateltavista myös sanoi suoraan kaipaavansa tämän tapaista keskustelua kollegoiden kanssa, sillä vaikka tuomarit ovatkin riippumattomia, olisi joskus hyvä keskustella haastavista tilanteista ja kuulla muiden ajatuksia ja näin saada apua päätöksenteossa.

Työssä saatuihin tuloksiin vaikuttaa osaltaan varmasti lakimuutosten tuoreus. Jos tutkimusaika olisi ollut selvästi pidempi tai tutkimus olisi toteutettu myöhemmin, tulokset voisivat olla hyvin erilaiset ja muutos näkyvämpää, kun tietoisuus lakiuudistuksesta olisi suurempaa. Vastaavan tutkimuksen voisikin suorittaa esimerkiksi vuoden päästä uudelleen, jolloin saatuja tuloksia voisi verrata tässä opinnäytetyössä saatuihin tuloksiin.

Koska lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevat lakiuudistukset ulottuvat laajalle, oli raamien löytäminen työlle alkuvaiheessa haastavaa. Lisäksi alkuperäiseen suunnitelmaan teemahaastatteluista piti tehdä muutos, kun koronavirusepidemian aiheuttaman etätyöohjeistuksen vuoksi kaikkia haastatteluja ei voitukaan tehdä kasvokkain. Videohaastattelu toimi hyvänä vaihtoehtona, mutta haasteeksi olisi voinut muodostua tekniset ongelmat kuuluvuudessa tai näkyvyydessä. Onneksi yhteydet kuitenkin toimivat moitteitta ja kaiken kaikkiaan työn lopputuloksesta muodostui mielestäni yhtenäinen ja loogisesti etenevä kokonaisuus.

Jatkotutkimuksena tästä opinnäytetyöstä voisi irrottaa jonkin kokonaisuuden, jota tutkia monipuolisesti laajempaan kokonaisuuteen, eikä vain osana lakimuutosta. Esimerkiksi lapsen kuuleminen ja mielipiteen selvittäminen. Tässä voisi huomioida tuomioistuimen lisäksi erityisesti sosiaaliviranomaiset, joiden tekemän olosuhdeselvityksen varaan pitkälti nojaututaan. Mitä lapsen kuulemisessa on huomioitava ja miten se käytännössä tapahtuu sosiaalitoimen ja tuomioistuimen toimesta?

LÄHTEET

Aaltonen, A-K. 2019. Lapsenhuoltolain muutokset. Lapsen mielipiteen selvittäminen tuomioistuimessa – riitaiset ja riidattomat asiat sekä tuomioistuinsovittelu. Luento Satakunnan käräjäoikeudessa lastenhuoltolain muutoksista 31.10.2019.

Aaltonen, A-K. 2009. Lapsioikeus ja lapsen oikeus tuomioistuimessa. Helsinki: Edita.

Ervasti, K. 2014. Tuomioistuinsovittelu: käytännön opas. 2. uud. ja laaj. laitos. Helsinki: Edita.

Ervasti, K. 2013. Uusi tuomioistuinsovittelulaki. Helsinki: Talentum.

Hakalehto, S. 2018. Lapsioikeuden perusteet. Helsinki: Alma Talent. Viitattu 10.4.2020. [https://verkkokirjahylly-almatalent-fi.lillukka.samk.fi/teos/FACBXXB-TABDE#piste:t1N/kohta:\(\(20\)Lapsioikeuden\(\(20\)perusteet](https://verkkokirjahylly-almatalent-fi.lillukka.samk.fi/teos/FACBXXB-TABDE#piste:t1N/kohta:((20)Lapsioikeuden((20)perusteet)

HE 88/2018. Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi lapsen huollosta ja tapaamisoikeuden annetun lain muuttamisesta ja eräistä siihen liittyviksi laeiksi.

Hirsjärvi, S., Remes, P. & Sajavaara, P. 2009. Tutki ja kirjoita. 15. uud. p. Helsinki: Tammi.

Hirvonen, A. 2011. Mitkä metodit? Opas oikeustieteen metodologiaan. Yleisen oikeustieteen julkaisuja 17. Helsinki: Ari Hirvonen. Viitattu 14.3.2020. https://www.helsinki.fi/sites/default/files/atoms/files/hirvonen_mitka_metodit.pdf

Karttunen, T., Laasanen, H., Sippel, L., Uitto, T. & Valtonen, M. 2015. Juridiikan perusteet. 5. uud. p. Helsinki: Sanoma Pro. Viitattu 20.3.2020.

Keinänen, A. & Väättänen, U. 2016. Empiirinen oikeustutkimus – mitä ja milloin? Teoksessa T. Miettinen (toim.) Oikeustieteellinen opinnäytetyö – artikkeleita oikeustieteellisten opinnäytteiden vaatimuksista, metodista ja arvosteluista. Espoo: Edita Publishing O, 246-271. Viitattu 7.2.2020. <https://www-edilex-fi.lillukka.samk.fi/kirjat/16170.pdf>

Kemppainen, O. & Päivänsalo P. 2019. Lapsenhuoltolain uudistukset. Lapsen asuminen ja tapaamisoikeus – tarkemmat määräykset vuoroasumisesta ja tapaamisoikeudesta. Luento Satakunnan käräjäoikeudessa lastenhuoltolain muutoksista 31.10.2019.

Koulu, S. 2014. Lapsen huolto- ja tapaamissopimukset: oikeuden rakenteet ja sopivat perheet. Väitöskirja. Helsingin Yliopisto. Helsinki: Lakimiesliiton kustannus 2014. Viitattu 20.4.2020. [https://kauppakamaritieto-fi.lillukka.samk.fi/ammattikirjasto/teos/lapsen-huolto-ja-tapaamissopimukset#kohta:Lapsen\(\(20\)huolto-\(\(20\)ja\(\(20\)tapaamissopimukset](https://kauppakamaritieto-fi.lillukka.samk.fi/ammattikirjasto/teos/lapsen-huolto-ja-tapaamissopimukset#kohta:Lapsen((20)huolto-((20)ja((20)tapaamissopimukset)

Kulla, H. 2018. Hallintomenettelyn perusteet. 10. uud. p. Helsinki: Alma Talent Oy. Viitattu 28.3.2020. [https://verkkokirjahylly-almatalent-fi.lillukka.samk.fi/teos/IAHBEXDTEB#kohta:HALLINTOMENETTELYN\(\(20\)PERUSTEET\(\(20](https://verkkokirjahylly-almatalent-fi.lillukka.samk.fi/teos/IAHBEXDTEB#kohta:HALLINTOMENETTELYN((20)PERUSTEET((20)

Laki lapsen elatuksesta 5.9.1975/704 muutoksineen.

Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta 8.4.1983/36.

Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta 8.4.1983/361 muutoksineen.

Laki lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevan päätöksen täytäntöönpanosta 16.8.1996/619 muutoksineen.

Laki riita-asioiden sovittelusta ja sovinnon vahvistamisesta yleisissä tuomioistuimissa 29.4.2011/394 muutoksineen.

Lastensuojelulaki 13.4.2007/417 muutoksineen.

Lehtimäki, J. 2019. Uudistettu laki vahvistaa isien ja isovanhempien asema lasten huollossa – jatkossa lasten vuoroasuminen on kirjattu lakiin. Satakunnan Kansa 2.3.2019. Viitattu 23.4.2020. <http://www.satakunnankansa.fi>

Nystén, T. 2015. Parisuhteen juridiikka. Helsinki: Helsingin kauppakamari. Viitattu 20.4.2020. <https://www.ellibslibrary.com/book/978-952-246-335-7>

Oikeudenkäymiskaari 1.1.1734/4/ muutoksineen.

Sosiaalihuoltolaki 30.12.2014/1301 muutoksineen.

STT. 2019. Lapsen vuoroasuminen vanhempien eron jälkeen on nyt kirjattu lakiin. Ilta-Sanomat 30.11.2019. Viitattu 23.4.2020. <http://www.is.fi>

Tuomi, J. & Sarajärvi, A. 2018. Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi.

LUPAHAKEMUS

30.1.2020

Hakija: Tiia-Leena Forma

Osoite:

Sähköposti: tiia-leena.forma@student.samk.fi

Puhelinnumero:

Tällä lupahakemuksella myönnetään hakijalle oikeus tutkia Satakunnan kärjäoikeuteen saapuvia lasten huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevia hakemuksia tutkimustyötä varten. Tutkimustyö on osa opinnäytetyötä, jonka toimeksiantajana toimii Satakunnan kärjäoikeus.

Tarkoitus on tutkia, näkyykö lasten huoltoa ja tapaamisoikeutta koskeva 1.12.2019 voimaan tullut lakiuudistus hakemusten sisällössä, ja vaikuttaako lakiuudistus kärjätuomarin työskentelyyn. Hakemuksia tutkitaan sähköisesti kärjäoikeuden järjestelmien kautta, eikä näistä tulosteta itselle erikseen työkappaleita. Hakemuksia on tarkoitus tutkia ja käsitellä ainoastaan niiden sisällön osalta, kuten mitä on haettu ja millaisin ehdoin. Hakijoiden profiilia ei ole tarkoitus tarkemmin tutkimuksessa eritellä yksityisyyden suojaamiseksi.

31.1.2020 TIIA-LEENA FORMA

Hakijan allekirjoitus ja päivämäärä

31.1.2020

Luvan myöntäjän allekirjoitus ja päivämäärä

Jorma Väyrynen
Laamanni
Lagman

Tietoa tutkimukseen osallistuvalle

Olet osallistumassa Satakunnan ammattikorkeakoulun opintoihin kuuluvan opinnäytetyöhön liittyvään tutkimukseen, jossa on tarkoitus selvittää lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevien lakiuudistusten vaikutukset kyseisten hakemusten käsittelyyn käräjäoikeudessa. Sopimalla haastattelijan kanssa ajankohdan haastattelulle, annat suostumuksesi tutkimukseen.

Tämä seloste kuvaa, miten henkilötietojasi käsitellään tutkimuksessa.

Tähän tutkimukseen osallistuminen on vapaaehtoista. Voit myös halutessasi keskeyttää osallistumisesi tutkimukseen. Jos keskeytät osallistumisesi, ennen keskeytystä kerättyä aineistoa voidaan kuitenkin käyttää tutkimuksessa. Tässä tietosuojaselosteessa kerrotaan tarkemmin, mitä oikeuksia sinulla on ja miten voit vaikuttaa tietojesi käsittelyyn.

1. Tutkimuksen, eli opinnäytetyön rekisterinpitäjä ja tekijä

Opiskelija: Tiia-Leena Forma

Yhteyshenkilö tutkimusta koskevissa asioissa:

Tiia-Leena Forma

044 *****

tiia-leena.forma@student.samk.fi

2. Kuvaus tutkimuksesta ja henkilötietojen käsittelyn tarkoitus

Tutkimuksen tarkoituksena on selvittää, ovatko 1.12.2019 voimaan tulleet lakiuudistukset koskien lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta vaikuttaneet Satakunnan käräjäoikeuteen saapuneiden hakemusten käsittelyyn. Tämän selvittämiseksi tutkimuksessa haastatellaan hakemuksia käsitteleviä käräjätuomareita. Haastateltavien tuomareiden nimet eivät tule esiintymään opinnäytetyössä, vaan tuomarikohtaiset vastaukset jäävät ainoastaan haastattelijan tietoon.

3. Tietosuojavastaavan yhteystiedot

Satakunnan ammattikorkeakoulun tietosuojavastaava on Osmo Santavirta. Häneen saa yhteyden sähköpostiosoitteesta tietosuojavastaava@samk.fi

4. Opinnäytetyön aihe ja kesto

Opinnäytetyön nimi: Lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevien lakimuutosten vaikutukset asian käsittelyyn Satakunnan käräjäoikeudessa

Henkilötietojen käsittelyn kesto: Opinnäytetyön on tarkoitus valmistua kevään 2020 aikana.

5. Henkilötietojen käsittelyn oikeusperuste

Henkilötietoja käsitellään seuraavalla yleisen tietosuoja-asetuksen 6 artiklan 1 kohdan mukaisella perusteella: haastateltava on antanut suostumuksensa erityistä tarkoitusta varten.

6. Mitä tietoja kerätään

Haastateltavista kirjataan haastattelun muistiinpanoihin ainoastaan nimi, eikä muita henkilötietoja.

7. Tietojen siirto tai luovuttaminen muille

Henkilötietoja, eli tutkimukseen osallistuneiden käräjätuomareiden nimiä ei luovuteta muille osapuolille, vaan ne jäävät ainoastaan haastattelijan tietoon. Kuitenkin Satakunnan käräjäoikeuden laamannilla on oikeus tietää, ketkä ovat olleet osallisena tutkimuksessa.

8. Henkilötietojen suojauksen periaatteet

Henkilötiedot ovat salassa pidettäviä. Haastateltavien nimet eivät tule esille opinnäytetyössä.

9. Henkilötietojen käsittely tutkimuksen tai kehittämistyön päättymisen jälkeen

Opinnäytetyön valmistuttua tutkimuksessa hyödynnetyt tuomareiden haastattelut hävitetään.

10. Mitä oikeuksia sinulla haastateltavana on

Yhteyshenkilö tutkittavan oikeuksiin liittyvissä asioissa, johon voi ottaa yhteyttä on ilmoitettu kohdan 1 vastuutaho.

Suostumuksen peruuttaminen (tietosuoja-asetuksen 7 artikla)

Sinulla on oikeus peruuttaa antamasi suostumus, mikäli henkilötietojen käsittely perustuu suostumukseen. Suostumuksen peruuttaminen ei vaikuta suostumuksen perusteella ennen sen peruuttamista suoritettua käsittelyä lainmukaisuuteen.

Oikeus saada pääsy tietoihin (tietosuoja-asetuksen 15 artikla)

Sinulla on oikeus saada tieto siitä, käsitelläänkö henkilötietojasi hankkeessa ja mitä henkilötietojasi hankkeessa käsitellään.

Oikeus tietojen poistamiseen (tietosuoja-asetuksen 17 artikla)

Sinulla on oikeus vaatia henkilötietojesi poistamista, jos peruutat suostumuksesi haastatteluun, eikä käsittelyyn ole muuta laillista perustetta

Valitusoikeus

Sinulla on oikeus tehdä valitus tietosuojavaltuutetun toimistoon, mikäli katsot, että henkilötietojesi käsittelyssä on rikottu voimassa olevaa tietosuojalainsäädäntöä.

Yhteystiedot:

Tietosuojavaltuutetun toimisto

Käyntiosoite: Ratapihantie 9, 6. krs, 00520 Helsinki

Postiosoite: PL 800, 00521 Helsinki

Vaihde: 029 56 66700

Faksi: 029 56 66735

Sähköposti: tietosuoja@om.fi

Satakunnan käräjäoikeuden tuomareiden haastattelu

Lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevat lakiuudistukset tulivat voimaan 1.12.2019. Haastattelun tarkoitus on tutkia, ovatko lakiuudistukset vaikuttaneet tuomarin työskentelyyn ja jos ovat, niin miten.

Lakiuudistuksen yhtenä tarkoituksena oli lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevan asian joutuissa käsittely.

- Onko asian käsittely mielestäsi nopeutunut lakiuudistuksen myötä?
- Jos on, mikä tähän on vaikuttanut?
- Jos ei, mistä tämä voisi mielestäsi johtua?

Lakiuudistuksen keskeisenä tavoitteena on ollut parantaa lapsen edun toteutumista lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevissa asioissa ja tähän kytkeytyy voimakkaasti lapsen osallisuus. Tavoitteena on ollut vahvistaa lapsen osallisuutta häntä koskevien asioiden käsittelyssä.

- Millä tavoin tuomioistuimien voi mielestäsi kasvattaa lapsen osallisuutta käsittelyprosessissa?

Ensisijaisesti vanhempien tehtävänä on selvittää lapsen toivomukset ja mielipide, ja tuomioistuimen varmistua siitä, että vanhemmat ovat nämä selvittäneet.

- Millä tavoin varmistut, että vanhemmat ovat selvittäneet lapsen tosiasiallisen mielipiteen asiassa?
- Jos hakemuksessa ilmoitetaan hakemuksen vaatimusten vastaavan myös lapsen toiveita, millä tavoin varmistut näiden todella vastaavan lapsen tahtoa?
- Oletko kuullut lasta lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevassa asiassa?
- Millaisessa tilanteessa lapsen kuuleminen tuomioistuimen toimesta on mielestäsi tarpeellista?
- Käyttäisitkö kuulemisessa apuna asiantuntija-avustajaa?
- Pyydätkö jokaisen hakemuksen kohdalla sosiaalilautakunnalta selvitystä asiassa?
- Kun pyydät selvitystä, yksilöitkö mitä sosiaaliviranomaisen tulisi nimenomaisesti asiassa selvittää?

Tuomioistuimen tulee antaa tarkemmat määräykset vuoroasumisesta ja tapaamisoikeudesta. Useissa hakemuksissa hakija onkin nämä jo tarkasti määritellyt, kuinka esimerkiksi toisen vanhemman tapaamiset ja luonapidot tulisi hoitaa.

- Millä perustein annat asiassa tarkemmat määräykset, esimerkiksi tapaamisoikeutta koskien?

Tuomioistuिन voi antaa asiassa myös väliaikaismääräyksen

- Annatko asiassa aina väliaikaismääräyksen, jos sitä on hakemuksessa haettu?
- Mitä toimia tuomioistuimen pitää tehdä ennen väliaikaismääräyksen antamista? Ketä esimerkiksi pitää kuulla, ja tuleeeko asiassa järjestää istuntokäsittely vai voiko päätöksen antaa kirjallisessa menettelyssä?
- Mikä painoarvo lapsen edun mukaisen päätöksen antamisessa väliaikaismääräyksen osalta on?

Lapsen asemaa ja oikeutta koskevaa asiaa voidaan sovittaa tuomioistuinsovittelessa.

- Pyritäänkö jokaisesta lapsen huolto ja tapaamisoikeutta koskevassa asiassa järjestää ensin tuomioistuinavusteinen sovittelu, vai täytyykö tätä koskeva pyyntö esittää hakemuksessa?

Tuomioistuिन voi hylätä hakemuksen kirjallisessa menettelyssä, jos on ilmeistä, ettei edellytyksiä sopimuksen tai päätöksen muuttamiselle ole.

- Oletko hylännyt lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevia hakemuksia kirjallisessa menettelyssä?

Lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskeva asia on ratkaistava ennen kaikkea lapsen edun mukaisesti.

- Kerro lyhyesti, miten saavutat ja varmistut, että kyseessä on lapsen edun mukainen päätös asiassa?

LAPSEN HUOLTOA JA TAPAAMISOIKEUTTA KOSKEVAT LAKI- UUDISTUKSET

Lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevaa lakimuutosta on käsitelty hallituksen esityksessä 88/2018 vp. Lakimuutosten keskeisenä tavoitteena on ollut parantaa lapsen edun toteutumista lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevissa asioissa sekä päivittää lapsenhuoltolaki vastaamaan yhteiskunnassa tapahtuneita muutoksia ja oikeuskäytäntöjä. Muutoksella on pyritty myös vahvistamaan lapsen osallisuutta häntä koskevien asioiden käsittelyssä ja ylipäättään tehostamaan oikeuskäsittelyä. (HE 88/2018, 18.)

Tässä liitteessä käsiteltävät lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevat lakiuudistukset esitellään ensin pykäläkohtaisesti ajantasainen lain säännös ja tämän jälkeen hallituksen esityksen avulla kuvataan lakimuutos sekä avataan lain sovellettavuutta yksityiskohtaisemmin. Käsiteltävinä pykälinä on ne lakikohtaiset muutokset, jotka voivat vaikuttaa käräjäoikeuteen saapuvien hakemusten sisältöön, käräjätuomarin työskentelyyn, tai päätöksentekoon.

Yleinen säännös lapsen huollosta

Lapsen huollon tarkoituksena on turvata lapsen tasapainoinen kehitys ja hyvinvointi lapsen yksilöllisten tarpeiden ja toivomusten mukaisesti. Huollon tulee turvata myönteiset ja läheiset ihmissuhteet erityisesti lapsen ja hänen vanhempiansa välillä. Myös muita lapselle tärkeitä ihmissuhteita on vaalittava.

Lapselle tulee turvata hyvä hoito ja kasvatus sekä lapsen ikään ja kehitystasoon nähden tarpeellinen valvonta ja huolenpito. Lapselle on pyrittävä antamaan turvallinen ja virikkeitä antava kasvuympäristö sekä lapsen taipumuksia ja toivomuksia vastaava koulutus. Lasta on suojeltava kaikenlaiselta ruumiilliselta ja henkiseltä väkivallalta, huonolta kohtelulta ja hyväksikäytöltä.

Lasta tulee kasvattaa siten, että lapsi saa osakseen ymmärtämystä, turvaa ja hellyyttä. Lasta ei saa alistaa, kurittaa ruumiillisesti eikä kohdella muulla tavoin loukkaavasti. Lapsen itsenäistymistä sekä kasvamista vastuullisuuteen ja aikuisuuteen tulee tukea ja edistää. (Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta 361/1983 1 §.)

Ensimmäisen pykälän 1 momenttiin on lisätty säännös, jonka mukaan myös muita lapselle tärkeitä ihmissuhteita, jotka ovat tosiallisesti muodostuneet lapselle erityisen läheisiksi ja merkityksellisiksi, kuten suhde sisaruksiin tai isovanhempiin, on vaalittava. Tärkeyttä on arvioitava lapsen näkökulmasta, huomioiden lapsen mielipide ja toivomukset. Säännöksestä huolimatta joissakin tilanteissa lapsen etu voi myös vaatia, että yhteyttä hänelle tärkeäksi muodostuneeseen henkilöön ei enää pidetä yllä. Pykälän 2 momenttiin lisättiin säännös, jonka mukaan lasta on suojeltava paitsi vanhemman ja huoltajan, myös muiden henkilöiden lapseen kohdistamalta väkivallalta ja muulta kaltoinkohtelulta. Lasta on suojeltava myös suoraan kohdistumattomalta väkivallalta, esimerkiksi henkiseltä väkivallalta tilanteessa, jossa vanhempi vaikeuttaa lapsen ja toisen vanhemman välistä vuorovaikutussuhdetta. (He 88/2018, 34-35.)

Yleinen säännös tapaamisoikeudesta

Tapaamisoikeuden tarkoituksena on turvata lapselle oikeus luoda ja säilyttää myönteinen ja läheinen suhde vanhempaansa, jonka luona lapsi ei asu. Tapaamisoikeuteen kuuluu, että lapsi saa ajoittain olla tämän vanhemman luona tai tavata tätä muualla taikka pitää tähän yhteyttä muulla tavoin.

Lapsen kummankin vanhemman on omalta osaltaan myötävaikutettava tapaamisoikeuden toteutumiseen. Vanhemman on kasvatustehtävässään vältettävä kaikkea, mikä on omiaan aiheuttamaan haittaa lapsen ja toisen vanhemman väliselle suhteelle.

Lapsen oikeudesta tavata muuta henkilöä kuin vanhempaansa säädetään 9 c §:ssä. (Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta, 2 §.)

Pykälän 2 sanamuotoa on muutettu niin, että tapaamisoikeuden tarkoitus, sisältö sekä vanhempien velvollisuus myötävaikuttaa tapaamisoikeuden toteutumiseen tulevat tarkemmin määritellyiksi. Pykälän 1 momenttiin on lisätty tapaamisoikeuden sisältö, joka määritellään yksityiskohtaisemmin kussakin tapauksessa erikseen. (HE 88/2018, 35-36.)

Tapaamisoikeutta koskevia säännöksiä ei ole tarkoitus soveltaa vuoroasumisjärjestelyssä. Jos tällaisessa tilanteessa on lapsen edun mukaista, että lapsi voi asuessaan yhden vanhempansa luona tavata välillä toista vanhempaansa, voidaan tästä sopia tai

päättää osana vuoroasumisen ehtoja. Vuoroasumisjärjestelyyn voi kuitenkin liittyä lapsen oikeus tavata kolmatta henkilöä, jos lapsi asuu esimerkiksi vuorotellen isänsä ja huoltajaksi määrätyn isoäitinsä luona, voidaan lapselle vahvistaa oikeus tavata myös äitiään. Pykälään on lisätty 3 momentti selvyiden vuoksi. (HE 88/2018, 36-37.)

Lapsen kanssa asuvan vanhemman on sallittava ja edesautettava tapaamisten toteutumisesta toisen vanhemman kanssa siten kuin tapaamisoikeutta koskevassa sopimuksessa tai päätöksessä on määrätty. Jos vanhempi, jonka luona lapsi asuu tätä velvollisuutta laiminlyö, voi toinen vanhempi hakea sopimuksen tai päätöksen täytäntöönpanoa siten kuin täytäntöönpanolaissa säädetään. Täytäntöönpanotoimiin ei voida ryhtyä tilanteissa, jossa lasta tapaava vanhempi laiminlyö velvollisuutta. Tilanteissa, jossa vastuu lapsen kuljettamisesta tapaamisiin tai tästä aiheutuvista matkakuluista on jaettu sopimuksen tai määräyksen mukaan vanhempien kesken, on kummankin vanhemman noudatettava ja näin myötävaikutettava tapaamisoikeuden toteutumiseen. (HE 88/2018, 36.)

Pykälän 2 momentin toisen virkkeen säännös on nimenomaan suunnattu kasvatukseen, jotta vanhempi voi tehdä omia elämänvalintojaan säännöksestä poikkeamatta, kuten hakea avioeroa lapsen toisesta vanhemmasta. Toinen vanhempi ei kuitenkaan saa esimerkiksi välittää lapselle kielteistä tietoa tai mielikuvaa toisesta vanhemmasta. (HE 88/2018, 37.)

Käräjäoikeuteen saapuvan hakemuksen vireillepano

Lapsen huoltoa tai tapaamisoikeutta koskeva asia pannaan vireille hakemuksella, jonka voivat tehdä lapsen vanhemmat yhdessä, toinen vanhemmista, lapsen huoltaja tai sosiaalilautakunta.

Jos lapsi on huoltajan kuoleman johdosta jäänyt vaille huoltajaa, voi hakemuksen tehdä myös lapsen sukulainen tai muu lapselle läheinen henkilö.

Edellä 1 ja 2 momentissa tarkoitettujen tahojen lisäksi henkilö, jolle on vahvistettu oikeus saada lasta koskevia salassa pidettäviä tietoja, voi tehdä hakemuksen, joka koskee tämän oikeuden muuttamista. Myös 9 c §:ssä tarkoitettu lapselle erityisen läheinen henkilö voi 1 ja 2 momentissa mainittujen tahojen lisäksi tehdä hakemuksen, joka koskee lapsen oikeutta tavata häntä.

Lapsen huoltoa tai tapaamisoikeutta koskevan asian yhteydessä voidaan esittää myös vaatimus lapselle maksettavan elatusavun vahvistamisesta tai vahvistetun elatusavun muuttamisesta. (Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta 14 §.)

14 § vireillepanosta ja puhevallasta vastaa muutoin vanhaa lakia, mutta tähän on lisätty uusi 3. momentti. Momentissa säädettävällä tietojensaantioikeuden muuttamisella tarkoitetaan sekä sisällöllisiä muutoksia että oikeuden poistamista kokonaan. Lapselle erityisen läheisen henkilön tapaamisoikeutta hakiessa hakijan oma ilmoitus läheisestään on riittävä peruste vireillepano-oikeuteen, mutta hakemuksessa on esitettävä tälle perusteet. Jos tuomioistuin on antanut tällaisen tapaamisoikeutta koskevan päätöksen, on henkilöllä oikeus tarvittaessa panna vireille myös hakemus tapaamisoikeuden muuttamiseksi, jos esimerkiksi olosuhteet ovat päätöksen antamisen jälkeen muuttuneet. (HE 88/2018, 59.)

Pykälän 4 momentti vastaa vanhan pykälän 3 momenttia. Jos elatusapua koskeva vaatimus käsitellään lapsen huoltoa tai tapaamisoikeutta koskevan asian yhteydessä, käsitellään elatusapuvaatimus hakemusasioiden käsittelystä säädetyssä järjestyksessä ja asia voidaan ratkaista kokonaisuudessaan päätöksellä, jos vastapuoli ei vastaa. Elatusvastuu ja elatusavun määräytymisperusteet määräytyvät lapsen elatuksesta annetun lain (704/1975) mukaan. (HE 88/2018, 59.)

Oikeuspaikka

Lapsen huoltoa tai tapaamisoikeutta koskeva asia tutkitaan käräjäoikeudessa, jonka tuomiopiirissä lapsella on kotipaikka tai vakituinen asuinpaikka. Sisaruksia koskeva asia voidaan tutkia myös käräjäoikeudessa, jonka tuomiopiirissä jollakin heistä on kotipaikka tai vakituinen asuinpaikka. (Oikeudenkäymiskaari 4/1734, 10 luku 13 §.)

Oikeudenkäymiskaaren 10 luvussa säädetään oikeuspaikasta riita-asioissa. Luvun 13 §:n säännökseen on lisätty uusi virke, joka mahdollistaa kaikkien sisarusten huoltoa tai tapaamisoikeutta koskevan asian käsittelyn siinä käräjäoikeudessa, jonka tuomioistuimessa jollakin heistä on kotipaikka tai vakituinen asuinpaikka. Tätä voidaan soveltaa myös sisarpuoliin. Lapsella, joka asuu vuoroasumista koskevan sopimuksen tai päätöksen perusteella kahdessa paikassa, voi olla kaksi tässä pykälässä tarkoitettua asuinpaikkaa. Jos asuinpaikat sijaitsevat eri käräjäoikeuksien tuomioispiireissä, on näistä kumpi tahansa toimivaltainen tutkimaan asian. (HE 88/2018, 70-71.)

Hakemuksen joutuisa käsittely tuomioistuimessa

Lapsen huoltoa tai tapaamisoikeutta koskeva asia on käsiteltävä joutuisasti. Jos asiaa on käsiteltävä käräjäoikeuden istunnossa, ensimmäinen istunto on järjestettävä ilman aiheetonta viivytystä. (Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta 14 b §.)

14 b § on kokonaan uusi pykälä, jossa säädetään yleisestä velvollisuudesta käsitellä lapsen huoltoa tai tapaamisoikeutta koskeva asia joutuisasti. Joissakin tapauksissa voi olla lapsen edun mukaista, että väliaikaismääräyksen antamisen jälkeen seurataan muutaman kuukauden ajan lapsen sopeutumista esimerkiksi vuoroasumisjärjestelyyn ennen lopullinen päätöksen antamista asiassa. Tällainen asian käsittelyn lykkäys edellyttää kuitenkin asiaan osallisten suostumusta. (HE 88/2018, 60-61.)

Tuomioistuimen oikeus päättää huollosta, asumisesta ja tapaamisoikeudesta

Tuomioistuin voi päättää, että:

- 1) lapsen huolto uskotaan molemmille vanhemmille yhteisesti tai yksin toiselle vanhemmalle;
- 2) lapsen huolto uskotaan vanhemman tai vanhempien ohella tai sijasta yhdelle tai useammalle henkilölle, joka on antanut tähän suostumuksensa;
- 3) vanhemmalla, joka ei ole lapsen huoltaja, tai muulla henkilöllä, joka on antanut tähän suostumuksensa, on sama oikeus kuin huoltajalla saada lasta koskevia salassa pidettäviä tietoja viranomaisilta ja yksityisiltä palveluntuottajilta joko kaikissa tai päätöksessä määrätyissä asioissa.

Lisäksi tuomioistuin voi päättää, että:

- 1) lapsen tulee asua toisen vanhempansa luona, jos vanhemmat eivät asu yhdessä;
- 2) lapsen tulee asua 1 momentin 2 kohdassa tarkoitetun huoltajan luona;
- 3) lapsen tulee asua vuorotellen kummankin vanhempansa luona;
- 4) lapsen tulee asua vuorotellen vanhempiensa tai toisen vanhempansa ja 1 momentin 2 kohdassa tarkoitetun huoltajan luona;
- 5) lapsella on oikeus pitää yhteyttä ja tavata vanhempaansa, jonka luona lapsi ei asu.

Jos vanhemmat tai toinen heistä ovat lapsensa huoltajia, tuomioistuin voi uskoa lapsen huollon 1 momentin 2 kohdan mukaisesti vanhemman tai vanhempien sijasta yhdelle tai useammalle henkilölle vain, jos tähän on lapsen kannalta erittäin painavia syitä.

Tuomioistuin voi tarvittaessa antaa määräyksiä huoltajan tehtävistä, oikeuksista ja velvollisuuksista sekä, jos lapsella on kaksi tai useampia huoltajia, tuomioistuin voi päättää tehtävien jaosta huoltajien kesken. (Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta 9 §.)

Pykälän 9 mukainen luettelo tuomioistuimen käytössä olevista ratkaisuvaihtoehtoista ei ole tyhjentävä, vaan tuomioistuimella on laaja liikkumavapaus harkitessaan lapsen kannalta parasta järjestelyä. Tuomioistuin voi nyt päättää erikseen 1 momentin 3 kohdan mukaisesti salassa pidettävien tietojen luovuttamisesta. Lisäksi pykälän 2 momentissa on uutta tuomioistuimen mahdollisuus tehdä päätös vuoroasumisesta ja että lapsi voitaisiin määrätä asumaan oheishuoltajan luona. Pykälän 3 momentissa on muutettu ilmaisua niin, että on huomioitu myös tilanteet, joissa lapsella ei ole kuin yksi vanhempi. Aiemman pykälän 4 momentti on poistettu turhan toiston välttämiseksi. (HE 88/2018, 49-50.)

Elatusapu

Vanhempi voidaan velvoittaa suorittamaan lapselle elatusapua, jos: 1) hän ei muulla tavoin huolehdi lapsen elatuksesta; 2) lapsi ei asu pysyvästi hänen luonaan; tai 3) lapsi asuu vuorotellen hänen ja toisen vanhempansa tai muun huoltajansa luona.

Elatusavun määrä ja sen suorittamistapa vahvistetaan sopimuksella tai tuomiolla. (Laki lapsen elatuksesta 704/1975, 4 §.)

Elatusapulain 4 §:n 1 momentti on muutettu lapsenhuoltolakiin lisättävän vuoroasumista koskevan säännösten johdosta. Momentin 3 kohta on uusi ja selventää sitä, että elatusapu voidaan vahvistaa suoritettavaksi myös silloin, kun kyseessä on vuoroasuminen. Tällainen voi tulla kyseeseen esimerkiksi tilanteessa, jossa toisella vanhemmalla on parempi elatuskyky kuin toisella, vaikka he huolehtisivatkin lapsen jokapäiväisestä elatuksesta yhtä laajasti. (HE 88/2018, 68-69.)

Tarkemmat määräykset vuoroasumisesta ja tapaamisoikeudesta

Vuoroasumisesta tai tapaamisoikeudesta päättäessään tuomioistuimen tulee antaa tarkemmat määräykset vuoroasumisen taikka tapaamisen ja luonapidon ehdoista.

Ennen vuoroasumista koskevan päätöksen tekemistä tuomioistuimen on otettava omasta aloitteestaan käsiteltäväksi päätöksen vaikutus lapsen kotikuntalain (201/1994) mukaiseen asuinpaikkaan. Tuomioistuimen tulee määrätä, kumpi koti ilmoitetaan lapsen viralliseksi asuinpaikaksi.

Tuomioistuin voi tarvittaessa määrätä, miten vastuu vuoroasumisen tai tapaamisoikeuden toteuttamisesta aiheutuvista kuljetuksista tai matkakuluista jakautuu asiaan osallisten kesken. Vastuun jakamista harkittaessa on otettava huomioon heidän kykynsä vastata kuljettamisesta tai kustannuksista sekä muut olosuhteet. (Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta 9 a §.)

Lakiin lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta on kokonaan lisätty uudet 9 a-d pykälät. 9 a §:n 1 momentti vastaa aiemman lain 9 §:n 3 momentin viimeistä virkettä, mutta siihen on lisätty viittaus vuoroasumiseen ja sen ehdoista määrittämiseen. Määräys voi koskea muun muassa sitä, milloin lapsi siirtyy vuoroasumisessa vanhemmalta toiselle ja kumman luona lapsi viettää aikaa lomakausina ja juhlapyhinä. (HE 88/2018, 50.)

3 momentin säännöksessä tarkoitetaan asiaan osallisilla tilanteen mukaan paitsi lapsen vanhempia myös oheishuoltajaa, vaikkei hänellä olekaan elatusvelvollisuutta lasta kohtaan. Vastuun jakamista harkittaessa huomioitavat muut olosuhteet voivat syntyä esimerkiksi tilanteessa, jossa toinen vanhempi muuttaa kauas lapsen asuinpaikasta. Tällöin voidaan lähtökohtaisesti ajatella, että muuttavan vanhemman vastuulle jäisi suurempi osa muuton aiheuttamista lisäkustannuksista. (HE 88/2018, 50-51.)

Tuetut ja valvotut tapaamiset sekä valvotut vaihdot

Vanhemmat voivat sopia, että lapsen ja vanhemman väliset tapaamiset toteutetaan tuettuina tai valvottuina taikka että tapaamiset aloitetaan ja lopetetaan valvotusti (*valvotut vaihdot*). Sosiaalilautakunta voi vahvistaa sopimuksen siten kuin 8 §:ssä säädetään, jos tuki tai valvonta on tarpeen lapsen edun kannalta perustellusta syystä. Tapaamiset voidaan vahvistaa valvotuiksi vain, jos tapaamisten tukeminen tai valvotut vaihdot eivät riitä turvaamaan lapsen etua.

Samoin edellytyksin kuin sosiaalilautakunta voi vahvistaa sopimuksen tuomioistuin voi päättää, että tapaamiset toteutetaan tuettuina tai valvottuina taikka valvotuina vaihdoin.

Jos on perusteltua aihetta epäillä, että lapsi aiotaan viedä luvottomasti pois maasta, tuomioistuimien voi määrätä valvotun tapaamisen edellytykseksi, että vanhemman, jota lapsella on oikeus tavata, on luovutettava oma ja hänen hallussaan oleva lapsen voimassa oleva passi sekä muut matkustusasiakirjat valvojalle tapaamisen ajaksi.

Tuettujen ja valvottujen tapaamisten sekä valvottujen vaihtojen järjestämisestä säädetään sosiaalihuoltolaissa (1301/2014). (Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta 9 b §.)

9 b § täydentää ja täsmentää saman lain 7 a ja 9 §:ssä olevia perussäännöksiä tapaamisoikeutta koskevasta sopimuksesta tai päätöksestä. Tuomioistuimen harkittaessa tuettuja tai valvottuja tapaamisia taikka valvottuja vaihtoja koskevan määräyksen antamista, sen on 9 b pykälässä säädettyjen edellytysten lisäksi otettava huomioon lapsen etu sekä lapsen omat toivomukset ja mielipide. Kun tärkeimpänä perusteena on lapsen etu, tarkoittaa tämä myös sitä, ettei tuettuja tai valvottuja tapaamisia tule jatkaa pidempää kuin on välttämätöntä. (HE 88/2018, 51-52.)

Tuetulla tapaamisella tarkoitetaan tapaamista, johon liittyy valvojan myötävaikutusta (HE 88/2018, 51). Valvojana voi toimia sosiaalityöntekijä tai henkilö, jolla on muu tehtävään soveltuva ylempi korkeakoulututkinto (Sosiaalihuoltolaki 1301/2014, 27 a §). Valvoja on käytettävissä tapaamisen ajan, mutta hänen ei tarvitse olla samassa tilassa lapsen ja vanhemman kanssa koko ajan. Tuen tarve katsotaan tapauskohtaisesti. Valvotuissa tapaamisissa taas valvoja on jatkuvasti samassa tilassa tai muuten jatkuvassa näkö- ja kuuloyhteydessä varmistaakseen, että tapaaminen sujuu lapsen kannalta turvallisella ja asianmukaisella tavalla, eikä lasta viedä ilman lupaa pois tapaamisesta. Valvotut tapaamiset vaikuttavat merkittävästi lapsen ja vanhemman yksityisyyden ja perhe-elämän suojaan, jonka vuoksi tätä tulee pitää viimeisenä vaihtoehtona. Valvotuissa vaihdoissa taas tapaamiset aloitetaan ja lopetetaan valvotusti niin, että valvoja huolehtii lapsen siirtymisestä sopimuksen tai päätöksen mukaisesti vanhemmalta toiselle. (HE 88/2018, 51-52.)

Tuetut tai valvotut tapaamiset voivat olla tarpeen esimerkiksi silloin, kun lasta tapaava vanhempi on aiemmin käyttäytynyt väkivaltaisesti tai uhkaavasti lasta kohtaan tai jos lapsi ja vanhempi eivät ole aiemmin olleet yhteydessä tai siitä on huomattavan pitkä aika. Tällöin voidaan suojata lapsen psyykkistä turvallisuutta. Tapaukset tulee arvioida tapauskohtaisesti ja huomioida myös vaihtoehto, ettei tapaamisten valvomiseenkaan

aina turvaa lapsen etua. Tällaisissa tilanteissa tapaamisoikeutta ei voida vahvistaa lainkaan ennen uhkan poistumista. (HE 88/2018, 52.)

Erityisen läheisen henkilön tapaamisoikeus

Lapselle voidaan vahvistaa oikeus tavata hänelle erityisen läheistä henkilöä, jonka kanssa hänellä on lapsen ja vanhemman väliseen suhteeseen verrattava vakiintunut suhde. Tapaamisoikeus vahvistetaan tuomioistuimen päätöksellä.

Tässä pykälässä tarkoitettua tapaamisoikeutta vahvistettaessa ja toteutettaessa sovelletaan muuten, mitä lapsen ja vanhemman välisestä tapaamisoikeudesta säädetään. (Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta 9 c §.)

Tarkoituksena on turvata lapselle oikeus säilyttää myönteinen ja läheinen suhde sellaiseen erityisen läheiseen henkilöön, jonka luona lapsi ei asu. Tarvetta tapaamisoikeuden vahvistamiseen tulisi arvioida ennen kaikkea lapsen näkökulmasta, huomioon ottaen lapsen etu sekä toivomukset ja mielipide. Varsinkin varttuneemman lapsen osalta on syytä antaa painava merkitys sille, pitääkö lapsi itse kyseistä henkilöä itselleen erityisen läheisenä ja haluaako hän tavata tätä säännöllisesti. Lapsi saisi ajoittain olla hänelle erityisen läheisen henkilön luona, tavata tätä muualla, taikka pitää tähän yhteyttä muulla tavoin. Tarkemmista yksityiskohdista määrätään erikseen tapauskohtaisesti. (HE 88/2018, 54.)

Erityisen läheisellä henkilöllä tulee olla lapsen ja vanhemman väliseen suhteeseen verrattava vakiintunut suhde eli kyseessä tulee olla tosiasialliseen vanhemmuussuhteeseen verrattavasta suhteesta lapsen ja hänen välillään. Tämä edellyttää pitkäaikaista ja läheistä kanssakäymistä, tyypillisesti asumista samassa taloudessa ja päivittäistä osallistumista lapsen hoitoon ja kasvatukseen. Esimerkiksi pelkkä sukulaisuussuhde ei riitä, vaan tällainen suhde voi syntyä esimerkiksi vanhemman avio- tai avopuolisoon, joka sittemmin on eronnut lapsen vanhemmasta. (HE 88/2018, 54.)

Tällaisen hakemuksen tuomioistuimelle voi tehdä lapsen vanhempi, huoltaja, sosiaalilautakunta tai henkilö, joka haluaa tapaamisoikeuden vahvistettavan itsensä ja lapsen välille. Hakemuksen johdosta on varattava tilaisuus tulla kuulluksi lapsen vanhemmille ja huoltajille, sille, jolle on jo aiemmin vahvistettu tämän pykälän mukainen

tapaamisoikeus sekä hänelle, jota hakemuksen mukaan lapselle tulisi oikeus tavata, jos hän ei ole itse hakijana. (HE 88/2018, 54-55.)

Tapaamisoikeuden sisältö ja täytäntöönpano vastaavat lähtökohtaisesti samanlaista, mikä vahvistetaan suhteessa vanhempaan. Tässä pykälässä tarkoitettulla erityisen läheisellä henkilöllä on näin velvollisuus myötävaikuttaa tapaamisoikeuden toteutumiseen ja välttää aiheuttamasta haittaa lapsen ja toisen vanhemman tai erityisen läheisen henkilön väliselle suhteelle. Hänen on niin ikään ilmoitettava muuttoaikeistaan, jos ne vaikuttavat lapsen huollon tai tapaamisoikeuden toteutumiseen sekä osallistuttava osaltaan vastaamaan lapsen kuljetuksista tai matkakuluista, vaikkei hänellä ole elatusvelvollisuutta. Tuomioistuimen on vahvistaessaan tällaisen henkilön tapaamisoikeus annettava tarkemmat määräykset tapaamisen ja luonapidon ehdoista. Nämäkin tapaamiset voidaan vahvistaa toteutettavaksi tuettuina tai valvottuina. (HE 88/2018, 55.)

Tapaamisoikeuden turvaaminen sakon uhalla

Tuomioistuin voi tapaamisoikeudesta päättäessään velvoittaa vanhemman tai huoltajan, jonka luona lapsi asuu, sakon uhalla sallimaan tapaamiset sekä ryhtymään muihin tapaamisten toteuttamiseksi tarvittaviin toimiin siten kuin päätöksessä määrätään, jos tämän vanhemman tai huoltajan aikaisemman toiminnan perusteella on aihetta epäillä, että hän ei tulisi vapaaehtoisesti noudattamaan tapaamisoikeutta koskevaa päätöstä. Uhkasakon asettamiseen sovelletaan muuten, mitä lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevan päätöksen täytäntöönpanosta annetun lain (619/1996) 18, 20 ja 28 §:ssä säädetään.

Tämän pykälän mukaisesti asetettu uhkasakko voidaan tuomita maksettavaksi lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevan päätöksen täytäntöönpanosta annetun lain säännöksiä noudattaen. (Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta 9 d §.)

Tapaamisoikeuden toteutumisen tehosteeksi asetettu uhkasakko voidaan asettaa samassa lopullisessa päätöksessä, jossa tapaamisoikeus vahvistetaan joko lapsen ja vanhemman tai lapsen ja erityisen läheisen henkilön välille. Uhkasakon asettaminen edellyttää sen vaatimista ja että lapsen kanssa asuvalle vanhemmalle tai huoltajalle on varattu tilaisuus lausua vaatimuksen johdosta. (HE 88/2018, 55-56.)

Uhkasakon asettamiseen sovelletaan muutoin täytäntöönpanolain 18, 20 ja 28 §:ää, jolloin uhkasakko asetetaan pääsääntöisesti kiinteänä ja vain erityisistä syistä juoksevana. Uhkasakon asettamista koskeva päätös on välittömästi

täytäntöönpanokelpoinen. Peruste päätöksen mukaisen tapaamisoikeuden toteuttamatta jäämisestä ei välittömästi lankea uhkasakkoa maksettavaksi, vaan tätä on erikseen vaadittava täytäntöönpanolain nojalla. (HE 88/2018, 55.)

Lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta päättäminen huostassapidon aikana

Lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevan asian ratkaisemisesta huostassapidon aikana säädetään lastensuojelulain (417/2007) 46 §:ssä. Jos asian ratkaiseminen on huostassapidon takia lapsen edun kannalta tarpeetonta, sosiaalilautakunta voi jättää sopimuksen vahvistamatta tai tuomioistuimien hylätä hakemuksen.

Sosiaalilautakunnan vahvistama sopimus tai tuomioistuimen päätös lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta ei vaikuta huostaanottoon eikä sen sisältöön.

Tuomioistuimen oikeudesta saada sosiaaliviranomaiselta lasta koskevia tietoja säädetään sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista annetun lain (812/2000) 18 §:ssä. (Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta 11 a §.)

Pykälä 11 a on kokonaan uusi. Lähtökohtana on, että huostassapidon aikanakin vanhemmat voivat sopia lapsen huollosta, asumisesta ja tapaamisoikeudesta, samoin kuin tuomioistuimella on toimivalta päättää lapsen huollosta, tapaamisoikeudesta ja edunvalvonnasta. Tuomioistuimen ratkaisu tällaisessa asiassa ei kuitenkaan välittömästi vaikuta huostaanottoon tai sen sisältöön. (HE 88/2018, 58.) Lastensuojelulain mukaan sosiaalihuollosta vastaavalla toimielimellä on oikeus päättää huostaan otetun lapsen olinpaikasta, hoidosta, kasvatuksesta, valvonnasta, muusta huolenpidosta ja näiden toteuttamiseksi tarpeellisesta opetuksesta ja terveydenhuollosta. Lisäksi sosiaaliviranomaisella on oikeus päättää huostaanotetun lapsen ja tämän vanhempien sekä muiden lapselle läheisten henkilöiden välisestä yhteydenpidon rajoittamisesta. (Lastensuojelulaki 417/2007, 45 §.)

Kun tuomioistuimelle on tehty lapsen huoltoa tai tapaamisoikeutta koskeva hakemus lapsen huostassapidon aikana, tulee tuomioistuimen ja lastensuojeluviranomaisen vaihtaa tietoja asiassa keskenään lapsen tilanteen selvittämiseksi. Tuomioistuimella on oikeus saada tietoja lapsen tilanteesta suoraan sosiaaliviranomaiselta, mutta se voi myös pyytää 16 §:ssä tarkoitetun sosiaalilautakunnan selvityksen muun muassa siitä, onko asiassa edellytyksiä antaa päätöstä lapsen asumisesta. Jos lapsen huostaanottoa koskeva asia on vasta käsittelyvaiheessa hallintotuomioistuimessa samaan aikaan kun

huoltoa ja tapaamisoikeutta koskeva asia yleisessä tuomioistuimessa, tulee tiedonvaihto käsittelyn vaiheesta tapahtua tuomioistuinten välillä. (HE 88/2018, 58-59.)

Lapsen asemaa ja oikeutta koskevat asiat tuomioistuinsovittelussa

Lapsen asemaa ja oikeutta koskevista asioista voidaan tuomioistuimessa sovitella niitä, jotka koskevat lapsen elatusta tai lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta. Tuomioistuinsovittelu on toteutettava siten, että siinä otetaan huomioon lapsen etu sekä lapsen omat toivomukset ja mielipide sikäli kuin se on lapsen ikään ja kehitystasoon nähden mahdollista. Harkitessaan, voidaanko sovinto vahvistaa, tuomioistuimen on otettava huomioon lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta annetun lain sekä lapsen elatuksesta annetun lain (704/1975) säännökset.

Lapsen huoltoa, tapaamisoikeutta ja elatusta koskevassa asiassa sovittelustunto tulee järjestää viipymättä sen jälkeen, kun tuomioistuin on tehnyt päätöksen sovittelun aloittamisesta. (11.4.2014/316)

Sovinto, joka vahvistetaan 1 momentin mukaisesti sovitellussa asiassa, rinnastetaan tuomioistuimen päätökseen tai tuomioon näissä asioissa. (Laki riita-asioiden sovittelusta ja sovinnon vahvistamisesta yleisissä tuomioistuimissa 394/2011, 10 §.)

Sovittelussa asia on ratkaistava vanhempien sopimalla tavalla, ellei ole aihetta olettaa sen olevan vastoin lapsen etua. Pykälän 1 momenttiin on täydennetty selkeyden ja asian tärkeyden vuoksi viittaus nimenomaan lapsen mielipiteen huomioon ottamiseen. Vanhempien on keskusteltava asiasta lapsen kanssa ja huomioitava tämä mielipide ja toivomukset sovinnosta neuvotellessaan. Tuomioistuimen puolestaan on varmistuttava siitä, että vanhemmat ovat selvittäneet lapsen mielipiteen. Lasta voidaan kuulla tarvittaessa myös tuomioistuinsovittelussa henkilökohtaisesti lapsenhuoltolain 15 a §:n mukaisesti. (HE 88/2018, 70.)

Asiaan osallisten kuuleminen

Lapsen huoltoa tai tapaamisoikeutta koskevaa asiaa käsiteltäessä tuomioistuimen on varattava lapsen vanhemmille ja huoltajalle tilaisuus tulla kuulluiksi.

Tilaisuus tulla kuulluksi on varattava myös:

- 1) henkilölle, jolle on vahvistettu oikeus saada lasta koskevia salassa pidettäviä tietoja, jos hakemus koskee tämän oikeuden muuttamista;

2) 9 c §:ssä tarkoitetulle lapselle erityisen läheiselle henkilölle, jos hakemus koskee mainitussa pykälässä tarkoitetun tapaamisoikeuden vahvistamista tai jos asiassa annettava ratkaisu voi vaikuttaa vahvistetun tapaamisoikeuden toteutumiseen.

Tilaisuutta tulla kuulluksi ei kuitenkaan tarvitse varata, jos kuulemistilaisuuden varaamista koskeva tiedoksianto olisi toimitettava oikeudenkäymiskaaren 11 luvun 9 §:ssä tarkoitetulla tuomioistuimen kuulutuksella. (Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta 15 §.)

15 § 2 momenttiin on lisätty uusia säännöksiä muiden lakipykälämuutosten vuoksi. 2 momentin 1 kohdassa tietojensaantioikeuden muuttamisella tarkoitetaan sisällöllisten muutosten tekemistä aikaisemmin vahvistettuun tietojensaantioikeuteen tai tämän oikeuden poistamista kokonaan. 2 kohdassa kuuleminen on tarpeen, jos kyseinen henkilö ei itse ole hakijana. Asiassa annettu ratkaisu voi vaikuttaa tapaamisoikeuteen esimerkiksi silloin, kun hakemuksessa haetaan muutosta siihen, kenen luona lapsi asuu. Pykälän 3 momentin säännöksen mukaisesti kuuleminen ei ole tarpeen, jos se edellyttäisi tiedoksiannon toimittamista julkaisemalla kuulutus virallisessa lehdessä. (HE 88/2018, 61.)

Lapsen toivomusten ja mielipiteen selvittäminen ja huomioiminen

Lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevassa asiassa on selvitettävä ja otettava huomioon lapsen omat toivomukset ja mielipide sikäli kuin se on lapsen ikään ja kehitystasoon nähden mahdollista.

Lapsen mielipide on selvitettävä hienovaraisesti ja ottaen huomioon lapsen kehitystaso sekä siten, ettei siitä aiheudu haittaa lapsen ja hänen vanhempiensa välisille suhteille. Lapselle on selostettava mielipiteen selvittämisen tarkoitus ja selvittämiseen liittyvä menettely. (Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta 11 §.)

Pykälä 11 vastaa aiempaa sillä erotuksella, että 1 momentista on poistettu lapsen mielipiteen selvittämisvelvollisuutta rajaavat edellytykset. Säännös edellyttää vähintään sitä, että vanhempien on keskusteltava lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevasta asiasta lapsen kanssa ja välittävät tiedon lapsen mielipiteestä sopimuksen vahvistavalle sosiaalilautakunnalle tai tuomioistuimelle. (HE 88/2018, 57.)

Pykälän 2 momentin säännös edellyttää muun muassa, että lapsen kuulemispaikka on järjestettävä mahdollisimman lapsiystävälliseksi ja kuulemisessa on käytettävä lapsen iän ja kehitystason mukaista kieltä. Vammaisten lasten kuulemisessa on tarvittaessa

huolehdittava tulkkauksesta tai apuvälineistä. Momenttia on täydennetty säännöksellä, joka velvoittaa lapsen mielipidettä selvittävän henkilön kertomaan lapselle keskustelun tarkoituksesta ja käynnissä olevasta menettelystä. Lapselle tulisi keskustelua aloittaessa selostaa miten lapsen mielipide vaikuttaa asiaan sekä selvittää, ettei päätöksenteko asiassa ole lapsen vastuulla. (HE 88/2018, 57-58.)

Lapsen kuuleminen tuomioistuimessa

Lapsen toivomusten ja mielipiteen selvittämiseksi häntä voidaan kuulla henkilökohtaisesti tuomioistuimessa, jos se on asian ratkaisemisen kannalta tarpeen ja lapsi sitä pyytää tai siihen suostuu. Alle 12-vuotiaasta lasta voidaan kuulla henkilökohtaisesti vain, jos kuuleminen on välttämätöntä asian ratkaisemiseksi ja siitä ei arvioida aiheutuvan lapselle merkittävää haittaa.

Lapsen henkilökohtainen kuuleminen tuomioistuimessa voi tapahtua pääkäsittelyssä tai muulla tuomioistuimen sopivaksi harkitsemalla tavalla. Tuomioistuin voi käyttää lapsen kuulemisessa apuna 17 b §:ssä tarkoitettua asiantuntija-avustajaa. Jos lapsen suojaamiseksi tai hänen itsenäisen mielipiteensä selvittämiseksi on tarpeen, lasta voidaan kuulla henkilökohtaisesti siten, että hänen lisäksi läsnä on vain yksi tai useampi tuomioistuimen jäsen. Lapsen kuuleminen voidaan tallentaa äänitallenteeseen.

Jos lasta kuullaan ilman, että asiaan osalliset ovat läsnä, asiaan osallisille on varattava tilaisuus kuunnella lapsen kuulemisesta tehty äänitallenne tai heille on selostettava lapsen kuulemisessa esiin tulleet seikat niiltä osin kuin niillä voi olla vaikutusta asian ratkaisemiseen. Heille on myös varattava tilaisuus lausua käsityksensä lapsen kuulemisessa esiin tulleista seikoista. (Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta 15 a §.)

Pääsääntöisesti lapsen kuuleminen tapahtuu sosiaalilautakunnan selvityksen yhteydessä, mutta kynnystä kuulla lasta henkilökohtaisesti tuomioistuimessa on alennettu. Tämä voi olla tarpeen esimerkiksi silloin, kun lapsen kuulemisesta sosiaalitoimessa on kulunut aikaa, olosuhteet ovat sen jälkeen muuttuneet tai jos sosiaalilautakunnan selvitys olisi tarpeen vain lapsen mielipiteen selvittämistä varten. (HE 88/2018, 61-62.)

Lapsi voi esittää pyynnön tulla kuultavaksi tuomioistuimessa esimerkiksi sosiaalilautakunnan selvityksen yhteydessä, suoraan tuomioistuimelle tai vanhempiensa välityksellä. Jos lasta on tarkoitus kuulla vanhemman pyynnöstä tai tuomioistuimen omasta aloitteesta, edellyttää tämä lapsen suostumusta. Alle 12-vuotiaan lapsen kuulemiselle tuomioistuimessa on tarkemmat ehdot. Yli 12-vuotiaalle henkilökohtaisesta

kuulemisesta ei lähtökohtaisesti katsota aiheutuvan merkittävää haittaa, mutta jos tällaista haittaa voidaan yksittäisessä tapauksessa arvioida aiheutuvan, ei lasta kuulla tuomioistuimessa iästä huolimatta. (HE 88/2018, 62.)

Edellä olevan pykälän 2 momentissa säädetään missä ja miten lapsen kuuleminen voi tapahtua. Säännös antaa tuomioistuimelle harkintavaltaa kuulemisen yksityiskohtien järjestämiseen tilanteen edellyttämällä tavalla. Lapsen kuuleminen voidaan järjestää tuomioistuimen ulkopuolella epämuodollisissa puitteissa lapsen jännityksen vähentämiseksi tai lasta voidaan kuulla ilman asiaan osallisten tai heidän avustajiensa läsnäoloa. Vaihtoehtoja punnitessa on huomioitava myös lapsen mielipide. Asiantuntijavun tarpeellisuutta arvioidessaan tuomioistuimen on suotavaa tiedustella asiaan osallisten näkemyksiä, sillä heillä on kokemusta lapsen sopeutumisesta eri tilanteisiin.

Avustaja ei osallistu ratkaisun tekemiseen, vaan hänen tehtävä on ainoastaan avustaa tuomaria lapsen kohtaamisessa. Avustaja voi olla käsittelyssä mukana jo varhaisessa vaiheessa, jolloin hänellä on mahdollisuus perehtyä tilanteeseen, tavata lapsen vanhemmat ja muutoin valmistua kuulemiseen. Mikäli lapsen kuuleminen tallennetaan, tulee tästä ilmoittaa lapselle ja myös kertoa, että vanhemmat voivat kuunnella tallenteen. Jos kuulemistä ei tallenneta, tulee lapselle kertoa, että hänen tuomioistuimelle kertomansa asiat voidaan kertoa vanhemmille. Pykälän 3 momentissa säädetään kuulemisperiaatteen toteuttamisesta tilanteissa, joissa lasta on kuultu tuomioistuimessa. (HE 88/2018, 62-63.)

Selvityksen hankkiminen sosiaalilautakunnalta

Lapsen huoltoa tai tapaamisoikeutta koskevassa asiassa tuomioistuimen on tarvittaessa hankittava selvitys sen kunnan sosiaalilautakunnalta, jossa lapsella taikka lapsen vanhemmilla tai muulla asiaan osallisella on asuinpaikka. Jos tällaisella henkilöllä ei ole asuinpaikkaa Suomessa, selvitys on hankittava sen kunnan sosiaalilautakunnalta, jossa henkilö oleskelee. Selvitystä pyytäessään tuomioistuimen on yksilöitävä, mistä kysymyksistä selvitystä erityisesti tarvitaan.

Selvityksen tarkoituksena on antaa tuomioistuimelle tietoja perheen tilanteesta, lapsen elinolosuhteista ja muista asian ratkaisemiseen vaikuttavista seikoista. Jos selvitystä tehtäessä käy ilmi, että asia on ratkaistavissa sosiaalilautakunnan vahvistamalla sopimuksella, sosiaalilautakunnan on annettava tarvittavaa apua sopimuksen tekemisessä.

Selvitystä tehtäessä on keskusteltava lapsen kanssa henkilökohtaisesti, jos se lapsen ikä ja kehitystaso huomioon ottaen on mahdollista ja lapsi siihen suostuu, jollei se ole selvästi tarpeetonta. Keskustelussa on pyrittävä selvittämään lapsen omat toivomukset ja mielipide siten kuin 11 §:ssä säädetään.

Tuomioistuimen on asetettava määräaika selvityksen toimittamiselle. Jos tuomioistuin katsoo, että sosiaalilautakunnan antama selvitys on puutteellinen, tai jos asiaa käsiteltäessä on tullut esiin uusia seikkoja, joiden johdosta lisäselvitys on tarpeen, tuomioistuin voi pyytää aikaisemman selvityksen täydentämistä tai muuta selvitystä.

Selvityksessä ja asiaa koskevassa oikeudenkäynnissä saa ilmaista myös salassa pidettäviä tietoja soveltaen, mitä sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista annetun lain 18 §:n 1 momentissa, 19 §:ssä sekä 27 §:n 2–4 momentissa säädetään. (Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta 16 §.)

16 §:n 1 momentissa muulla asiaan osallisella tarkoitetaan esimerkiksi muuta huoltajaa tai 9 c §:ssä tarkoitettua erityisen läheistä henkilöä, jolle on vahvistettu tapaamisoikeus. Jos lapsella tai vanhemmalla on liittymiä ulkomaille, tuomioistuin voi pyytää lasta koskevia tietoja ulkomaan viranomaiselta. Tarvittavan selvityksen yksilöinnillä nopeutetaan asiaan perehtymistä sosiaaliviranomaisessa ja ehkäistään selvityksen viivästymistä sen vuoksi, että asiaa selvitetään yli tai ohi tarpeen. Selvityksessä voidaan tuoda esille muitakin kuin tuomioistuimen pyytämiä seikkoja, mikäli sosiaalilautakunta katsoo näillä seikoilla olevan merkitystä asian ratkaisun kannalta. (HE 88/2018, 63.)

Pykälän 3 ja 4 momentit ovat uusia. 3 momentissa säädetään lapsen kuulemisesta selvitystä tehtäessä. Se on keskeinen osa selvitystä, mutta lapsen kuuleminen voi olla tarpeetonta esimerkiksi silloin, kun asiassa on kyse vain huoltomuodon muutoksesta. Lapsen näkemykset on selvitettävä hienovaraisesti ja kehitystaso huomioon ottavalla tavalla. Selvitystä tehtäessä etenkin varttuneemmalle lapselle tulisi kertoa, että hänellä on mahdollisuus tulla kuulluksi myös suoraan tuomioistuimessa. Lapsen näin halutessa on tämä kirjattava selvitykseen. (HE 88/2018, 64.)

4 momentissa säädettävistä selvitystyön määräajoista on niiden pituus harkittava tapauskohtaisesti. Määräaikaa asettaessaan tuomioistuimen on tärkeä olla yhteydessä sosiaalitoimeen ja huomioitava sosiaalitoimen käytettävissä olevat resurssit. Tuomioistuin voi myös pidentää annettua määräaikaa tarvittaessa sosiaalilautakunnan

pyynnöstä. Selvitystyö on aloitettava viivytyksettä ja kaikki vaiheet on suoritettava joutuisasti. (HE 88/2018, 64.)

Selvityksen tekijän kuuleminen tuomioistuimessa

Tuomioistuimen on kutsuttava 16 §:ssä tarkoitetun selvityksen tekijä kuultavaksi tuomioistuimessa suullisesti, jos:

- 1) tuomioistuin katsoo sen lapsen edun tai mielipiteen selvittämiseksi tai muusta syystä tarpeelliseksi; tai
- 2) asiaan osallinen sitä pyytää eikä kuuleminen ole selvästi tarpeetonta.

Selvityksen tekijän kutsumiseen sovelletaan, mitä oikeudenkäymiskäärän 17 luvun 41 ja 42 §:ssä säädetään asiantuntijan kutumisesta. (Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta 16 a §.)

Pykälä 16 a on laissa uusi ja merkitsee muutosta selvityksen tekijän asemaan oikeudenkäynnissä. Selvityksen tekijää ei voida enää kuulla tuomioistuimessa todistajana tai asiantuntijana, vaan kuultavana. Kuuleminen voi olla tarpeen esimerkiksi, kun asiassa kaivataan lisätietoja tai selvityspyynnössä esitettyihin kysymyksiin annetut vastaukset ovat epäselviä. Jos selvityksen tekemiseen on osallistunut useita henkilöitä, päätetään tapauskohtaisesti, ketä tai keitä heistä kuullaan. Pykälän 2 momentin mukaan selvityksen tekijän kutsumiseen sovelletaan asiantuntijan kutumisessa sovellettavia säännöksiä, kuten että selvityksen tekijä voidaan kutsua sakon uhalla, eikä hänellä ole oikeutta saada korvausta valtion varoista kuultavaksi saapumisen johdosta. Tämä katsotaan kuuluvan selvityksen tekijän virkatyöhön, jonka kustannuksista, kuten matkakuluista, vastaa asianomainen kunta. (HE 88/2018, 64.)

Väliaikaiset määräykset

Kun lapsen huoltoa tai tapaamisoikeutta koskeva asia on vireillä tuomioistuimessa, tuomioistuin voi antaa väliaikaisen määräyksen lapsen asumisesta ja tapaamisoikeudesta. Tapaamisoikeutta koskevaan väliaikaiseen määräykseen ei voi asettaa sakon uhkaa. Tuomioistuin voi erityisesti syystä antaa väliaikaisen määräyksen siitä, kenelle lapsen huolto uskotaan, ja oikeudesta saada lasta koskevia salassa pidettäviä tietoja. Jos asiaa ei voida viivyttää, väliaikainen määräys voidaan antaa kuulematta 15 §:ssä tarkoitettuja henkilöitä.

Lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevan asian käsittelyn yhteydessä tuomioistuin voi antaa väliaikaisen määräyksen myös lapselle maksettavasta elatusavusta, jos se on tarpeen lapsen elatuksen turvaamiseksi.

Tuomioistuimen antamaan väliaikaiseen määräykseen ei saa hakea muutosta.

Väliaikainen määräys on voimassa, kunnes tuomioistuin lopullisesti päättää asiasta, jollei määräystä tätä ennen peruuteta tai muuteta. (Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta 17 §.)

Pykälän 17 sisältöä on muutettu ja aiempaa sanamuotoa täsmennetty. Väliaikainen määräys voi koskea myös vuoroasumista sekä tähän tai tapaamisoikeuteen liittyviä kuljetus- ja kuluvastuita tai tapaamisten ja vaihtojen toteuttamista tuettuina tai valvottuina. Pykälän 1 momenttiin on lisätty mahdollisuus antaa erityisestä syystä väliaikainen määräys tietojensaantioikeudesta, esimerkiksi jos vanhempi on huolissaan lapsen terveydentilasta, eikä ole saanut tätä koskevia tietoja. Väliaikainen määräys voidaan antaa myös kuulematta asiaan osallista henkilöä, jos tilanteen kiireellisyys sitä vaatii. Esimerkiksi, jos lasta ollaan viemässä luvatta pois maasta.

Pykälän 2 momentti on uusi. Vastaava säännös on avioliittolaissa sekä uutena myös lapsen elatuksesta annetussa laissa. Pykälän 3 ja 4 momentti vastaavat vanhan pykälän 2 ja 3 momenttia. (HE 88/2018, 65-66.) Tämän lain säännöksestä johtuen myös elatusapulakiin on otettu uusi pykälä johdonmukaisuuden vuoksi.

Kun lapsen elatusta koskeva asia on vireillä tuomioistuimessa, tuomioistuin voi antaa elatusavusta väliaikaisen määräyksen, jos se on tarpeen lapsen elatuksen turvaamiseksi. Tuomioistuimen antamaan väliaikaiseen määräykseen ei saa hakea muutosta. Väliaikainen määräys on voimassa, kunnes tuomioistuin lopullisesti päättää asiasta, jollei määräystä tätä ennen peruuteta tai muuteta. (Laki lapsen elatuksesta 14 a §.)

Väliaikaismääräys elatusavusta voi olla tarpeen lapsen elatuksen turvaamiseksi muun muassa tilanteessa, jossa vanhemman elatuskykyyn vaikuttavien seikkojen selvittämiseen kuluu pitkä aika (HE 88/2018, 69-70).

Huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevan asian ratkaiseminen

Lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskeva asia on ratkaistava ennen kaikkea lapsen edun mukaisesti. Tässä tarkoituksessa on erityisesti kiinnitettävä huomiota siihen, miten 1 ja 2 §:ssä säädetyt huollon ja tapaamisoikeuden tavoitteet parhaiten toteutuvat vastaisuudessa.

Tehtäessä ratkaisua siitä, onko lapsen huolto uskottava molemmille vanhemmille yhteisesti vai toiselle heistä, on 1 momentissa säädetyn lisäksi

kiinnitettävä huomiota erityisesti vanhempien kykyyn asettaa lapsen tarpeet vanhempien välisten ristiriitojen edelle.

Tehtäessä ratkaisua lapsen asumisesta ja tapaamisoikeudesta on otettava 1 momentissa säädetyn lisäksi huomioon erityisesti lapsen ikä ja kehitystaso, lapsen luonne ja taipumukset, lapsen mahdolliset erityistarpeet, vanhempien asuinpaikkojen välinen etäisyys sekä vanhempien kyky ottaa yhdessä vastuu lasta koskevista asioista ja suojella lasta kaikenlaiselta väkivallalta 1 §:ssä tarkoitetulla tavalla.

Asia, joka koskee lapsen huollon uskomista molemmille vanhemmille yhteisesti tai toiselle heistä taikka lapsen asumista vanhempansa luona tai lapsen oikeutta tavata vanhempansa, on ratkaistava vanhempien sopimalla tavalla, jos vanhemmat tai toinen heistä ovat lapsensa huoltajia eikä ole aihetta olettaa, että tämä ratkaisu olisi vastoin lapsen etua. (Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta 10 §.)

Säännökset koskevat sekä sosiaalilautakuntaa sen harkitessa sopimuksen vahvistamista että tuomioistuinta sen harkitessa ratkaisua. Pykälän 2 ja 3 momentit ovat uusia, kun taas 4 momentti vastaa asiasisällöltään vanhan 10 §:n 2 momenttia.

Tilanteissa, jossa lapsen etu on ristiriidassa esimerkiksi vanhempien etujen ja oikeuksien kanssa, on ristiriidat ratkaistava tapauskohtaisesti, mutta tällöinkin on annettava enemmän painoarvoa lapsen edulle. Edellä olevan 10 §:n 1 momenttia on tarkennettu aiemmasta niin, että ratkaisua tehtäessä on kiinnitettävä huomiota kaikkiin niihin huollon ja tapaamisoikeuden tavoitteisiin, joista säädetään 1 ja 2 §:ssä, ja arvioitava, millainen ratkaisu kokonaisuutena arvioiden turvaa parhaiten niiden toteutumisen vastaisuudessa. Tässä on muiden seikkojen ohella arvioitava myös sitä, millaisen järjestelyn voidaan otaksua parhaiten turvaavan sen, ettei lapsi altistu väkivallalle, muulle huolalle kohtelulle tai hyväksikäytölle. Jos myöhemmin havaitaan, ettei tehty ratkaisu turvaa lapsen asianmukaista suojelua, voidaan ratkaisua muuttaa lain 12 §:n nojalla. (HE 88/2018, 56-57.)

Pykälän uuden 2 momentin säännöksen tarkoituksena on korostaa sitä, että huoltajan tärkeänä ominaisuutena on kyky asettaa lapsen etu ja tarpeet etusijalle, vaikka vanhempien keskinäisissä väleissä olisikin ristiriitoja. Tämä on keskeinen tekijä harkittaessa sitä, onko lapsen edun mukaista uskoa hänen huoltonsa molemmille vanhemmille yhteisesti vai ainoastaan toiselle heistä. Tällaista kykyä käytännössä osoittaa esimerkiksi se, että vanhemmat pystyvät kaikesta huolimatta kommunikoimaan keskenään lapsen huoltoon liittyvistä kysymyksistä. (HE 88/2018, 56-57.)

Momentissa 3 säädetään mitkä seikat on otettava huomioon harkittaessa sitä, määrätäänkö lapsi asumaan jommankumman vanhemman luona vai vuorotellen kummankin, tai miten lapsen tapaamisoikeudesta on lapsen edun mukaista päättää. Ihmissuhteiden ja elinympäristön pysyvyys katsotaan olevan pienen lapsen kehityksen kannalta tärkeää. Ainakaan alle kolmevuotiaille ei herkän kehitysvaiheen vuoksi suositella pitkäaikaista, esimerkiksi viikoittain vaihtuvaa vuoroasumista. Asumis- ja tapaamisjärjestelyjä harkittaessa on huomioitava myös lapsen yksilölliset tarpeet ja taipumukset. Jollekin lapselle asumisen muuttaminen esimerkiksi vuoroviikoin sopii hyvin, kun taas toinen voi olla herkempi, vierastaa muutoksia ja kokee tällaisen järjestelyn hyvin stressaavana. Asuinpaikkojen välinen lyhyt etäisyys edesauttaa vuoroasumisen toteuttamista, sillä vuoroasumisessa lapsen elinpiiriin tulisi lähtökohtaisesti pysyä muuttumatomana niin, että hän voi asuinpaikastaan riippumatta käydä samassa päiväkodissa tai koulussa. (HE 88/2018, 57.)

Hakemuksen hylkääminen kirjallisessa menettelyssä

Jos hakemuksen, sen johdosta mahdollisesti annetun kirjallisen lausuman ja aikaisempien ratkaisujen perusteella on ilmeistä, että edellytyksiä sopimuksen tai päätöksen muuttamiseen ei ole, hakemus on hylättävä kirjallisessa menettelyssä. (Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta 14 a §.)

14 a § on laissa uusi pykälä. Päätös hylkäämisestä kirjallisessa menettelyssä voidaan tehdä varaamatta asiaan osalliselle tilaisuutta antaa lausumaa, jos hylkäämisen edellytykset voidaan todeta suoraan hakemuksen perusteella. Mikäli tuomioistuin antaa tilaisuuden lausua hakemuksen johdosta ja lausumassa on esitetty asian ratkaisuun vaikuttavia seikkoja, on käräjäoikeuden vielä pyydettävä hakijalta kirjallinen lausuma vastapuolen lausuman johdosta ennen kuin hakemus voidaan hylätä. (HE 88/2018, 59-60.)

Tuomioistuimen on arvioidessaan sopimuksen tai päätöksen muuttamisen edellytyksiä otettava huomioon myös lapsen huoltoon ja tapaamisoikeuteen liittyvät aikaisemmat ratkaisut, sopimukset ja päätökset. Olennaisesti ratkaisuista merkittävin on se hakemus tai päätös, johon muutosta vaaditaan. (HE 88/2018, 60.)

Säännös on tarkoitettu sovellettavaksi tilanteessa, jossa asia on vähintään kerran ratkaistu riitaisana asiana oikeudenkäyntimenettelyssä ja tuomioistuin on ottanut kantaa

väitteisiin. Pykälän tarkoituksena on ehkäistä samojen asianosaisten väliset toistuvat riitaisat oikeudenkäynnit, joissa kirjallisen aineiston perusteella on selvää, ettei ratkaisun muuttamiselle ole edellytyksiä, eikä hakemus näin ollen tulisi menestymään. (HE 88/2018, 60.)

Päätöksen täytäntöönpano

Tuomioistuimen päätös ja väliaikainen määräys (*päätös*) lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta pannaan täytäntöön siten kuin tässä laissa säädetään. Tämän lain säännöksiä, jotka koskevat lapsen huollosta annetun päätöksen täytäntöönpanoa, noudatetaan myös pantaessa täytäntöön tuomioistuimen päätöstä siitä, kenen luona lapsen tulee asua, sekä päätöstä lapsen luovuttamisesta huoltajalleen. Lapsen tapaamisoikeudesta annetun päätöksen täytäntöönpanoa koskevia säännöksiä noudatetaan myös pantaessa täytäntöön tuomioistuimen päätöstä vuoroasumisesta. (8.2.2019/191)

Sopimus, jonka sosiaalihuoltolain 6 §:ssä tarkoitettu kunnan toimielin (*sosiaalihuollon viranomainen*) on vahvistanut lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta annetun lain 8 §:n mukaisesti, pannaan täytäntöön tämän lain mukaisessa järjestyksessä kuten tuomioistuimen päätös, joka on saanut lainvoiman.

Tämän lain säännöksiä lapsen huoltoa tai tapaamisoikeutta koskevan päätöksen täytäntöönpanosta noudatetaan myös haettaessa lapsen luovuttamista lailliselle huoltajalleen tai tapaamisoikeuden täytäntöönpanoa, jos lapsi on jonkun muun hoidossa kuin sen, jolla huoltajana, tapaamisoikeuden nojalla tai muulla laillisella perusteella on oikeus pitää lasta luonaan, vaikka sitä vastaan, jonka hoidossa lapsi on, ei ole 1 tai 2 momentissa tarkoitettua päätöstä tai sopimusta. Lapsen luovuttamista ei kuitenkaan voida hakea 4 §:n 2 momentin nojalla ulosottomieheltä.

Vieraassa valtiossa annetun päätöksen ja lapsen palauttamista koskevan määräyksen täytäntöönpanosta säädetään 33 §:ssä. (Laki lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevan päätöksen täytäntöönpanosta, 1 §.)

Pykälä 1 vastaa muutoin aiemmin säädettyä lakia, mutta sen 1 momenttia on täden-netty lapsenhuoltolakiin lisättyjen vuoroasumista koskevien säännösten johdosta. Kun lapsi on määrätty asumaan vuorotelleen vanhempiensa tai vanhemman ja muun huoltajan luona, on kumpi tahansa taho oikeutettu hakemaan sopimuksen tai päätöksen täytäntöönpanoa. Tätä voidaan hakea tilanteessa, jossa toinen osapuoli ei ole palauttanut lasta hakijana olevan tahon luokse sopimuksen tai päätöksen mukaisesti tai mahdollisen vuoroasumisjakson sisään sijoittuva toisen vanhemman tai muun huoltajan

tapaamisoikeutta ei noudateta. Tällöin täytäntöönpanon hakijana on se osapuoli, joka ei saa tavata lasta sopimuksen tai päätöksen mukaisesti. (HE 88/2018, 67.)

Vuoroasumisen rinnastaminen tapaamisoikeuteen täytäntöönpanolain säännöksiä sovellettaessa tarkoittaa, että myös lain muita pykäläiä sovelletaan soveltuvin osin. Vuoroasumiseen sovelletaan täytäntöönpanolain 16 §:n säännöstä siitä, että päätös voidaan panna tarvittaessa täytäntöön sakon uhalla ja erittäin painavista syistä määräämällä lapsi noudettavaksi. Lisäksi tuomioistuimien voi täytäntöönpanolain mukaisesti täsmentää tai muuttaa vuoroasumisen ehtoja. (HE 88/2018, 67.) Tuomioistuimien voi pyynnöstä käsittelevän ajaksi tai muutoin väliaikaisesti muuttaa tai täsmentää tapaamisoikeutta koskevia ehtoja sen ollessa lapsen edun mukaista ja edistäessään tapaamisoikeuden toteuttamista. Tuomioistuimien saa vähäisessä määrin muuttaa ehtoja pysyvästi, jos täytäntöönpanotavalla oleva päätös on lainvoimainen. (Laki lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevan päätöksen täytäntöönpanosta 619/1996, 13 §.)

Jos lapsi on täyttänyt 12 vuotta, täytäntöönpanoon ei saa ryhtyä vastoin lapsen tahtoa. Täytäntöönpanoon ei myöskään saa ryhtyä vastoin 12 vuotta nuoremman lapsen tahtoa, jos lapsi on niin kehittynyt, että hänen tahtonsa voidaan kiinnittää huomiota.

Lapsen vastustuksen merkitystä arvioitaessa on kiinnitettävä huomiota erityisesti lapsen esittämiin perusteisiin vastustukselleen sekä siihen, voidaanko lapsen vastustuksen asiassa esille tulleet seikat huomioon ottaen katsoa perustuvan hänen itsenäiseen tahtoonsa. (8.2.2019/191) (Laki lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevan päätöksen täytäntöönpanosta, 2 §.)

2 §:ssä säädetään täytäntöönpanoa vastustavan lapsen tahdon huomioon ottamisesta. Pykälään on lisätty uusi 2 momentti, joka täydentää lapselle kuuluvaan itsemääräämisoikeuteen perustuvaa 1 momenttia. Tarkoituksena on selkeyttää vastustuksen arvioinnissa huomioon otettavia seikkoja. Kun lapsen katsotaan olevan siinä määrin kehittynyt, että hänen mielipiteeseensä voidaan huomioda, on viranomaisen arvioitava estääkö lapsen vastustus täytäntöönpanon. Lapsen itsemääräämisoikeutta on myös kunnioidettava. Käytännössä tämä tarkoittaa, että lapsella on oikeus muuttaa mielipidettään. (HE 88/2018, 67-68.)